

HANTZ LÁM IRÉN

TOROCKÓ

ÚTIKALAUZ

[Erdélyi Magyar Adatbank]

HANTZ LÁM IRÉN

TOROCKÓ

ÚTIKALAUZ

Kolozsvár

1998

A könyvben található fotókat készítették:

Balázs Janó (B.J.)

Csonka Katalin (Cs.K.)

Farkas György (F.Gy.)

Furu Árpád (F.Á.)

Galacánu Efstácia (G.E.)

Gyurka Előd (Gy.E.)

Király Ferenc (K.F.)

Maksay Ádám (M.Á.)

Pozsony Ferenc (P.F.)

Paskutz László (P.L.)

Szabó Tamás (Sz.T.)

Szombathelyi Gyula (Sz.Gy.)

Winter Erzsébet (W.E.)

Zsakó Erzsébet (Zs.E.)

Grafikák, illusztrációk: **Paskutz László**

Piktogramok: **W. Cserr Zsuzsa**

© **Hantz Lám Irén**, 1998

ISBN 973 98374 7 6

Borítóterv: **Bíró Zoltán**

Köteterv és tipográfia: **Bíró Ádám**

Tördelte az **1024 studio kft**, Kolozsvár

Kiadja az **Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó**, Kolozsvár

A nyomdai munkálatokat a kolozsvári **Gewalt kft.** végezte

*A könyv megjelenését Dr. Tobiás Károly és felesége,
Vörös Katalin (Kalifornia) anyagi támogatása
tette lehetővé. Köszönet érte.*

Tartalom

Tartalom.....	5
Bevezetés	6
Torockó az évszámok tükrében	9
Címerek, jelvények Torockón	23
Torockó népi építészete	27
Séta a faluban	31
A temetőkert.....	52
Játék a kettes számjeggyel	61
A mindennapok és az ünnepek Torockón	63
Akiknek a nevével Torockón találkozunk.....	82
<i>Brassai Sámuel (1797–1897)</i>	82
<i>Kriza János (1811–1875)</i>	85
<i>Dr. Tobiás Károly (1920–1996)</i>	86
Akik festették... ..	89
<i>Vass Albert (1896–1969)</i>	89
<i>Dóczyiné Berde Amál (1886–1976)</i>	93
Akik írtak róla... ..	97
Kövek.....	104
Vizek.....	111
Fák, virágok... ..	115
Turistautakon.....	121
<i>A Szolcsvai bívópatak (autós-gyalogos túra)</i>	121
<i>Túrák az Ordaskőre (1249 m)</i>	123
<i>A Remetei Sziklaszoros és a Remetei Ortodox</i> <i>Kolostor</i>	125
<i>A Remetei Ortodox Kolostor</i>	127
<i>A Pilis tető 1250 m – Inzel völgye – Nyírmező</i> <i>(autós-gyalogos túra)</i>	129
<i>A Székelykő (1128 m)</i>	131
<i>A Torockószentgyörgyi Vár (740 m)</i>	133
<i>A Bagoly hegy oldalában levő régi bányák –</i> <i>Mészászék tető (930 m)</i>	135
Hasznos tudnivalók.....	136
A magyar földrajzi nevek román megfelelői.....	141
A román földrajzi nevek magyar megfelelői.....	142
Irodalomjegyzék.....	143
A színes Torockó	145

Bevezetés

Az Erdélyi Szigethegység központi tömbjét délkeletről a Torockói Hegység határolja. Mészköszirtjei, szurdokvölgyei, búvópatakjai, festői fekvésű medencéi, érdekes történelmi múltja és ennek építészeti emlékei Erdély egyik legvonzóbb turisztikai vidékévé tették.

A Torockói Hegység határait Északon az Aranyos és a Hesdát, délen a Maros, nyugaton az Ompoly völgyében húzhatjuk meg.

A hegység hosszúsága 75 km-re, szélessége 20–25 km-re tehető.

Csúcsainak magassága az 1300 m-t sem éri el (Pilis 1250 m, Bedellő 1280 m), de a 380–400 m tengerszint feletti magasságban folyó Aranyos völgyéből az 1120 m-es Székelykő magas hegyszirtnek látszik.

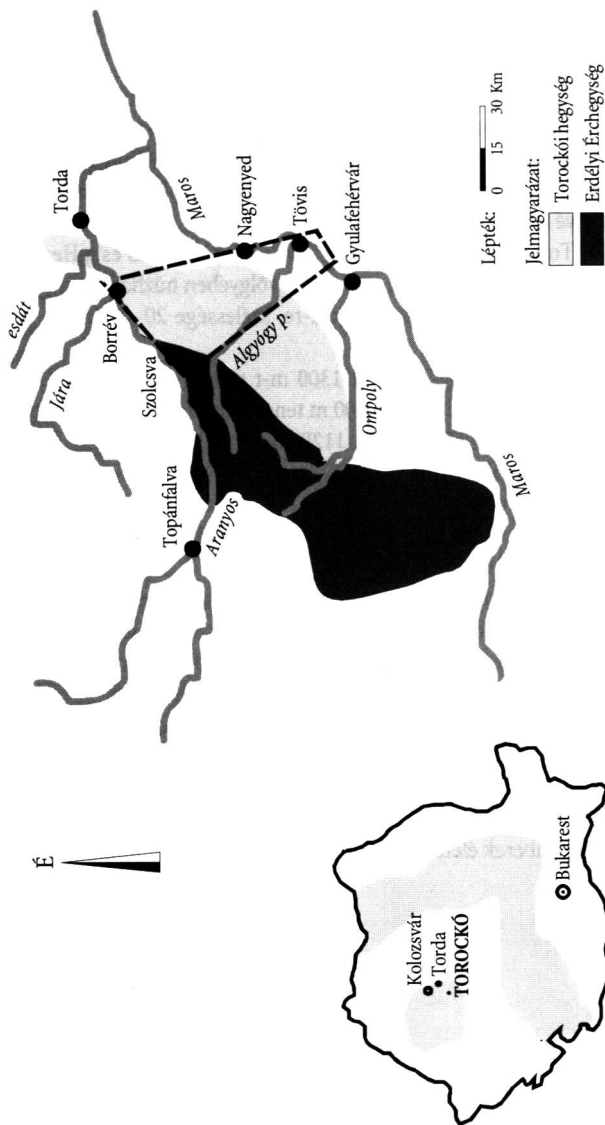
A Maros völgyéhez viszonyítva (246 m) a magasságkülönbség még nagyobb. Innen a Pilis és a Bedellő kékes ködbe vesző hegyeknek tűnnek.

Ez az útikalauz a Torockói Hegységnek azt a területét ismereti, amely Borrév, Szolcsva és Tövis háromszögébe fogható.

Azokhoz a turistákhoz szól, akik elsősorban Torockóval és a Torockói Medence környékével akarnak ismerkedni.

Az útvonalakat úgy állítottuk össze, hogy a vidéket nem ismerő, kezdő turista is könnyen eligazodhasson.

Célunk, hogy az ide látogató a természeti szépségek mellett a vidék történelmi múltját is megismerje, és betekintést nyerjen az itt élő emberek életébe is.

A Torockói hegység földrajzi helyzete. Térképvázat.
I. P. Argeșel nyomán

Torockó az évszámok tükrében

- Kr. u. 106–275** A Székelykőn római őrszolgálat működik jelzőfákkal, tűzjelzéssel. A hegygerincen Antoninus Pius (138–161) és Maximinus Thrax (235–238) császárok idejéből való pénzérméket találtak.
- 700–800** A völgyet szláv telepesek lakják. Hajdani jelentüket a helységnevek igazolják, úgy mint: Toroszko, troszk = vaskő, vassalak; mások szerint treskavi = zúgni, harsogni, Borrév = fenyővel borított hely, Lunka = kőbánya.
- 895–9. sz. eleje** A honfoglaló magyarok megtelepednek a Torockói Medencében és az Aranyos mentén, a későbbi Várfalva határában. A torockói völgy a szerveződő Torda vármegyéhez kapcsolódik. A vármegye központja Tordavár, vagyis a mai Várfalva.
- 1241** Tatárjárás. Elpusztul Torda vára Várfalva határában. A Torockói Medence az Ákos nemzetség birtokába kerül, melyből a Toroczky család származik.
- 1264–1271** István erdélyi herceg és ifjabb király – később mint V. István magyar király – a kézdi székelyek egy csoportját ideiglenesen az Aranyos és Maros közti elnéptelenedett területre rendelte. Később Toroczky Ehellős alvajda átengedi nekik a Kőn (Székelykő) épült Torockó várat a tulajdonjog fenntartása mellett.
- 1289** IV. László magyar király végleg a székelyeknek adományozza az Aranyos és a Maros közti területet, annak minden jövedelmével együtt.
- 1291** III. András magyar király megerősítő oklevelében 14 aranyosszéki települést sorol fel. Később ezek közül egyesek elpusztultak, illetve újabbak alakultak. A helynevek mindmáig őrzik hajdani

birtokosaik nevét: Székelykő, Székelykocsárd, Székelyföldvár.

- 1290** III. András magyar király engedélyével románok települnek a torockói völgybe. Részükre a földesúr Bedellő és Gyertyános falvakat jelöli ki.
- 13–14. sz.** Elkezdődik a Torockószentgyörgyi Vár építése.
- 14. sz. eleje** Az ekkortájt az Aranyos völgyébe és Torockóra telepített német bányászok meghonosítják a vízi erővel működő vasverőket (hámorokat).
- 1487** A Mátyás király elleni összeesküvés éve, amiben részt vesz Toroczky Illyés is. Az összeesküvés leleplezése után a Toroczky-birtokot felosztják és Csupor Miklós vajdának adják. A birtok többször tulajdonost cserél, míg jóval Mátyás halála után, 1513-ban Toroczky Ferenc visszakapja a birtokot.
- 1473** Egy oklevél az Ekhardt, Barta, Katona, Grywald és Gendel családneveket említi.
- 1514** A Dózsa György-féle parasztlázadás. A Torockószentgyörgyi Várat feldúlják, de nem égetik fel. II. Lajos a lázadás elfojtása után a földbirtokosoknak az elégetett adománylevelek helyett újak kiállítását ígéri. Toroczky Ferenc is új adománylevelet kér ilyen alapon. Az új irat őt és utódait nyilvánítja földesúrnak és úri jogok élvezőinek a torockói völgyben. A beiktatás után Toroczky Ferenc jobbágynak tekintette a bányászokat, és magadóztatta őket. Kezdetét vette a 300 évig tartó perlekedés a torockóiak és a Toroczky család között, amelynek csak az 1848-as jobbágyfelszabadítás vetett véget.

A torockóiak többször is előadott követelései:

1. a bányaváros pecsétjének használata
2. hetivásár tartásának joga annak összes bevételével
3. eklézsia és parókiatartás
4. pap és tanítómester szabad választása
5. temetés joga
6. belső és külső jószágoknak, kohóknak, verőknek vérségi jusson való öröklése, szabad eladása és vevése
7. a bányászat folytatásához és a magánélethez szükséges erdők szabad használata.

A földesurak álláspontja:

A torockóiak sohasem rendelkeztek írásban, törvény által megerősített kiváltságokkal. (Ami a legújabb kutatások alapján is valószínű, de Toroczkay Ferenc új adománylevele hazugság alapján, csalással készült, mert a régi nem égett el.)

És ha az 1514-es parasztlázadásért nem is büntették meg a torockóiakat, kiváltságaikat mindenképpen elvesztették, mert az 1638-as, 1688-as és 1702-es országgyűlések alkalmából földesuraik ellen „kikelvén rugdalózásaikért mindnyájan cirkumscribáltattak” (circumscribo, -ere, -psi = megbüntetni, meghurcolni).

1568

János Zsigmond uralkodása idején Toroczkay Mátyás birtoklásakor áttérnek az unitárius hitre. Torockót ma is tisztán unitáriusok lakják.

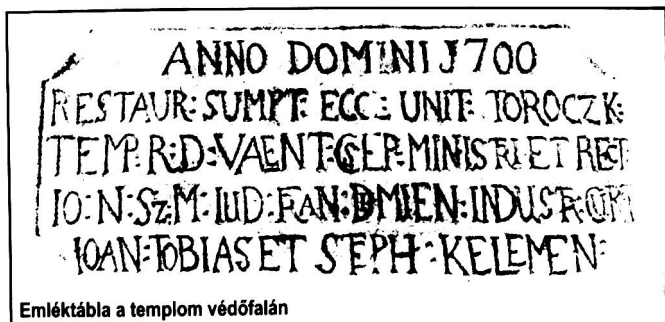
Az unitárius vallás megalapítója Dávid Ferenc (1510–1579) volt. Erdély magyar ajkú népének egy része Dávid Ferenc mellé állt János Zsigmond fejedelemmel együtt, és az általa hirdetett tiszta jézusi kereszténység követője lett. Ezt a vallást Isten egységéről „unitárius” vallásnak nevezték el.

Dávid Ferenc tanítása:

- Istent léleknek és szeretetnek fogja fel
- Jézust nem nevezi Istennek, mivel tudott, hogy valóságos ember volt
- Szentlelken Isten erejét és jóra való segítségét érti.

Az unitárius hitvallás és egyes keresztény felekezetek tanításai között az a lényeges eltérés, hogy az utóbbiak a Szentlelket és Jézust is külön-külön isteni személynek tartják, és ezt úgy fejezik ki, hogy az Isten lényegében egy, de személyében három: Atya, Fiú (Jézus) és Szentlélek. Ezt nevezik Szentháromságnak. Az unitáriusok a szentháromságot nem tanítják, mert Istent mind lényegében, mind személyében oszthatatlan egynek hiszik. A fentieket hirdeti az unitárius templomok homlokzatán az „Egy az Isten” felírás.

- 1595** Az első fennmaradt feljegyzés, ami igazolja a torockói iskola létét.
- 1670** Ez az évszám található a torockói templom tornyában, ami valószínűleg az építés idejét jelzi.
- 1700** A templom védőfala javításának dátuma. Ezt emléktábla jelzi a fal templomudvar felé eső oldalán. A tábla szerint a javítást Dimény Ferenc, Tobiás János és Kelemen István végezték.

Emléktábla a templom védőfalán

- 1702** Rabutin de Bussy generális, Erdély Habsburgok által kinevezett főparancsnoka katonáival megtámadja Torockót, vérfürdőt rendez, ezzel büntetve a bányaváros Rákóczi iránti rokonszenvét. Ekart Andrást és Szabó Gergelyt, akik tiltakoztak a jogtiprás ellen, a piactéren felakasztják. Ez Torockó történetének legvéresebb napja. Ezért vannak a régi házak ablakkeretei pirosra festve, emlékeztetőül a szörnyű pusztulásra. Ezt a történelmi eseményt örökíti meg regényes formában Ignác Rózsa *Torockói gyász* című regényében.
- 1704** Tige osztrák generális felégeti Torockót, és elpusztítja a Torockószentgyörgyi Várat.
- 1718** Nagy János kovácmester olyan órát készít vasból, amely mutatja a dátumot is; az óra súlya 60 kg volt.
- 1757** A halotti anyakönyvben Brassói Wellmess Jánosnak, Brassai Sámuel dédapjának halálát jegyzik.
- 1760** Kincstári aranybeváltó működik Torockón, így a bányahatóságok első kézből értesülhetnek a torockói viszonyokról.
- 1764** Brassói Wellmess János II. és Vernes Ilona házasságából megszületik Brassai Sámuel I.
- 1776** Megkezdődik Borrévnél az Aranyoson át vezető híd építése.
- 1780** A négy fiatornyos, zsindeletűs templomtornyot megemelik, és az új tornyot pléhvel fedik be. Elkezdődik a templom fő hajójának a megépítése is. Az építkezési munkálatok 1804-re fejeződnek be, költségei 14 000 forintot tesznek ki.
- 1781** Elkészül az „Unitaria Torockói Oskola Canonja”, vagyis a tanulók iránt szabott ~~rendelet~~, valamint az „Oskolamesteri instructio”

- 1783** A felvilágosult abszolutizmus kora. II. József rendeletei reményeket ébresztettek Torockó népében. Évszázados sérelmeiket beadványban fogalmazták meg, és 1783-ban II. József bányavidéki látogatásakor átnyújtották az uralkodónak, sérelmeiket nem orvosolták.
- 1784.XI.10–11.** Horea román parasztvezér hadai felperzselik Torockószentgyörgy udvarházait. A földesurak a torockóiakat azzal vádolják, hogy rokonszenveztek a Horea-féle felkeléssel.
- 1785.II.26.** A bányászok megfélemlítésére torockói bírakat és közembereket is bevitték Gyulafehérvárra Horea és Cloșca kivégzésének végignézésére. Március 2-án a kivégzettek „elmetélett” tagjaiból Torockón is függesztettek ki az akasztófára.
- 1785.X.** Igazuk védelmében a Horea-felkelés elfojtása után a torockóiak óvatosabbak lettek. Foglalkozásuk és társadalmi helyzetük mellőzésével, jogtalanul rájuk erőszakolt jobbágysági kööttségeik megszüntetése érdekében – értelmiségi pártfogóikra hallgatva – jogi eszközökkel próbálnak harcolni.
- Solymosi uram Kolozsvárról, Csomos Mihály református jogászprofesszor, Ajtai Dávid Mihály Bécsben tanult kolozsvári rézmetsző, Cserei János fiscalis director, valamint Adam Hüttenmayer osztrák származású torockói aranybevéltő tiszt voltak azok a személyek, akik ötleteikkel az 1785-ben felbukkanó kiváltságlevél megfogalmazásában részt vettek. Sajnos a nagy költséggel, sok nehézség árán összeállított okirat-hamisítvány sem érte el célját. Jobbági kötelezettségeik alól a torockóiaknak nem sikerült megszabadulniuk még a 18. század végén sem.
- 1794** Brassai Sámuel I. elveszi a torockószentgyörgyi pap lányát, Kontz Krisztinát.

- 1797** Brassai Sámuel I. és Kontz Krisztina házasságából megszületik Brassai Sámuel II., az utolsó erdélyi polihisztor, ahogy azután kortársai nevezték.
- 1812–1844** A torockói iskola fénykora Sebes Pál rektorsága idején. Ekkor tanulnak itt Brassai Sámuel, Kriza János és Gheorghe Barițiu. A tanítás nyelve, a kor szokásainak megfelelően, latin volt.
- 1820** A torockói Aranyváltó Hivatal évente 411 nehezek aranyat vált (1 nehezek = 4,375 gr.)
- 1820–1825** Kriza János, a későbbi unitárius püspök és néprajzkutató Torockón él nagyszüleinél, és az akkor nagyon jó hírben álló helybeli iskolában, az ún. „particulá”-ban tanul.
- 1822** Orgonát építenek a templomba. Az orgonát Berethalmi Samuel Metz szereli fel.
- 1847** A 19. század derekán Torockó lakóinak száma 1800 fő.
- 1848** A forradalom kirobbanása idején a torockóiak elégetik a Kispiacon álló szegyenketrec előtt Werbőczy Tripartitumát. Zsakó István községbíró megszervezi a nemzetőrséget.
- 1848.IV.11.** Torockó 3 személlyel (Sárdi Samu, Bosla Ferenc és Zsakó István) képviseltette magát azon a kövendi gyűlésen, amelyen Aranyosszék és Torockó népe hitet tett a pesti 12 pont mellett.
- 1850** A Zsakó család szerződést köt a magyar postával annak érdekében, hogy gyakorolhassa a postamesteri tisztséget Torockón.
- 1860–1868** Orbán Balázs felkeresi Torockót, és leírja Aranyosszék helyzetét.
- 1870** A 19. század második felében él a legtöbb ember Torockón, lakóinak száma 1810.

- 1870** Tűzvész pusztít Torockón. Május elsején leégnek a Felső Piacsor házai. Az új házak kőből épülnek, ezek a mai híres torockói „fehér házak”.
- 1876–1877** Magyarország új területi közigazgatási felosztása szerint, Tisza Kálmán kormánya idején, Torockó Torda-Aranyos vármegyéhez tartozik, és járás-zékhely. A környező falvakból Torockószentgyörgy, Bedellő, Gyertyános, Csegez és Várfalva (Colțești, Izvoarele, Vălișoara, Pietroasa, Moldovenești), az Aranyos melletti településekből Poșaga, Szolcsva és Lupsa (Poșaga, Selciua, Lupșa) tartozik a járáshoz.
- 1876** A torockói unitárius felekezeti iskola állami népiskola lesz.
- 1876** Augusztus folyamán Jókai Mór látogat Torockóra. A borrévi határban ifj. Zsakó István gyulafehérvári törvénybíró tolmácsolja a torockóiak üdvözlését. Torockó határában díszkapu várja a neves író, akit Koronka Antal unitárius pap lát vendégül a parókián. Jókai itt ismerkedik meg az akkor már 67 éves Zsakó Istvánnal, akiről az *Egy az Isten* című regénye főhősét, Adorján Manasset mintázta.
- 1881** Felépül az iskolaudvar alsó részében az új épület.
- 1881** Leáll a vaskitermelés, egyetlen kohó sem működik már.
- 1881** Sebes Pál miniszteri tanácsos, volt torockói tanító javaslatára órát szerelnek a templom tornyába. Az órát Vernes József (ragadványnevén Kincses, Órás) torockói mester szereli fel, és elkészíti az óra kicsinyített mását. Ezt utólag egy vásár alkalmával eladta. A szerkezet a negyedórak múlásának megfelelően egyet, kettőt illetőleg hármat üt, az egész órákat öblösebb hangon, megfelelő ütésszámmal jelzi.

- 1890** Torockó lakóinak száma a vaskitermelés megszüntével csökken, 1406 lélek él a bányavárosban (Jankó J.)
- 1890** A XIX. század végén 33 tagú tűzoltózenekara van Torockónak. Utoljára 1915-ben, Czupor Ferenc temetésén muzsikálnak, a karmester Kriza István volt. Czupor Ferenc Torockó első hősi halottja. Koporsóját ágyútalpon hozták Kolozsvárról. Később a hangszereket Lazár jegyző eladja az aranygyéresi vasgyárnak. Azóta nem sikerült zenekart szervezni Torockón.
- 1905** Humán- és állatpatika működik Fodor Mózes gyógyszerész-orvos vezetésével a 21. szám alatti házban. 1927 után a patika megszűnik, de állandó orvosi rendelő mind a mai napig van a faluban. Torockószentgyörgyön állandó állatorvosi szolgálatot tartanak fenn.
- 1914** Az első világháborúban 214 torockói lakos vett részt, a hősi halottak száma 40.
- 1920** Mivel az iskola állami népiskola volt, és nem felekezeti, az új román adminisztráció értelmében a tanítás nyelve román lett. Az akkor ebben az iskolában tanulók elbeszélése alapján meg tudhatjuk, hogy az I–IV. osztályban még bizonyos tárgyakat magyarul is tanultak, de V. osztálytól minden tárgy oktatási nyelve román volt. A gyerekek nem beszélték a nyelvet, a tanulnivalót magolták, szótárak nem álltak rendelkezésükre.
- 1923** Néptakarékpénztár Részvénytársaság működik Torockón.
- 1923** Tessitori Nóra szavalóművésznő több hetet tölt Torockón. 1923. április 29-én a templomablakok megújítása javára szavalódélutánt tartott az óvoda nagytermében, ahová a közönségnek a köz-

ségháza nagyterméből a helyi karhatalom zaklatása miatt kellett átvonulnia.

- 1924** Új harangot kap a templom. „*A Torockói Unitárius Egyháznak családi ajándékuł öntették Czupor Ferenc és neje Mihacsza Borica néhai szülei Csupor András és Bosla Sára s néhai jó fiaik Ferenc és Miklós emlékére.*”
- 1926** A Román Belügyminisztérium közigazgatási változtatásai értelmében Torockó Torda megyéhez kerül, megszűnik járásközpont lenni. Az új járásközpont, ahova Torockó is tartozik: Aranyosbánya.
- 1926** Az erdélyi helységnevek románosítása folytán Torockó Rimetea, Torockószentgyörgy Colțești nevet kapják.
- 1926** A templomudvarban emlékoszlopot állítanak az I. világháború hősi halottainak. 40 személy vesztette életét. Ugyanezen az oszlopon tüntették fel később a II. világháború áldozatainak nevét, ezek száma 20.
- 1930** Torockónak 1310 lakosa van.
- 1935** A román állam elveszi a postafenntartás jogát a Zsakó-Ekart családtól. Az utolsó postamester Ekart István, a távírdász Ekart Anna. Az állami postahivatalt elköltöztetik a községházába.
- 1936** A román állam újabb közigazgatási változtatásai értelmében Torockót Fehér megyéhez csatolják, Nagyenyed járásszékhellyel.
- 1938** A torockói Piac tér déli részén állami rendeletre felépül a Sfântu Erarh Nicolae (Szent Miklós) román ortodox templom. Mivel a Torockón élő ortodox hívek száma nagyon kevés, építéséhez szükséges anyagiakat a Kolozsvári Ortodox Püspökség, a Gyulafehérvári Prefektúra, a Bukaresti

- Kultuszminisztérium valamint Torockó község unitárius hívei adták össze. Az építkezés támogatására 20 hektár erdőt vágtak ki a Székelykő oldalából. Az erdőt nem telepítették vissza. A templom bizánci stílusban épült. Nemes Alexandru építész munkáját Torockóról, Bedellőről és Borrévről származó ortodox hívek és torockói magyar unitáriusok segítették.
- 1940** A Bécsi döntés értelmében Torockó Dél-Erdélyhez kerül, a román állam határain belül marad.
- 1943** Az anyakönyvi adatok és az eltávozottak figyelembevételével Torockó lélekszáma 784. 1940 és 1943 között a lakosság száma 356 fővel csökkent. Döntő többségük az észak-erdélyi részre települt át.
- 1944** Ősszel orosz-szovjet katonák esnek el a Kőkőz-nél, ezeket a torockói piactér déli oldalán található ortodox templom kertjében temetik el, sírkövükön ötágú csillag jellel.
- 1945** Szeptembertől a torockói iskolában ismét magyar nyelven tanítanak. Román tagozat is alakul. Ceapa ortodox pap-igazgatót Vernes József tanító váltja fel.
- 1945** Éveken át a Kolozsvárról jövő Kocsárdi bácsi karavánmozija szórakoztatja a torockóiakat. A belépőjegyekért készpénz helyett terményben is lehetett fizetni, szalonnával, kolbásszal, tojással.
- 1950** A Román Népköztársaság adminisztratív felosztásának átszervezésével Torockó Kolozs tartomány Torda rajonjához tartozik Torockószentgyörggyel, Gyertyánossal és Bedellővel együtt. A rajonhatárt a Kőkőz vonalában húzták meg. A posta Tordán át Borrévig érkezett, onnan szerkelrel jutott el Torockóra. A község egy telefonvonalal rendelkezett.

- 1953** Torockó és Torockószentgyörgy lakóinak földjeiből megalakul a kollektív gazdaság.
- 1953** Torockó lakóinak száma 810.
- 1954** A sepsiszentgyörgyi illetőségű, Torockóra kihelyezett Györbíró Pál tanár létrehozza a Torockói Néprajzi Múzeumot.
- 1960** Műút épül Nagyenyed és Borrév felé.
- 1962** Helyi áramfejlesztővel állítják elő a villanyáramot.
- 1962–1965** Mozi működik Torockón a gyulafehérvári mozi-vállalat fiókjaként.
- 1968** Románia Szocialista Köztársaság adminisztratív átszervezésével megszűnnek a rajonok mint adminisztratív egységek, Torockót Fehér megyéhez csatolják. Kolozs és Fehér megye határa a torockói völgy északi végénél találkozik, Borrév már Kolozs megyéhez tartozik. 1968-tól a posta ismét Enyed felől érkezik, most már autóval. A községben telefonközpont létesül 17 előfizetővel.
- 1968** Torockóra bevezetik a villanyt.
- 1971** Megjelenik a *Művelődés* című romániai folyóirat Torockóról szóló tematikus száma (VI. szám). Ez Dr. Borbély István 1927-ben megjelent *A régi Torockó* című könyve után a legjelentősebb Torockóval foglalkozó nyomtatvány. A folyóirat hasábjain olyan jeles Torockó-kutatók közölnek tanulmányokat, mint Györbíró Pál, Dr. Jakó Zsigmond, ifj. Dr. Kós Károly, Dr. Nagy Jenő, Szentimrei Judit, F. Halay Hajnal, Demény Dezső.
- 1977** Megyei rendeletre megkezdődik a Piactéren a tömbház építése.
- 1984** Vívezeték épül a faluban. A remetei oldalban a Ráczok rétjén létesítettek egy 87 m³-es vízgyűjtő

medencét. A vezeték a Szentgyörgy utcán jön be, és behálózza a falut.

- 1989.X.22.** Elégetik a piactéren Ceaușescu képeit és a Kommunista Párt jelvényeit. Megalakul a Nemzeti Megmentési Front helyi tanácsa. Torockó első kinevezett, majd 1992-ben szabadon választott polgármestere Kelemen József lett.
- 1990.I.** A tápiógyörgyei (Magyarország) önkormányzat részéről segélyszállítmány érkezik Torockóra. A tápiógyörgyeiek véletlenszerűen kerültek ide, semmit sem tudtak Torockó történelméről, körülményeiről. Családi, kulturális kapcsolatok alakultak ki az évek során a két község lakói között. Vizontlátogatásokra és iskolás csereakciókra is sor került.
- 1990.III.** A torockóiak részt vesznek az RMDSZ enyedi alakuló gyűlésen. A torockói RMDSZ tagok száma 340.
- 1990** A Veszprémi Nagykönyvtár 3 300 kötetet adományoz Torockónak. Ebből az adományból alakul az RMDSZ könyvtár.
- 1990.V.19.** A torockói RMDSZ vezetősége megrendezi az Első Torockói Világtalálkozót.
- 1991** Gellért Judit Amerikában élő unitárius lelkész az erdélyi unitárius közösségeket amerikai gyülekezetekkel hozta kapcsolatba. A torockóiak a massachusettsi Wallesley Hills-i unitáriusokkal kerülnek testvérgyülekezeti viszonyba. Az amerikai gyülekezet jelentős összeget adományozott egy mezőgazdasági géppark létrehozására.
- 1993.XI.** Felavatják a Tobiás Házat, a Brassais Véndiák Alapítvány szabadidőközpontját. A Házon a következő szövegű emléktábla található: *„Tobiás Károly és neje Milkó Erzsébet emlékére ezt a házat a magyar ifjúság vallásos és kulturális nevelésére*

adományozta ifj. Tobiás Károly, a berkeleyi University of California tanára, akinek nagyapja Tobiás Ferenc fia Márton Torockón született 1844-ben.”

- 1995.V.** Vass Albert (1896–1969) enyedi festőművész kiállításával megnyílik a Tobiás Éva Galéria a közsegháza egy emeleti termében. A terem rendbetételét és a Galéria megnyitását szintén Dr. Tobiás Károly adománya tette lehetővé. Korán elhunyt festőművész hűgának akart ezzel emléket állítani.
- 1996** Beiktatják a Transylvania Trust Alapítványt, és ez a budapesti V. Kerület Önkormányzatának anyagi támogatásával megszervezi a torockói műemlék jellegű házak felleltározását, és a tulajdonosokkal közreműködve ezek karbantartását. Ez az akció Torockó újkori történetének legjelentősebb eseménye. Konkrét lehetőséget teremt Torockó védelmére és sajátos építészeti értékeinek megőrzésére.
- 1996.III.** Kriza Jánosról nevezik el a Torockói Művelődési Házat. Ebből az alkalomból megrendezik a Kriza leszármazottak találkozóját. A híres néprajzkutatót ábrázoló plakettet helyeznek el a Művelődési Ház kistermében, Szederjesi András kolozsvári szobrászművész alkotását.
- 1996.V.** A második szabad polgármester-választás Torockón. Szavazatra jogosult 498 személy.
- 1997.XII.** Felújítják a Torockói Néprajzi Múzeumot, és emléktáblát helyeznek el benne az alapító, Győrbíró Pál, és az anyagi támogató, Dr. Tobiás Károly emlékére. A tábla Lőrincz Lehel szobrászművész munkája.

Címerek, jelvények Torockón

A címer használata Európában a keresztes hadjáratok idején terjedt el. A harcoló lovagok, mivel tetőtől talpig páncélban voltak, egymást csak jelvényeikről voltak képesek felismerni, ami először a sisakjukra felszerelt tárgy volt. Az idők folyamán ez a jelvény rákerült a pajzsra, majd a lovag valamennyi használati tárgyára. A címer viselése elsősorban a lovagok joga volt, de nem kizárólagosan. A címerré állandósult hadijelvényt az apák után fiaik is módosítás nélkül vagy csekély módosítással viselni kezdték. Így a címer, mint megkülönböztető jelvény, az összetartozás és a tulajdon kifejezőjévé vált. A magyar CÍMER szó a francia CIMIER = SISAKDÍSZ szóból származik. A címert úgy határozhatnánk meg, hogy szigorú szabályok szerint szerkesztett pajzsra festett, állandósult jelkép, melyet személyek, közösségek viselhetnek szokásjog vagy császári, királyi, fejedelmi, nádori adomány alapján.

A lovagi harcmodor megszűnésével a címerek használata nem szűnt meg, sőt egyre szélesebb körben terjedt el. Címert kaphattak polgárok is. De megjelentek a városi, a tartományi, az ország-címerek, valamint a céhek, testületek, egyházi és lovagi rendek címerei is.

Mivel Torockó a múltban bányaváros volt, jelentős gazdasági szerepet játszott.

Torockószentgyörgyön az egyik legrégebb erdélyi nemes családnak volt birtoka. Ezzel a történelmi múlttal magyarázható, hogy régi épületeit, templomait címerek, jelvények díszítették.

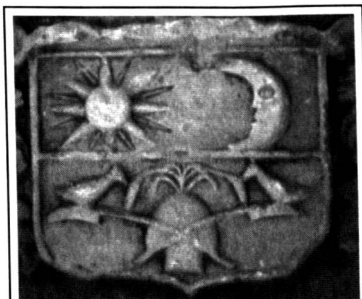
Sajnos, a címerekben a kommunista ideológia a földesúri osztály jelképét látta, a II. világháború után ezeket többnyire összetörték és tönkretették.

Szerencsére egynéhányat Torockón és Torockószentgyörgyön is megkímélt az idő, így a látogató a múltnak ezekből az emlékeiből is kaphat ízelítőt. A torockói unitárius templom kőkapuja felett lát-

Torockó köcimere 1700-ból

hatjuk a templomudvar felőli oldalon Torockó kőcímerét 1700-ból. A címerpajzs barokkos lófőformájú, a címerkép Torockó vasművességére utal, egy ásót ábrázol, rajta keresztbe fektetett ekevasakkal.

A Torockay család címere

A Torockói Múzeum emeleti bejárati ajtaja előtt két homokkötömb látható, mindkettőre a Torockay család címere van vésve. Nem lehet tudni, hogy pontosan honnan valók a faragványok, valószínűleg Torockószentgyörgyről hozták őket.

A címerpajzs formájáról ítélve a címer az 1650-es években készülhetett. Vízirányosan kétfelé osztott, felső felében a nap és a hold látható. Ezeket a szimbólumokat a székelység 1463 óta használja. Zsigmond király annak elismeréséért adományozta nekik, hogy ők „mind a török betöréskor, mind a pórlázadáskor különösen vigyáztak”. Alsó felében az ásó, rajta keresztbefektetett ekevasak, ezeken áll egy-egy madár, amik az ásó mögül felnyúló búzalkalászokat csipegetik. A címerhez tartozó sisakdíszek és a korona letört, oldalt a foszladékból még látható egy kevés.

Az erdélyi családok címereit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a Torockay családé művészien megfogalmazott, s különös harmóniát kölcsönöz a címerképnek egyfelől a búzalkalászok és ekevasak, másfelől a két madár ellentétes irányú hajlása.

Kőlapra faragott címer

Torockón a piactér 20-as számú házának pincéjében kialakított kocsmában a falat egy kőlapra faragott címer díszíti. Ez a torockói Bosla család házából került a mostani helyére.

A címerpajzs négy mezőből áll. Felső részén itt is a napot

és a holdat láthatjuk, a székelység jelét, az alsó rész jobb szegletén Torockó jelét, az ásót a két keresztbefektetett ekevassal, bal szegletén egy kelyhet. Ennek a címernek különleges szépségét a pajzson ülő tollászkodó galambok adják.

A Torockószentgyörgyi unitárius templom oldalsó falára egy 1643-ból való tábla van elhelyezve. Ennek a bal oldalán kör alakú, körkörös feliratozott pecsét látható. A pecséten felismerhetjük a Torockkay címerkép elemeit, csak más elhelyezésében, mint a címer esetében. A pecsét színezett, az elemek kék mezőben vannak elhelyezve.

A Torockkay család nagyméretű színes, festett címerét a torockószentgyörgyi református templomban őrzik. Innen temethették Thorotzkay Miklóst, a család egy református leszármazottját, és így maradt a címer a templom tulajdonában. A heraldika iránt érdeklődők figyelmébe ajánlom a torockószentgyörgyi katolikus kápolnát. Itt három címet őriznek: báró Rudnyánszki Béláné, ifj. báró Rudnyánszky Béla és Torockkay Sándor címerait.

A címereken kívül foglalkozásuk szerint jelvényeket is használtak a torockóiak. Ma ezeket a jelvényeket sírköveken láthatjuk, és az elhunyt foglalkozását jelölik.

Mivel a múlt században a torockói házakat faszindellyel fedték, nagyon gyakoriak voltak a tűzvészek. A tűzoltás fontosságával magyarázható, hogy a jelvények közül a tűzoltójelvény a legdíszesebb. Ezt egy ovális alakú domború fémlapra festették. Fehér mező közepén tűzoltósikak látható, ezen van keresztbetéve egy csákány és egy fejsze. A rajzolatot zöld levelekből és piros gyümölcsökből álló füzér veszi körül. A jelvényen az *anno 1882* felírás látható. A címet a templomfalba épített raktár fölé tették, ebben tárolják a most már muzeális értékű tűzoltó-felszerelést.

A tűzoltócímer

A vagyonosabb torockóiak kőtáblákkal jelölték meg házaikat. Ezeket a bejárati ajtó felé helyezték. A táblákon az építetők neve

Bejárati ajtó fölé helyezett kőtábla (F.Á.)

és az építés időpontja van feltüntetve. A táblának címerhelyet-tesítő szerepe lehetett. Ezek a torockói polgár feltörekvési vágyá-
nak kőbe véssett bizonyítékai.

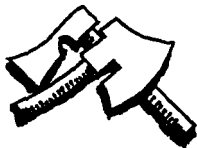
bányászjelvény

verősgazda és verőskovács
jelvénye

kőfaragójelvény

ácsjelvény

Torockó népi építésze

Ahhoz, hogy Torockó az ezredfordulóra az erdélyi magyar népi építészet egyik legértékesebb megmaradt gyöngyszemévé vált, furcsa módon a település életének két sajnálatos eseménye járult hozzá: az 1870-es tűzvész és 1880 után a vasbányászat megszűnése.

Máig sem tisztázott, hogy a tűz gyújtogatás vagy a véletlen műve volt. Az a tény, hogy a Piac tér házai égtek le, ahol a legtehetősebb torockóiak laktak, gyújtogatásra utal. Az is biztos, hogy a hajdani, főleg fából épült, kémény nélküli házak hamar kigyulladtak. 1870 tavaszán Torockó szép piacterét üszkös gerendák és romok vették körül. Akkori feljegyzések szerint 40 ház égett le.

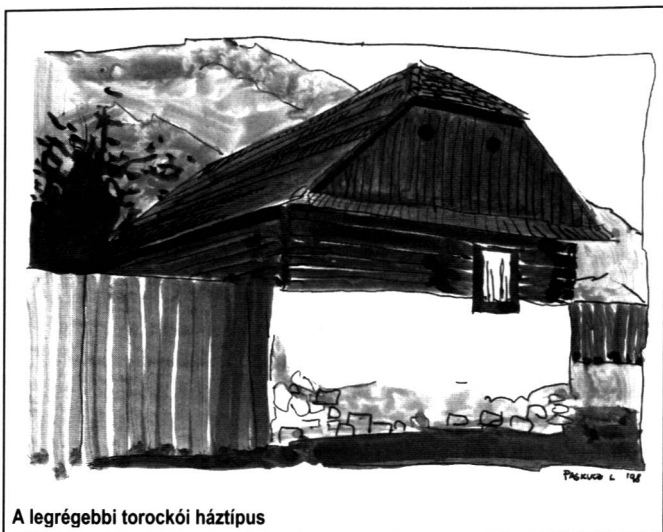
Természetes, hogy mindenki anyagi lehetőségeihez mérten a lehető leghamarabb szeretne volna újraépíteni otthonát, de látván a tűz pusztítását, félték a fától, mint építőanyagtól, és házaik falát kőből rakták. Egyforma a házak magassága, és nagyjából a terjedelme is. Egyik építető sem akart lemaradni a szomszédától, de hivalkodni sem szeretett volna egy egészen más méretű vagy formájú épülettel.

A házak stílusa nem falusi portára utal, hanem városias jellegű. Végre a torockóiak kőből rakott házaikkal ország-világ elé tárhatták legnagyobb büszkeségüket, hogy ők szabad polgárok, nem egy falu, hanem egy város lakói!

Hogy ezek a házak a mai napig is ugyanolyan formával, mérettel, ablakkerettel és ajtókkal maradtak, az anyagi lehetőségek leszűkülésével magyarázható. Egészen biztos, hogy ha 80 évvel ezelőtt nagy gazdasági fellendülés lett volna Torockón, sokan modernizálták volna házaikat, s ha falát nem is, de ablakait, ajtóit, pincéit valószínűleg átalakították volna.

Szerencsére nem ez történt. Így alakulhatott ki Torockónak az a sajátos állandóságot sugalló hangulata, ami a felfokozott ütemű ezredfordulós években élő ember számára olyan különleges érték.

Torockó népi építésze már a múlt században is számos kutató érdeklődését felkeltette. De a település rendszeres felmérésére és műemlék jellegű házai védelmének megszervezésére csak a

A legrégebbi torockói háztípus

kilencvenes években került sor a Transylvania Trust megalakulásával.

Az alábbiakban Torockó népi építészetének bemutatását a Trust egyik munkatársa, Furu Árpád építész-mérnök nyomán tesszük.

A legrégebbi típushoz tartozó kb. 10 épület, mely jórészt a település széléin maradt fenn, a 18. század végének és a 19. század első felének építészeti formakincsét tükrözi. Ezek a házak fából épültek, sajátosságuk, hogy csak az ablakkeretig tapasztották be és meszelték le őket, ezen felül a gerendákat szabadon hagyták. Alaprajzukat tekintve két, vagy gyakrabban három helyiséget foglalnak magukba. Azt a szobát, amit a helybeliek első háznak neveznek, a konyhát, korabeli nevén a pítvart, és a hátsó házat vagy kamrárt. Jellegetessége még ezeknek a házaknak az egyetlen nem centrálisan elhelyezkedő utcai ablak és a fából készült egyszerű ablaktábla. A tetőt zsindelellyel fedték, nem volt külön épített kéményük, hanem a tetőszerkezeten alakítottak ki ún. füstlyukakat.

A második típushoz tartoznak azok a kőépületek, amelyeket az 1870. évi tűzvész után emeltek. Körülölvélve a piacteret meghatározzák Torockó egységes településkéjét. Ezen típus egyéniségét az arányaiban és díszítésében egyaránt jellegzetes homlokzatépítés

adja: a vasból készült utcai pinceajtó, mely a boltozott pincébe vezet, a két kis pinceablak, az első szoba két zsalugáteres ablaka, az oromfalon levő ablaknagyságú nyílás, melyen a betakarított termést emelték be a padlásra, valamint a gondosan, polgári ízléssel kiképzett klasszicizáló ornamentika, a párkányzatok és stukko díszítések. Mivel ezek a házak egyszerre, néhány év leforgása alatt épültek, építészeti formakincsük egységes. Változatosságukat a díszítőelemek kialakítása és ezeknek a fehérre meszelt homlokzaton történő elrendezése adja. Alaprajzukat tekintve, eredeti formájukban az első típus örökségét veszik át, azaz szoba (első ház) – konyha (pítvar) – kamra (hátulsó ház) felépítésűek. Jellemző a háromosztatú házak utólagos kiegészítése is.

A második torockói háztípus

A boltozott pincék az utcai ajtón kívül az udvarról is megközelíthetőek.

Ezeknek a házaknak már kéményük van, és cseréppel fedték őket.

Különös figyelmet érdemelnek a vasművesség igen finom ízléssel elkészített termékei, melyek ezen házak tartozékaiként (ablakrácsok, táblák, zárok, kilincsek) meghatározzák Torockó jellegzetes faluképét.

Páll István hajdani kovácsmester műhelye ajtajának díszesen kimunkált tartozékai

A 284 sz. ház kamraablaka

A harmadik típust a századforduló és az ezt követő évek épületei képezik, melyek alaprajzukban és tömegarányaikban a második típus mintájára épültek, de kevesebb gonddal, jóval egyszerűbben, igen csekély díszítéssel. Anyaguk esetenként már téglá. Ezek az épületek is – a faluképbe jól beillő egységes jellegük folytán – építészeti szempontból becsülendő értékek.

A felmérés eredményeképpen megállapítottuk, hogy a falu épületállagának 33,6 százaléka kiváltképpen értékes, több mint száz éves épület.

Torockó építészeti, néprajzi és népművészeti értékeinek védelme és megtartása e kis közösség lehetőségeit meghaladó szélesebb társadalmi összefogást igénylő feladat.

Séta a faluban

A városi ember megszokta, hogy egy településen az utcanevek és házsámok segítségével tájékozódjon. A gyakorlat úgy alakult ki, hogy az utca egyik oldalán a páros, másik oldalán a páratlan számok növekvő sorrendben jelzik a házakat. Ezt a tájékozódási módot megszokott látogató igencsak zavarba jön Torockón, amikor azt látja, hogy az út egyik oldalán egy százas nagyságrendű házsámnak a másik oldalon egy tízes nagyságrendű a megfelelője. Ennek a sokak számára furcsa jelzési módnak az a magyarázata, hogy a házsámok átvették a múlt század közepén életbe léptetett telekszámokat. A telkeket a Szentgyörgy utca (a falu déli vége) bejáratának jobb oldalától kezdték számozni, a számozás körbemegy a falun, és a Szentgyörgy utca bal oldalán ér véget. Az 1-es számú háznak az utca bal oldalán fekvő megfelelője a 312-es.

Az autóval érkező vagy a gyalogos turista természetes megállóhelye Torockó főtere, vagyis a Piac tér.

Az, hogy Torockó különleges helyet foglal el az erdélyi falvak között, nem utolsó sorban éppen ennek a tágas piactérnek tulajdonítható.

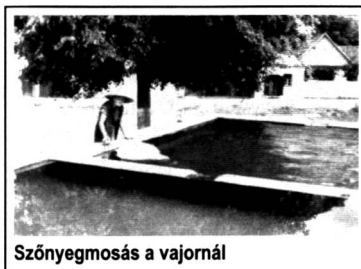
Az unitárius erődtemplom és az iskola ezt a nagy téglalap alakú teret két részre osztja. A tulajdonképpeni piactér a déli részen

A Piac tér (Cs.K.)

volt.¹ Az ortodox templom megépítésével azonban elvesztette piac funkcióját, a tömbház felépítésével végleg tönkretették tér jellegét is.

Az északi részt Torockó egyik legismertebb nevezetessége, a *vajor* uralja. Furcsa nevét a német *der Weiher – tavacska* szóból származtatják. (Szóbeli információ Janicsek Jenő nyelvész részé-

Szőnyegmosás a vajornál

ről). Ez annál valószínűbb, mivel a torockóiak vajornak csak a vízmedencét nevezik, az állatok itatására használt részt vályúnak vagy itatónak mondják itt is.

A vajor vize a 17. században épült vezetéken a Tilalmas² oldalából, a Fehér Kúttól

jön³. Az itatóvályú és a vajor a múlt században fából volt, a századfordulón kibetonozták, 1960-ban felújították. Állatitásra négy vályút létesítettek, mosásra, tisztálásra két medencét. A felső vajorban ruhákat tisztálnak, az alsóban rongyszőnyegeket mosnak. Ezt a rendet senkinek sem szabad megbontania.

Nincs olyan turista, aki a forrás vizét meg ne kóstolná és ne fényképeztetné le magát itt, a háttérben a Székelykövel.

Torockó messzire ellátzó legmagasabb épülete az unitárius templom. Mint már említettük, a templom és a hozzá épített iskola osztja ketté a piacteret.

A templom építésével és felújításával kapcsolatban négy dátum ismeretes. 1670-es évszám van bevésve a toronyba. A templomot körülvevő védőfalban egy 1700-as évszámot említő tábla látható, szövege szerint a javítási munkálatok emlékére állították. Az egyház Aranykönyvéből megtudhatjuk, hogy 1780 és 1804 között felújítási munkálatokat végeztek a templomon. Ekkor emelik meg a tornyot és cserélik ki zsindeletetejét pléhbo-

-
1. Itt végezték ki 1702. XI. 17-én Rabutin Erdély Habsburgok által megbízott főparancsnok katonái. Ekárt András és Szabó Gergely torockói fiatalembereket, akik tiltakoztak Torockó lerohanása és felgyújtása ellen.
 2. Tilalmasnak nevezik a Torockót nyugatról határoló, erdővel borított hegyoldalt. Ez az erdő az egyház tulajdonát képezte, és tilos volt belőle fát vágni.
 3. Fehér Kút – Ezt a helyet valószínűleg azért nevezték el így, mert a kút körül tavasszal annyi hóvirág nyílik, hogy fehér a hely.

rítással. Orgonát 1822-ben kap a templom, és az órát 1881-ben szerelik be a toronyba. Az utolsó felújítási munkálatok befejezésének dátuma 1984.

A templomudvaron látható az 1926-ban emelt gránitoszlop, amelyen az I., majd a II. világháború hősi halottainak neveit tüntették fel.

A templomkert kulcsát a harangozótól lehet elkérni, aki e sorok írásakor (1998) a Felső Piacsor 293-as számú házában lakik.

Erdélyben a templomokat ünnepélyessé és vidámmá teszi az a sok varrottas, amivel a hívek kidíszítik ezeket.

Varrottasok készülnek konfirmálási emlékként, kegyeletből, elhalt családtag emlékére vagy más alkalomból. Varrottasok díszítik a torockói unitárius templomot is, így az a turista, akinek nincs alkalma benézni torockói magánházba, némi ízelítőt kaphat itt a torockói varrottasok szépségéből.

Ezek a kézimunkák két fajta varrástechnikával készülnek:

1. Keresztszemes öltéssel, ezt *szálánvarrott szemes* vagy *szeminas* varrásnak nevezik a helybeliek. A mintát szálszámolással varrják alulról felfele vagy felülről lefele haladva. Ezzel az alapanyag szálait annyira összehúzzák, hogy jellegzetes kiemelkedő felületet nyernek.

2. Lapos öltéssel készülnek az *írásos*, helyi elnevezéssel *rámán varrott* kézimunkák. Azért rámán varrott, mert a mintával kiírt, kirajzolt vásznat ráfeszítik egy fakeretre, így sokkal könnyebben,

Szálánvarrott állóliliomos varrás

Rámán varrott gránátalmás minta

szabályosabban és szebben lehet kivarnni. Hogy a minta vonala még hangsúlyosabb legyen, száróltéssel körbevarrják, *inazzák*.

Az igazi, szép rámán varrott kézimunkának színe-visszája szinte egyforma. Sajátosak a minták elnevezései is, van nagykígyós és kiskígyós, petrezselymes, állóliliomos, folyótulipános és tölgyfaleveles elnevezésű minta, hogy csak a legismertebbeket említsük.

A varrottasokhoz általában kék vagy piros cérnát vagy *fejőt* használnak.

A fehérre meszelt, egyszerű belsővel rendelkező unitárius templomban különösen jól mutatnak a szeretettel és hozzáértéssel készített színes kézimunkák.

Az iskolának azt az épületét, amelyben annak idején Brassai és Kriza is tanultak, lebontották. Ez a régi épület a mai udvar közepén helyezkedett el, és a templom védőfalához volt hozzáépítve. A mai iskolaépület északi szárnyát 1881-ben építették, bővítésére 1945 után került sor. Újabbán 1996-ban tatarozták az egész épületet.

1997-ben az iskola két tagozattal működött, a magyar tagozat I–IV. összevont osztályában 18 gyerek tanult, egy tanító vezetésével. Az V–VIII. osztályokban 31 tanuló neve szerepel a nyilvántartásban.

A román tagozat I–IV. osztályába 8 tanuló jár.

A Piacérrre néző házak méreteiből, az építkezésre felhasznált

anyagából a hajdani építetők társadalmi és vagyoni állapotára, foglalkozására következtethetünk.

A település műemlék jellegét, különös hangulatát az adja meg, hogy a zömével 150–200 évvel ezelőtt épült házak nagy része változtatások nélkül fennmaradt. Torockó utcáit járva az az érzésünk, hogy itt megállt az idő. A 20. század végén a nyugalom és állandóság érzése fogja el az embert.

A Piac tér nyugati oldalán építkeztek a legtehetősebbek, a verősgazdák¹ és vasváltók². Feljebb, a Tilalmas oldalába nyúló utcákban zömében a hajdani bányászok laktak.

Az Alsó Piacsor házait is a régi Torockó vagyonos családjai lakták. A szép ház sor folytatódik az Alsó utca mentén is Borrév irányába, itt a kovácsok laktak, és itt sorakoztak annak idején a fegyverkészítő, vasmegmunkáló mesterek műhelyei (Puskás utca).

Az Alsó utcával párhuzamosan a Székelykő aljában húzódó Alsó-Kővár utcában cigánykovácsok laktak.

A Szentgyörgy felé futó utcákat (Felső-Kővár utca, Szentgyörgy utca) inkább földműveléssel foglalkozó családok lakták, de építkeztek ide verősgazdák, bányászok (Vernes, Zsákó családok) és kereskedők is (Demény).

Torockói sétánkat a Felső Piacsoron kezdjük.

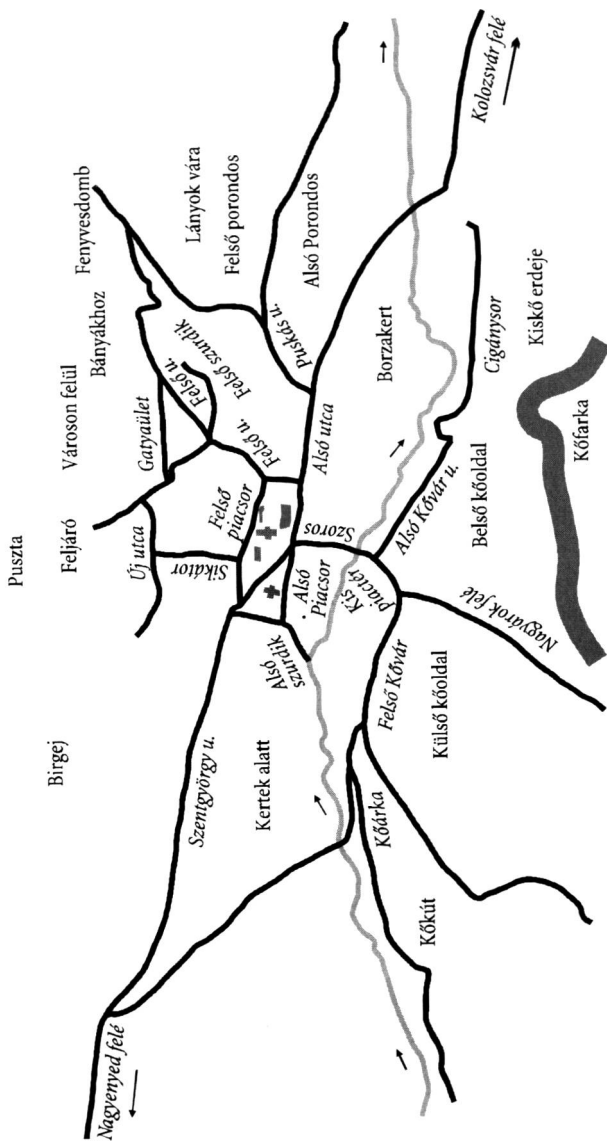
A Házak az 1870-es tűzvész után épültek, aránylag rövid idő alatt, ezzel magyarázható egyöntetűségük, ami egyben az egész Piac tér sajátos hangulatát is meghatározza.

A Felső Piacsor (Sz.Gy.)

1. Verősgazda – vasfeldolgozó műhelyek, kohók tulajdonosai

2. Vasváltó – nyersvasal és vaseszközökkel kereskedő torockói lakosok

Torockó településrajza

Városiasá teszi még a piacteret az a tény, hogy az épületek homlokzata közvetlenül az utcára néz, nem rendelkeznek a falusi házakra oly jellegzetes előkerttel.

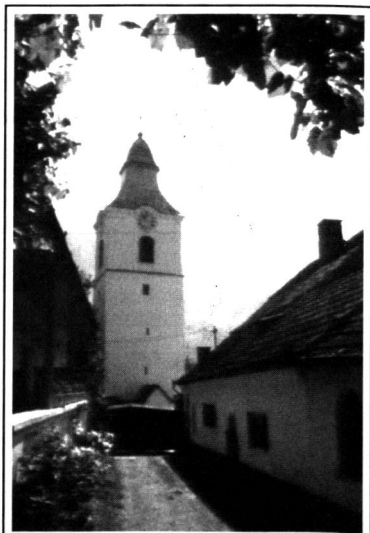
Sajátosak a torockói házak a pinceajtó közvetlen utcára nyitása miatt is. Erre annak idején azért volt szükség, hogy a „vaskenyeret”, a nyersvas tömböket a szekérről egyből a pincébe lehessen gurítani. Sok pincének van még egy bejárata az udvarról is, de nem ez a jellemző.

Érdemes megfigyelni a homlokzatok változatos díszítő elemeit – nincs két egyforma díszítésű ház.

A magas, tömör deszkakapuk eltakarják az utcai járókelők elől az udvarteret, a szép virágos, oszlopos tornácokat, a vaslemez-támlás ajtajú-ablakú kőkamrákat. Ezért azt tanácsolom a kisebb csoportokban nézelődő látogatóknak, ne restelljenek bezöngetni a házakba, hogy a torockói udvarok érdekességeivel is megismerkedhessenek.

A Felső Piacsorból két udvar megtekintése ajánlott, a 282-es számú házé, ahol egy 1871-ben épült szép pincés kamraépület látható. Az udvar virágai, gyümölcsfái és tisztasága gondos lakókra utal.

A 284-es ház udvarát *A torockói kántor udvara* címen már Vass Albert (1896–1969) is megfestette, ez egyik legszebb torockói ihletésű olajfestménye. Az udvarról az unitárius templom tornyára és a Székelykőre nyílik kilátás. A régmúlt tárgyi emlékeit kereső utazó számára külön élmény a házhoz tartozó kamraépület megtekintése. Ez funkcionálisan három részre osztott. Az első rész fából volt felépítve (újabban sajnos átépítették), itt kapott helyet a mézárászék, a család ugyanis több generáción át

A 284-es ház udvara (F.Gy.)

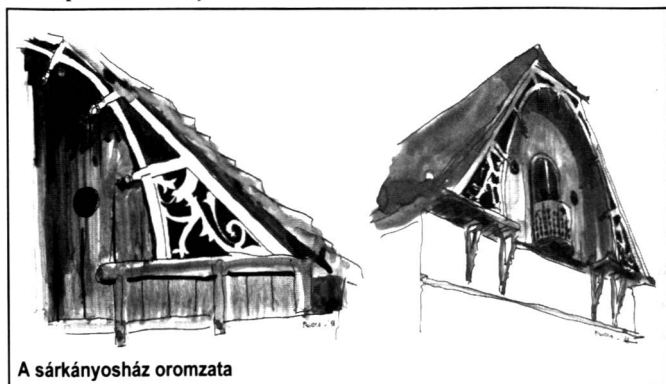
folytatta ezt a mesterséget. A középső és hátsó rész már kőből épült. A középső részben külön erre a célra kiépített óriási ládákban tárolták a gabonát, a hátsó részben kapott helyet a sütőkemence és a kút.

A leszármazottak úgy tudják, hogy a kamraépület az 1870-es tűzvész alkalmából nem égett le, és a család az újjáépítés időszakában itt húzódkhatott meg.

A Felső Piacsor 286-os számú háza a Kriza János Művelődési Ház épülete. A tűzvész után építették kimondottan erre a célra. Szép nagy boltíves kapuja két részre osztja az épületet. A baloldali részben színpaddal ellátott terem található, a jobboldali részben vendéglő és kocsmá működött.

A II. világháború után hátsó udvarára kuglipályát építettek, de ezt a 80-as években már nem használták. 1976-ban egy nagy színpados teremmel bővítették. A 80-as évekre az épület első része gondatlan kezelés miatt tönkrement. A homlokzat helyreállítása 1994-ben történik, Dr. Tobiás Károly adományából. A régi épületszárnyban levő terem renoválására 1997-ben került sor Máthé F. Anna (Kalifornia) és a New York-i Magyar Ház támogatásával. A teremben Kriza Jánost ábrázoló plakettet helyeztek el (Szedzerjesi András kolozsvári szobrászművész alkotása).

A 288-as háznál az oromzatra figyeljünk. Ezt az építető fafa-
ragással díszítette. A padláskijárója elé egy kis kilépőt, erkély-
imitációt helyezett, és az oromzat két oldalára egymásra nyelvü-
ket öltő örgödfigurákat faragott. Ezért nevezik a helybeliek ezt az
épületet *sárkányosháznak*.

A sárkányosház oromzata

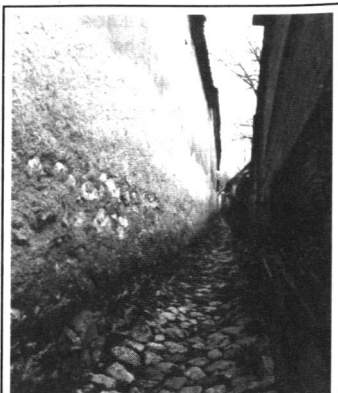
A 288-as és 289-es házak között nyílik a Sikátor, amelyen végighaladva az Új utcában találjuk magunkat.

A 291-es számú ház az utcáról is látható oszlopos tornácával tűnik ki. Sajnos a ház sehonnan sem kap elegendő fényt.

A 292-es számú ház Torockó impozáns emeletes lakóháza, a Czupor-féle ház. A század elején épült, tulajdonosa bankár volt, Torockó egyik leggazdagabb embere, aki magas kamatokra kölcsönzött pénzt. A szóbeszéd úgy tartja, hogy összeveszett a szomszédjával és megígérte neki, hogy olyan házat épít mellé, hogy a nap soha sem fog az udvarára besütni. Ma már mindketten rég halottak, az emeletes ház pedig lakatlan.

A 293-as számú ház kovácsoltvas ablakrácsa az egyik legszebben kivitelezett. A kis ház a torockói fotók egyik „sztárja”. Mielőtt betérnénk a Szentgyörgy utcába, nézzünk be a 296-os ház udvarára megcsodálni fehérre meszelt, virágos, oszlopos tornácát.

A fehér házak sorát a rendőrség a hatvanas években épült városi villalakást imitáló stílusban ide nem illő épülete szakítja

A Sikátor (G.E.)

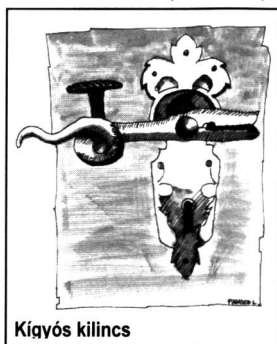
A virágos, oszlopos tornác

meg. Jellegzetes torockói házakat láthatunk még a Szentgyörgy utcában a 297, 298, 299 és a 300-as számok alatt. A 301-es telek után kétszárnyas kovácsoltvas kapu található. Itt van a temető, a *Birgej*¹ bejárata, minden torockói lakos örök pihenőhelye.

A Szentgyörgy utcában lévő 305-ös házig mindenképpen menjünk el. Szép, karbantartott, tipikus jobbágyház. A jobbágyházak kőalapra épült gerendaházak voltak, az ablakkerettől felfelé eső részt tilos volt betapasztani, bevakolni. A házat az 1870-es tűzvész lángjai megkímélték. Eredeti formájával a torockói régmúlt tanúja.

A Szentgyörgy utca 305-ös számától a Piactér felé visszafordulva megfigyelhetjük az utca másik oldalán fekvő épületeket is. A fent említett jobbágyházzal szinte szemben látható a volt Zsakó ház (8. szám). Ebből a családból származott Torockó olyan jeles személyisége, mint Zsakó István, aki Torockó bírói tisztségét töltötte be 1848-ban, és az ő diplomatikus közbenjárásának köszönhető, hogy Avram Iancu emberei nem pusztították el Torockót. Az épület széles frontja, ház nagyságú nyári konyhája jelzi, hogy vagyonos emberek lakták valamikor. Az 50-es években a család a házat eladta. Az új tulajdonos átalakította a kor ízlésének megfelelően, elrontva régi stílusát. Csak az épület hátsó árka-dos tornáca maradt érintetlen, de sajnos ez az utcáról nem látható.

A nyári konyha épületét szerencsére nem alakították át, ez érdekes formájú kéményével hívja fel a figyelmünket.

Kígyós kilincs

A 11-es számú ház bejárati ajtaja egyenesen az utcára nyílik. A század elején kocsma működött az épületben. Ma lakatlan. Az utcára néző ablakainak fája csavaros faragással díszített.

A 12-es számú ház kapufáján 1907-es évszám látható. A kapu kilincse egyedi darab, művészien kimunkált, tekerődő kígyót ábrázol.

A 14-es szám. Ebben a házban volt Torockó egyik legjobban menő minde-

1. *Birgej* – a német *Berg* = hegy szóból származik – a temető ugyanis a hegyoldalban fekszik.

nes üzlete, a Demény-féle bolt. A ház széles frontja, utcára nyíló ajtaja tanúskodik múltjáról.

A volt Demény-féle házat elhagyva a Piac térre jutunk. Itt a sarok utáni kétszintes házra érdemes figyelni. A ház közepén kialakított nagy boltíves bejárat két részre osztja az épületet, és arról tanúskodik, hogy az udvarra szekérrel hajtottak be. Ez a ház ugyanis egy bizonyos Székely nevű fuvarosé volt, aki az emeleti szobákat Torockó alkalmi vendégeinek ki is adta. Itt szállt meg a 30-as években Dóczy né Berde Amál és Vass Albert festőművész is.

A 17-es szám. Torockói stílusban épített szép lakóház. Az érdekesen kialakított bejáratot, felette a ház tulajdonosainak a nevét és a ház építésének évszámát jelző táblát az utcáról is látni. A ház 1885-ben épült.

A 18-as szám. Ekardt volt postamester háza. Jellegzetes torockói stílusban épített ház, sajnos a volt kollektív gazdaság asztalosműhelye működik benne, így erősen megrongált állapotban van.

A 20-as szám. Külső pincelejárattal rendelkező, szépen karbantartott, 1899-ben épült, stílusos torockói ház. Eredeti formá-

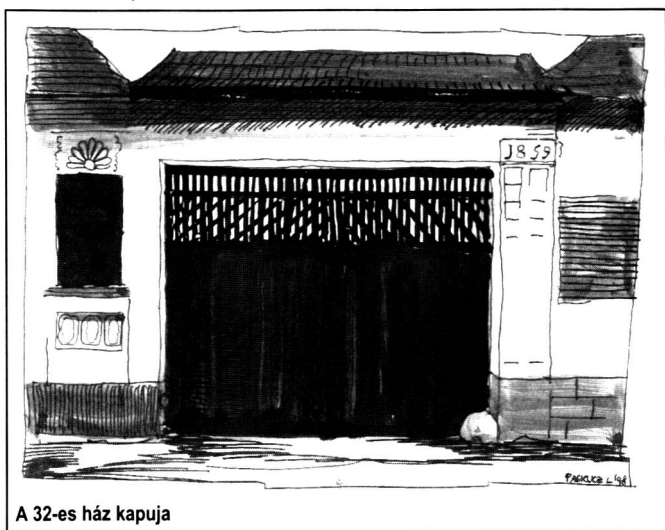

A 20-as számú ház

ját megőrizve a tulajdonos a pincében italmérőt, kocsmát létesített Quelle, Forrás, Izvor cégtáblával. Itt található a falba beépítve egy címer, amit a tulajdonos az Új utcában romba dőlt Bosla házból mentett át.

A helyiség Torockó igényes vendégeinek italozója.

21-es szám alatti házban működött 1905–1927 között a humán- és állatpatika. Ez volt a „patikárius” háza. A 22, 23, 24, 25, 26-os számú lakóházak a Kis Szurdiknak nevezett zsákutcát veszik körül. A 27-es számú ház kapuja már az Alsó Piacsorra nyílik. 30, 32, 33-as számú házak az Alsó Piacsor szép, stílusos épületeit jelzik. A 32-es számú ház kapufélfáján az 1859-es évszámot olvashatjuk.

A 32-es ház kapuja

A 34-es számú épület a Községháza. Az 1870-es tűzvész alkalmából sok segínyt kapott Torockó, ebből tudták felépíteni az impozáns külsejű egyemeletes épületet. Helységei sok funkciót váltottak. Az emeleti szobákban volt jegyzői lakás, vendéglő, bálterem. A földszinten kocsmá, mindenféle üzlet. 1954-től az emeleti balszárnyban kapott helyet a Néprajzi Múzeum, a jobb szárnyban a Községi Könyvtár, és 1995-től a nagy teremben a Tobiás Éva Galéria. A földszinten van a polgármesteri hivatal, a volt üzlethelyiségben a postahivatal és a telefonközpont.

A 35-ös számú ház (G.E.)

A 35, 36, 37, 38-as számú házak mind megőrizték eredeti formájukat, stílusukat. A 35-ös, elhanyagolt külsejű ház érdekesen kialakított pincelejárója csak az udvarról látható. A 37-es számú épületnél érdemes megfigyelni a homlokzat díszes kialakítását.

Szorosnak hívják azt a keskeny utcaszakaszt, amelyen a Piac-térről a Székelykő és a Kővár utca felé tartunk. Áthaladunk a Zab patak hídján, a Kispiac terére érünk. Valamikor itt állott a falu szegyenketrece.

A Kispiacra nyílik a 48-as számú ház, Both Miklós és István asztalosmester portája. Ennek hátsó udvarán található Torockó egyetlen megmaradt vízimalma. A malom gerendájára 1723-as évszám van rávésvé, valamint a hajdani tulajdonos neve, Toroczka Klára. A malom kerekénél állva Árpily versét idézhetjük:

A vízimalom kereke télen

A malom

*Egyhangúságban csacska izgalom:
hullámos árban ócska kis malom.*

*Láncokra verve sok-sok éve már
ezüst vizen arany termésre vár.*

*A keskeny pallóján aki belép,
megérzi meghitt, ősi életét.*

*Futó vendége mindig van nehány;
falusi asszony, falusi leány.*

*De férfiakból már csak vén akad
s az asszonynép is fáradt, hallgatag.*

*Egykor pedig itt volt a tréfa-hely –
de sok hab elfutott azóta, hej!*

*Most künn a szél is búsabban dúdol,
míg elbeszélnek a holt fiúról.*

*Szital a liszt, a kőkerék forog,
fürödnek kint a csordapásztorok.*

*A vén kaszál, a gyöngye kéz arat,
s a fiú lent a Montellon maradt...*

*...Kolomp. Lejáratták a tengerit.
És fenn a tölcser újra megtelik.*

*És újra hallasz minden régi neszt,
s egy régi asszony új mesébe kezd.*

*A többi meg bóbiskol, hallgatag,
nem is tudod: figyelnek? alszanak?*

*És közben hull a liszt: örök homok –
s a nagy kerék künn sóhajt és zokog.*

1918

A század elején még öt vízimalom működött Torockón, ma a falu területén csak ez az egy maradt fenn. A mai tulajdonosok a malom épületét látogatásra alkalmassá tették, és mai napig karbantartják. A malomra tábla hívja fel a turisták figyelmét az utca elején.

A Tarackoson felemelkedve a Külső Kővár utcába jutunk. 23 porta nyílik erre az utcára, a 49-es házszámtól a 72-ig. Mivel az utca 15–20 m-rel emelkedik a falu felé, szép kilátás nyílik belőle, különösen a temető oldalra.

Befordulva a Kővár utcára, rögtön jobbra a Kis Tarackos síkatoráról a vízimalom kerekét csodálhatjuk meg. A Külső Kővár utcában sétáló figyelmét a 60, 62 és 65-ös számú házakra hívnám fel. A 60-as ház egyike azon kevés régi torockói jobbágyházaknak, ami épségben megmaradt. A ház egy gerendáján 1727-es dátum van bejegyezve, és látható rajta egy latin szöveg, melynek magyar fordítása így hangzik: „*minden munkájával Tüs az úrnak kíván emléket állítani*”.

A 62-es ház frontjának régi kéttablakos formáját a tulajdonos elrontotta, de belsejében megőrződött a helységek eredeti beosztása. A pitvarból nyíló szobákban két festett téka is van 1837-ből és 1853-ból. A megmaradt régi ablakokon szép kivitelezésű kovácsoltvas ablakrács látható. Ennek a háznak a pitvarajtaja az a bizonyos „leveles ajtó”, amit Jankó János leírt és lefényképezett a múlt század végén.¹

Festett téka 1837-ből (P.L.)

A Kővár utcából a Székelykőre vezető ösvényre a Kőoldala nevű síkatoron juthatunk

ki. A Tarackoson leereszkedve a Kispiacról nyílik, és a Zab pataka mentén húzódik északi irányba az Alsó-Kővár utca. Itt a hajdani Torockó szegényebb sorsú lakói éltek, a cigánykovácsok. Ma találunk itt tornácos, torockói stílusban épült házakat, de

1. Jankó János néprajzkutató, a század elején a Magyar Néprajzi Múzeum igazgatója, a *Torda, Aranyosszék és Torockó magyar (székely) népe* szerzője (1898)

sok itt az utóbbi 30–40 évben épült városi lakásra emlékeztető épület is.

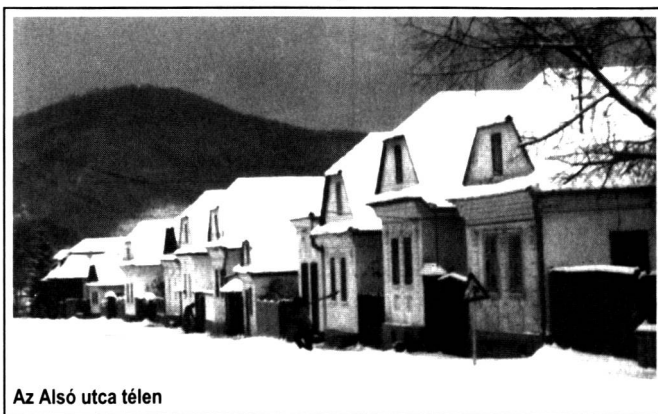
Érdemes elsétálni az utca vége felé a 109-es házáig. Ez vályoggal tapasztott faházacska pitvarral, amelyben sütőkemence található. Lakószobájának két parányi ablakát kovácsoltvas ablakrács védi. A ma emberének, aki közművesített, összkomfortos lakásokhoz szokott, nehéz elképzelni, hogy milyen is lehetett egy ilyen házban annak idején az élet. A régi épület karbantartott.

A 112-es számnál az utca kiszélesedik. 1945-ig itt vízimalom állt. A tulajdonos meghalt, az örökösök a malmot szétszedték és eladták.

Az Alsó Kővár utcából a Kispiacon át visszasétálhatunk a Piactérre. A Zab patak hídjá mellett látható az újabban létesült *Forest* magánvállalkozás villanymotorral működő fűrészmalma és asztalosműhelyének új épülete.

A fűrészmalommal szemben fekvő 127-es számú ház széles frontja, két, utcára nyíló lehúzott redőnyös ajtaja arról tanúskodik, hogy valamikor jól menő üzlethelység lehetett. Figyelmesen vizsgálva a ház homlokzatát, az egyik ajtó felett kedves gipszdomborítás látható, amely asztal mellett poharukat emelő két ülő alakot ábrázol. A házban ugyanis az ötvenes évekig italmérő volt.

A Szoroson áthaladva a Sarki Kocsma elé érünk. Utunk a főút mellett vezet északi irányba (Borrév felé). Itt szemügyre vehetjük az Alsó Piacsor, majd pedig az Alsó Utca szép, fehér házait, amelyek ha szerényebb kivitelezésűek is, mint a Felső Piacsoré, meghatározói Torockó sajátos hangulatának.

Az Alsó utca télen

A 144-es számú ház előtt álljunk meg egy kicsit. Vegyük szemügyre hajdani Páll István kovácsműhelyének utcára nyíló ajtaján a művészien megformált kilincset és az ablakrámák kovácsoltvas díszzeit.

A 149-es számú Zsakó–Küttel ház udvarán a nyári konyha mellett még egy viszonylag nagy épület van, a hajdani gabonás-kamra. A hatvanas években sütőde működött benne.

Visszatérve a falu központja felé, jobbra, az út mellett hosszú kőfal védi az óvoda telkét, majd bővizű forrásból táplálkozó itató-vályú következik. A Puskás utca torkolatánál az út kiszélesedik. A hajdani puskagyártók utcája rövid, csupán 9 portája van, a 171-estől a 180-as házig tart. Ez a kis, szinte sikátorszerű utca két magángyűjtemény tulajdonosának házat is őriz, a 174. szám alatt a Koronki Idáét, a 180. szám alatt a Gelei Annáét (Király Anna).

Vigné Koronki Ida jeles torockói lakos, aki felmérte azt a veszteséget, amit a torockói népviselet teljes eltűnése, eredeti darabjainak elkallódása jelentene, és 1980-tól gyűjteni kezdte ezeket. Gyűjteményét, ami a népviseleten kívül bútordarabokat, varrottasokat is tartalmaz, a 174-es szám alatti kis stílusos egyszobás házban tárolja. Gyűjteményét bármikor szívesen mutatja a látogatóknak. A kis házról tudni kell, hogy benne dolgozott 1940-ig Torockó utolsó piroscsizma-készítő mestere, egy bizonyos Tóth István.

Gelei Anna a 20. századi Torockó talán legérdekesebb egyénisége (1899–1966 között élt). Édesanyja, Köntösi Júlia kercsedi (Aranyosszék) származású, édesapja Gelei István, családja a Székelyföldről telepedett Torockóra, és pallér volt. Gelei Anna egész életének munkáját és jövedelmét gyűjteményébe fektette. Egy rúdravaló varrottasán a következő szöveg olvasható: *„Isten segített régi Torockói gyűjteményeimre és varrottasak is az én kezem munkái 1920-ban kesztem szegény alapon 1940-ig végeztem.”* A gyűjtemény megtekinthető gondozója, Gelei Anna lánya, Kőművesné Király Anna jóvoltából.

Az Alsó utcából a Piactér északi oldala mentén tartunk a Felső utca irányába. A Piactérnek ezen az oldalán egy ház kivételével az épületek megőrizték eredeti arculatukat. 192-es szám alatt található az unitárius lelkészi lakás. Ebben a házban szállt meg 1876-ban Jókai Mór.

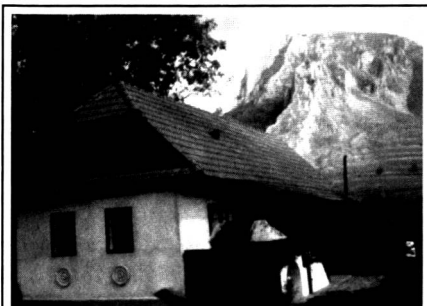
A Kecsehajtó (P.L.)

A felső utca kiszélesedését Kecsehajtónak nevezik. Erről a kis térről három irányba is el lehet indulni. Jobbra a Felső Szurdik zsákutcájába, előre tovább a Felső utca mentén a Fenyvesdomb felé, vagy balra a Tilalmas irányába.

A Felső Szurdik zsákutcájához 11 porta tartozik.

A Kecsehajtótól a Felső Szurdikba fordulva Torockó egyik legmeghittebb hangulatú kis terére érünk, a Kis Vajorhoz, amely egy 4×4 m-es korláttal körülvett betonmedence, vizét a Felső Szurdik bejáratánál levő fedett forrásból kapja. A Kis Vajor terére néz a szépen, stílusosan helyreállított 195-ös számú ház, tulajdonosa egy kolozsvári értelmiségi család. A ház a Románia faluturizmusát népszerűsítő katalógusban is szerepel.

Sok Torockóról készült fotón látható a 196-os számú ház. Nagy diófa árnyékában, két kis ablakával, háttérben a Székelykővel egyik leglátványosabb épülete a falunak. A 197-es számú ház

A 195-ös számú ház

udvarán nő Torockó legöregebb fája, a kiszáradófélben levő 200 éves óriás kőrisfa. A rákúszott örökzöld miatt kiszáradását nem lehet észrevenni. Az óriás kőrisfa udvarán található ház hátsó része valamivel idősebb a kőrisfánál, 1803-ban

A Tobiás Ház

épült. Első részét utólag építették hozzá. Pincéjében egy 1908-tól befogott bővízü karsztforrás van. Ennek vize folyik le a Puskás utcai kis vajorhoz.

A Kis Szurdikot a 202. szám alatti Tobiás Ház, a Brassais Véndiák Alapítvány Ifjúsági Szabadidőközpontja zárja le. Az eredetileg egy házból, nyári konyhából, kamrából és csürből álló épület együttest 1992-ben Daróczi Júlia műépítész terve alapján alakította át az Alapítvány, a ház ma 45 személynek biztosít összkomfortos szálláslehetőséget.

Bejárva a Felső Szurdik zsákutcáját, a Kecsehajtó kis teréről a Fenyvesdomb irányába mehetünk felfelé. A 208-as számú házat 1992-ben a kolozsvári Báthory Líceum vette meg. Iskolás csoportok céljait, igényeit kielégítő szálláshellyé akarják átalakítani. A 208-as számú házzal szemben egy itató látható, amelynek beton vályúját 1945-ben alakították ki. Az utcasorból karbantartott, stílusos épületek a 211-es és a 215-ös számú házak.

A 232-es számú régi jobbágyház udvarára is be lehet menni. Az utca felől hozzáépített kis részben valamikor kocsmaként működött. A hazatérő bányászok álltak meg itt egy pohárka erejéig.

A 232-es számú jobbágyház

A bányászat megszűnésével a kocsmát is bezárták. A ház első része volt a lakószoba, hátsó része pedig a kamra. Ez kőből épült, ablakait vastámlákkal védték a tűzvész ellen, gondosabban, mint a lakószoba részt.

A Fenyvesdombhoz vezető feljárót Gatyáület nevű kis térrel utcácska köti össze, erre is használják a Gatyáület nevet¹. Az erre járónak ajánlom, nézzen be a 237-es ház udvarára. Az utcáról nem látni a hátsó, régi épületet, jobbágyházat, amit a Transsylvania Trust segítségével 1997-ben sikerült renoválni, faszindely tetejét felújítani. A házban él Torockó egyetlen olasz származású lakója, Simonné Rigoni Anna, ragadványneve szerint Talián Anna. Utász torockói férjével egy dél-erdélyi építőtelepen ismerkedett meg a húszas években, ahol édesapja, Rigoni Giuseppe egy olasz cég építésvezetője volt. 1932-től él Torockón. Anyanyelvét már törve beszéli, gyermekei nem tudnak olaszul. Mint ahogy az a vegyes házasságoknál bevett szokás, a leánygyermek anyjuk vallását, a fiúk apjukét követték. A Rigoni–Simon házaspárnál is katolikusok lettek a lányok, unitáriusok a fiúk. A meglehetősen merev beállítottságú torockói társadalom sem az asszonyt, sem a hajdani gyerekeket nem fogadta be teljesen. Ezt a ragadványnév

A 240-es számú ház (F.Á.)

is bizonyítja, a gyerekeket pedig annak idején az iskolában *macskarágó talján*nak csúfolták. Jó tanítók lehettek hatvan évvel ezelőtt a torockói iskolában, mert a gyerekeknek tudomásuk volt arról, hogy Olaszországban szokás macskahúst fogyasztani!

Az összekötő kis utcában még feltétlenül meg kell csodálni a 240-es számú házat. Nagyságával, építkezési módjával a Felső Piacsor híressé vált házaihoz hasonló.

A Gatyáület kis teréről a

1. A terecskének és a belőle elágazó utcáknak rajzolata egy nadrághoz hasonlatos, innen az elnevezés

Tilalmas felé vezető út bal oldalán lehetett az a ház, amelyben Kriza János nagyszülei laktak, és ahonnan a gyermek Kriza iskolába járt. Ma ennek semmi nyoma.

Az Új utca végén, a 260-as szám alatt látható Torockó legrégibb 1668-ból való háza romos állapotban. A házat a tűzvész megkímélte, a múltó idő nem.

Ha valakinek sietős dolga van a Piac téren, az Új utcából a Sikátoron át hamarabb is odaérhet. Sétánkat föltétlenül úgy rendezzük, hogy legalább egyszer a sikátort is útba ejtsük. Kőfalak közé szorított 1 m-es szélességével német középkori városkák vagy Velence hangulatát idézi – Torockón.

A temetőkert

A torockói temető meglátogatását a délutáni órákban ajánlom. A Birgej (A német *der Berg*-ből), ahogy a torockóiak a temetőt nevezik, a Szentgyörgy utca felett emelkedő hegyoldalon van, ahonnan szép kilátás nyílik a falura és a lenyugvó nap sugarai által más-más megvilágításban megjelenő Székelykőre.

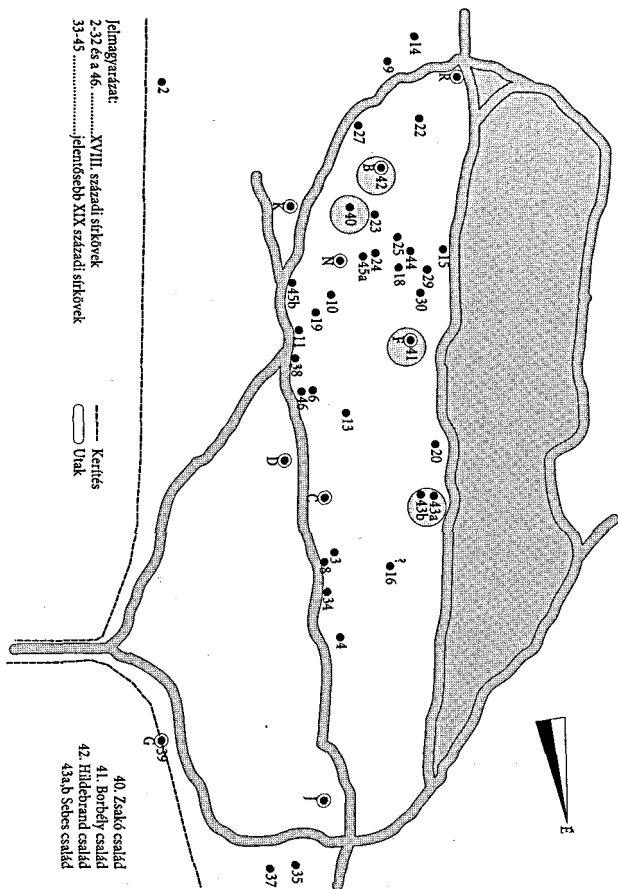
A torockói temetőben vannak hagyományosan megásott és felhantolt sírok, építettek kriptákat is, de a jellegzetes torockói sírok sziklába vájt boltozatos üregek, amelyekben több koporsó is elférhet. A kriptabarlangnak egy függőleges kürtőszerű bejárata van, a *síp*.

A Szentgyörgy utcai domboldalon a temető a 17. századtól alakult ki, addig főleg a templomkertbe, a cinterembe temetkeztek. Birtokjog szerint a temető kettős, egyházi és községi.

Temetői sétánkban kalauzoljon Vincze Zoltán kolozsvári történelem szakos tanár írása, amelyben a szakavatott kutató nem csak osztályozza a sírköveket, hanem irattári és könyvészeti anyag ismeretében feleleveníti a feliratok mögött rejlő emberi sorsokat.

„Koruk szerint a régi torockói sírkövek a következőképpen osztályozhatók: a 17. századot egyetlen egy képviseli, a következő századból hozzávetőleg 30 őrződött meg, míg a múlt században számuk ugrásszerűen megnőtt. Négy sírkő késő reneszánsz emlék: sallangoktól mentes egyszerű, téglalap alakú előlapjuk van, gondosan faragott kapitális betűkkel, a tetejükön levő ereszes kiképzésen MONUMENTUM felírással.

Mintegy 30 darab 18. századi és 19. század eleji sírkő – a barokk tzléstől sem mentes – helyi munka. Erre utal anyaguk, kezdetleges megdolgozásuk, amely jó részüket alig különbözteti meg a terméskőtől hiszen mindössze az előlapjukat csiszolták le valamennyire. Éppen ezért viszont néprajzi értékük vitathatatlan. Ugyanakkor újabb bizonyítékai annak a polgárosodás irányába mutató öntudatnak, amely ennek a korszaknak a bányász és vasműves népét jellemezte. A helyi gazdasági fellendülés eredményeképpen a múlt század első évtizedeiben a késő barokk mellé betört az újabb európai művészeti irányzatok, a klasszicizmus és a

A temető térképe (Vincze Zoltán nyomán)

romantika jegyei, és ezzel az előző száz év kezdetleges torockói formanyelvének a helyét az Erdély szerte divatos ízlés foglalta el. A jó mód és a polgári öntudat jele, hogy 1878-ban elkészült az első kriptá, amelyet századunkban továbbiak követtek. Az uniformizálódásnak ez a folyamata máig, a jellegtelen műkő és beton koráig vezet.”

Vincze Zoltán 45 sírkövet mutat be részletesen. A kéziratból az alábbiakban négy jeles torockói család: a Zsakó, Borbély, Hildebrand és Sebes sírköveinek leírását adjuk közre.

A Zsakó család szürke márvány sírköve előtt a sírbarlang lejárata negyedszázada betonlap zárja le. A síremlék felirata lakonikusabb szinte nem is lehetne:

A Zsakó család

sírboltja.

KIBEDI

PÉTERFFI GYULA

igazgató 1878–1942 tanító

és neje

VERNES ANNA

1881–1955

A szöveg sajnos meg sem említi a család legnevesebb tagját, akinek a vonásaiból Jókai oly sokat kölcsönzött az Egy az Isten Adorján Manasséja rokonszenves alakjának megrajzolásakor. Zsakó István – mert róla van szó – 1809-ben született a hasonló nevű bányász – és verősgazda fiaként. Módos ember gyermeke lévén, s mert értelmes volt, Sebes Pál helybeli iskolája után Tordán is tanulhatott öt évig. S aztán folytatta a torockói gazdák életét: a részébe dolgozó legényekkel együtt szállt le a bányába, a verőfényben versenyt izzadt a kovácsokkal, ha tehette, maga vitte az áruját a közeli vásárokbá. Higgadt, tanult, befolyásos embernek ismerhették, s így több felelős tisztségbe választották, ilyen indoklással: „valamint eddig viselt világi polgári hivatalába pontos volt, itt is minden remény ott áll, hogy ezen mindjárt elkezdendő dékányi kötelességének is megfelelendő.”

1840–1849-ben csaknem teljes egészében az ő vállára nehezedett a falu vezetésének felelőssége: városbíró volt s egyúttal a júni-

us 18-án alakult nemzetőrség századosi rangú parancsnoka. Sárdi Samu tiszteletes és Bosla Ferenc oldalán ő képviselte a torockóiakat az 1848. április 11-i kövendi gyűlésen, s a vita során Magyarország és Erdély uniójának a kérdésében mérsékelt álláspontra helyezkedett. Ráérezett arra, hogy itt fog eldőlni a magyar és a román forradalom viszonya, amelynek alakulása döntően befolyásolhatja szülőföldje sorsát. S a következő hónapokban erélye és józansága viszonylag kevés áldozattal vezette át a rábízott települést a bekövetkezett tragikus eseményeken. A környéken egymás után gyúltak ki a tüzek, de neki sikerült megvédenie a falu békéjét. A kisebb portyázó csapatokat fegyverrel verte vissza, a túlerő ellen pedig a tárgyalás módszeréhez nyúlt.

1848. november 11-én személyesen jelent meg Iosif Moga tribun¹ Torockó és Torockószentgyörgy közötti táborában, s a szabadságharc végnapjaiban, 1849 júliusában egymaga merészkedett a lángokban álló szomszéd faluba, hogy tárgyalhasson Prodan Simion alprefektussal. S mindkét alkalommal elérte, hogy élelem és pénz fejében az ellenséges seregek dúlás nélkül elvonultak. Ez csak olyan valakinek sikerülhetett, akit az előző békeidőkben szavatartó, becsületes emberként ismertek meg a Torockóra szentet szállító, és onnan vashoz jutó mócok.

A szabadságharc bukása után Zsakó István folytatta hasznos közeleti szereplését. Többször viselt felelős tisztségeket (kétéves interregnum után 1877-ben követte Boslát az egyháztanácsosi elnöki funkcióban), s intézte becsülettel faluja ügyeit (például a községi iskola szervezésével kapcsolatos teendőket). A munkától soha nem szaladó, közügyekből tevékeny részt vállaló szép élet fonalát vágta el 1892-ben bekövetkezett halála. A végképp lezárt családi sírboltban oroszlánlábakon nyugvó ércoporsó őrzi földi maradványait. Emberi helytállásának példáját egy közösség vallja magáénak. (Szentgyörgy utca 8. szám alatti házának homlokzatát újabban sajnos teljesen kivetkőztették eredeti formájából, s az átalakítást részben átvészelt keleti árkádsoron sem olvasható már az 1863-as évi építésre utaló egykori felirat).

A temetőkert másik jelentős streléke a Borbély Péteré. Nyegzetes hasáb alapzaton álló obeliszk, tetejében három kehely. A felirat az obeliszk három és a hasáb négy oldallapján oszlik meg.

1. tribun = 1848-as erdélyi román felkelő csapatok parancsnokai

A síremlék előlapján a szöveg fölött koszorú domborodik, míg a bal oldallap tetejét egy laposvas és egy hosszúvas díszíti.

Az előlap szövege:

EMLÉK KÖVE / BORBE (LY) / PÉTERNEK MEGHALT 18 / 89-
IK
ÉVBEN FEB / RUAR 6-ÁN 78 ÉVI / BEN KI ISTEN / BEN BÍZOTT
/ EGÉSZ ÉLETÉBEN / LELKE ÖRVEN / DEZZEN A FE /
NYESSÉGEKBEN / ÉRZÉKETLEN /
FÖLDBEN BÉKE / PORAIRA

Bal oldallapján a következő felirat található:

AKI LEGNA / GYOBB MER / TEK BEN / ERDÉLY / MINDEN
KERE- / TÉBEN E KIS / VÖLGY VAS / MIVELETÉT /
SZÁLLÍTOTTA / MINDENHOLL / SZÉT

Jobb oldallapján a fogalmazás zavaros, a faragó is utólag javított:

FERENC / FIA / KÉRI / A / MINDENT / HATÓBA – AKI / ISTEN
UTAT / ÉS SZORGAL / MA ÁLTAL / A NAGY SILÁNY / SORSBÓL
– DE / SOK KÜZDÉS / TÁN ISTEN / SEGEDELME / ANNYIRA SE
– / GÍTETTE HOGY / MAGÁNAK BE / CSES POLGÁRI / NEVT
SZERZET

A sír felőli lapján:

EZ EMLÉKKŐ / VET TETETTE / FIA FERENCZ /
AZ 1889-*IK* ÉV / VIII. *IK* HÓ 22-ÉN

A szövegből kiviláglik, hogy Borbély Péter a falu gazdasági szervezetének csúcán álló vasváltók közé tartozott. Voltak ugyan verösök, kovácsok, akik termékeiket maguk értékesítették, de a vasáru nagybani eladásával a vasváltók foglalkoztak. A múlt század második felében hat nagykereskedő vásárolta fel a verösöktől a vasat, s azt vásárról vásárra járva „Erdély minden keretébe” szállították „e kis völgy vasmiveletét”. Vassal megrakottan indultak, s gabonás zsákokkal teli szekéderékkel tértek vissza, amit odahaza

busás haszonnal értékesítettek. Mondogatták is, hogy „dolgozik a verős éjjel-nappal a verőben, s a vasváltó csak szedi a zstrját”. Ezért tehette meg 1824-ben legid. Borbély Péter – a sírkövön szereplő id. Borbély Péter apja –, hogy „a régi harangot bévitte, és az újat kihozta ingyen Kolozsvárról”. A fia is többször tett adományt a köz javára. Az 1846-os aszályt követő év húsvétján például egymaga ajánlotta fel az úrvacsorai bort és kenyeret, ami az adott viszonyok között feljegyzésre érdemes esetnek számított. 1886-ban pedig 100 forintos alapítványt tett a szegények segélyezésére. Az anyagi jólét volt a büszke polgári öntudat forrása, amely a felirat szövegéből sugárzik.

150×90 cm méretű, félköríves záródású mészkö, körös-körül párkány-kiképzéssel. Az íven belül lévő felső rész jobban ki van mélyítve, mert itt kivésték az eredeti szöveget, s a sírbolt későbbi tulajdonosára vonatkozó adatok kerültek a helyébe, két keresztbe tett csákánnyal, köztük pedig egy stilizált szív rajzával. Az eredeti szöveget nagyrészt kapitálisokkal írták, mindössze öt sor készült kalligrafikus kurzív betűkkel. A betűk vonalvezetése a Bartók Ferenc sírfeliratára emlékeztet.

Az oromzat későbbi szövege:

ALSO UCZAI / GÖNDÖL JÁNOS /
SIR BOLTYA / IRATTA CSEP JÁNOS 1889

Az alatta következő eredeti felirat:

HILDEBRAND GOTHARDOT
FEDI E SETÉT BÓLT
MÍG ÉLT KIRÁLYI HIV ARANY VÁLTÓ VÓLT
LXXII ÉVEKRE TERJEDT FÖLDI ÉLTE
– 831 BEN EZT JOBBAL TSERÉLTE
TÁRSA IS KNAPP ÉVA ESZTENDŐT HOGY ÉRE
LXXIV ET TÖLTVÉN ITT MEG –
NYUGOTT VÉLLE
TIROLBAN SVATZ VÁROS SZÜLTE E KEGYES PÁRT
KIKET E NÉMA SÍR TSENDES KEBLÉBE ZÁRT
VÁNDORLÁSOK UTÁN LÉPTEK JOBB ÉLETRE
SZENT REMÉNNYEL VÁRJÁK
KRISZTUST ÍTÉLETRE

A sírkő a valamikor Torockón folyt nemesfémbányászatnak egyetlen ismert feliratos emléke. A 17. században a jobbágyok a fejedelemnek felajánlott ezüstkitermeléstől várták a szabaduláskat. A nagy reménykedés eredménye az lett, hogy robotban kellett dolgozniuk a Torockzaiak részére, minden részesedés nélkül. A következő évszázadban folytatódott az ezüsbányászat, de ezúttal már császári ellenőrök felügyelete mellett, ami újabb terhekkel tetézte a jobbágyi szolgáltatásokat. Ez a helyzet a torockói aranyváltó hivatal Járába történt költöztetéséig tartott (1844). Az államhatalom nyomását mérsékelte egyes hivatalnokok jó szándékú személyes viszonyulása a falu ügyes-bajos dolgaihoz. A hamis kiváltságlevél ötlete minden valószínűség szerint az osztrák Adam Hüttenmeyertől származik. Hasonlóképpen a feliraton szereplő Hildebrand házaspár adományok, kölcsönök formájában segítette a falut. A helység magyar értelmiségéhez – id. Brassai Sámuelhez, Sebes Pálhoz – pedig a legmelegebb barátság szálai fűzték.

Az alábbi két kő egyazon sírboltot jelöl. Az egyszerű, kisméretű eredeti háta mögé egy évszázad múltán az utódok fehér márvány obeliszket emeltek. A régi sírkő felirata:

ITT NYUGOSZNAK / SEBES ZSUZSÁNNA /
SZÜLETETT 1830-BAN / MEG HALT 1852-BEN/
SEBES PÁL SZÜL(ETETT) 1786-BAN / MEG HALT 1864-BEN

Az új sírkő felirata:

ITT NYUGOSZNAK / KIS-SOLYMOSSI / SEBESI PÁL /
SZÜL(ETETT) 1786, MEGH(ALT) 1864. MÁJ(US) 9. /
SEBES PÁLNÉ / VAJDA ZSUZSÁNNA /
SZÜL(ETETT) 1805. ÁPR(ILIS) 12. /
MEGH(ALT) 1886. JÚL(IUS) 28. /
LEÁNYUK: / SEBES ZSUZSÁNNA /
SZÜL(ETETT): 1830 AUG(USZTUS) 19. /
MEGH(ALT) 1852 SEPT(EMBER) 9. / TORDÁN

Az unitárius oktatási rendszerben – a kolozsvári, tordai, székykeresztúri testvérintézmények mellett – fontos szerepet játszó torockói iskola legismertebb rektorának emlékét idézi a két sírkő.

Az egyenként mindössze néhány évig tanítóskodók hosszú sora – a később püspökké választott Csanádi Pál, a színjátszás történetében számon tartott Felvinczi György és mások után Sebes Pál 32 évig, 1812 és 1844 között irányította a helybeli iskolát. Ezalatt 801 tanítványt oktatott, akiknek közel egyharmada a környékről meg a Székelyföldről jött ide, hogy elméjét pallérozza. Ennek fő magyarázatát a kor hiányos iskolai hálózatában, meg a torockói alumnia¹ rendszerében kell keresnünk, de bizonyára része volt benne a helybeli rektor jó hangzású nevének is. Az aranyosszéki, udvarhelyszéki, háromszéki székely, de mócvidéki román apa fülébe is eljuthatott, hogy „Kissolymosi kebeles Nemes Birtokos Sebess Pál így inti tanítványait: »... nem a születés és a származás, hanem a jó nevelés és a hasznos könyvek olvasása által megnevesített és kimivelt nemes szív, a csinos magaviselet, a szép erkölcsök és a jó cselekedetek tesznek igazi nemessé minden embert.«” Felettes egyházi hatóságai ismételten kinyilvánították a tanulók örvendetes előmenetele feletti meglegedésüket. Előfordult, hogy egyszerre száznál több gyerek is volt a keze alatt. Ilyen körülmények között csakis úgy érhetett el eredményt, ha a kor leghaladottabb oktató-nevelő módszereit alkalmazta. A „már esméretes Lancaster dicséretes tanítási módja s nemrégiben kiadott 20 tábláinak használása nagy előmenetellel gyakorlásba hozott” Torockón is.

A felekezeti tanítók anyagi és erkölcsi kiszolgáltatottsága magyarázza, hogy 1844-ben idő előtt nyugdíjaztatta magát. Országos bajok (pénzromlás), a szülők fizetéseképtelensége, a pap, Sebes Pál rektor és a leánytanító között fellépett anyagi torzalkodás, néhány szülő – részben megalapozatlan – vádaskodásai lehetetlenné tették további eredményes működését, s a megoldást a félreállásban látta. Elégtételt akkor kapott, amikor hat évi kényszerű szünet után felkérték, hogy fogadja el a tordai gimnázium rektori tisztét. 71 éves korában (!) vonult végleg nyugalomba. A torockói családi házba jött haza megpihenni. Hogy a falu tudatában volt, mit köszönhet egykori rektorának, azt tolmácsolja a különben oly szűkszavú halotti anyakönyv 1864. május 11-én, a temetés napján beszúrt – egyébként téves adatot tartalmazó – rendhagyó jegyzete: „Sebes Pál úr elébb itten, későbbben tordai gimnaziális tanító, összesen 50 éven.” Választott nevelői hivatásának célját ő maga így

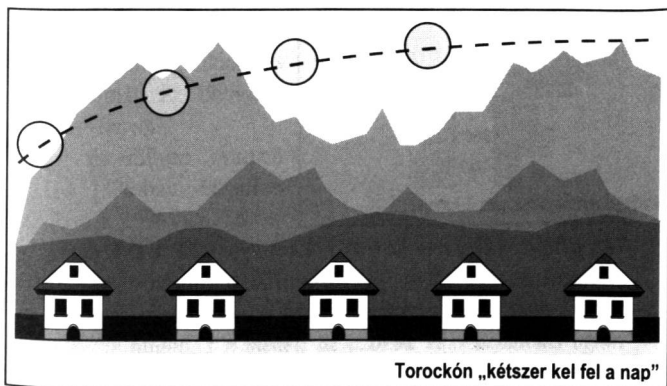
1. alumnia = a diákok ingyenes étkeztetését szolgáló segélyezési rendszer

fogalmazta meg: „Pál voltam, plántáltam, a többi nem rajtam állott. Nagy és szent törekvésem volt lelkemet gyertya mód használni kis körömben e világnak. Az az édes fantázia lelkesített sok nehézségű pályámon, hogy embereket formálok, s ugyanezért választott mondásom vala mindig: az én igám gyönyörűség.”

Játék a kettes számjeggyel

A torockói nép Isten egységét vallja, és unitárius templomán az *Egy az Isten* felírás látható, de a környező természet és a történelmi múlt érdekes véletlenek folytán sok mindent megduplázott itt. E furcsa kettősségre Horváth Zoltán, a nagyenyedi Bethlen Kollégium tanára figyelte fel először.

- A medencét nagyjából két azonos magasságú és felépítésű hegytömb határolja: a Székelykő (1130 m) és az Ordaskő (1200 m).
- A hegytömbök közötti lapályon két magyar és két román lakosú község van: Torockó és Torockószentgyörgy, illetve Izvoarele (Bedellő) és Vălișoara (Gyertyános).
- Két megye osztozkodott a vidéken. Hol Torda-Aranyos vármegyéhez, hol Fehér megyéhez csatolták.
- Két szoroson juthatunk a medencébe: a Borrévin és a Kőkőzin.
- Két vízgyűjtő medence osztozkodik vizein: az Aranyos és a Maros.
- Torockó népe eredetileg két népből tevődött össze: a székely-magyarból és a betelepült németekből.
- Két vára volt. Székelykő-Vár a 13. században, és később a Torockószentgyörgyön épült vár.

- A Nap is kétszer kel fel. Korán reggel megjelenik az égbolton, majd elbújik a Székelykő mögé, és csak később emelkedik oly magasra, hogy bevilágíthassa az egész falut. Ennek a sajtós jelenségnek oka az 1130 m-es észak-dél vonulatú Székelykő sajtós alakja. Reggel a Nap a Székelykő Kiskőnek nevezett oldala mögül kél, de hamarosan el is bújik, a falut a hegy árnyéka takarja. A második, „igazi” napkelte akkor van, amikor a nap látszólagos útján már a Nagyarok felett jár. A jelenség az Alsó Piacsor és a Kővár utca házainak udvarán figyelhető meg a legjobban.
- Két festőművész örökítette meg a táj és a népviselet szépségeit. Vass Albert (1896–1969) és Dóczyiné Berde Amál (1886–1976).
- Az erdélyi művelődéstörténet két jeles személyisége származik erről a vidékről: Brassai Sámuel (1797–1897), az utolsó erdélyi polihisztor Torockószentgyörgyön született, és Kriza János (1811–1875) unitárius püspök, néprajzkutató apjának családja torockói származású, jómaga a torockói „particula” iskola tanulója évekig. E jeles gondolkodók sajátos erdélyi vonatkozású munkásságukkal az egyetemes európai kultúrát is gazdagították.

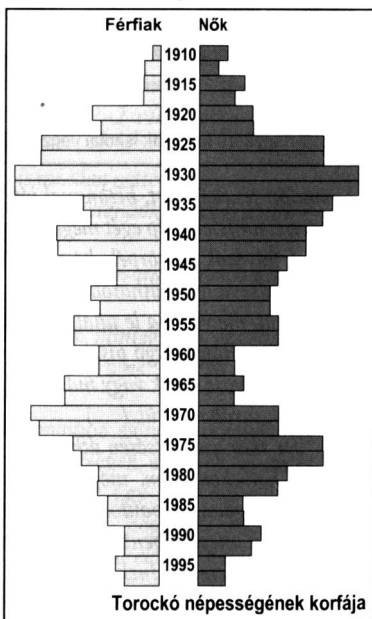
A mindennapok és az ünnepek Torockón

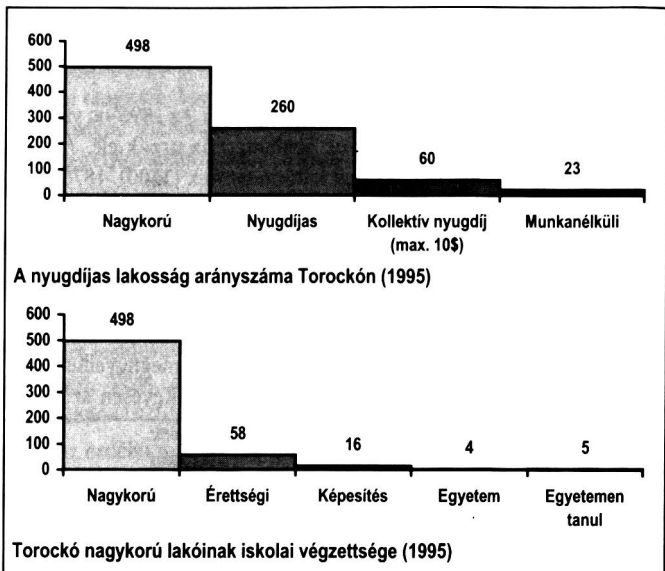
Torockó lakóinak száma 1995-ben 743 fő volt. Az 1996-os választások alkalmából 498 nagykorú járulhatott az urnák elé. Az 1995-ös lélekszám fele az 1765-ben feltüntetettnek (1500). 1876-ban élnek a legtöbben Torockón (1810). A lakosság számának zuhanásszerű csökkenése 1940 és 1943 között történik 1140-ről 784-re. A bécsi döntés után a torockóiak tömegesen települnek át Észak-Erdélybe. Az utóbbi ötven évben mondhatni nincs lényeges változás, lakóinak száma 700–750 között mozog.

Ha Torockó népességének korfáját vizsgáljuk, megfigyelhetjük, hogy a legnépesebb a 70–75 éves korosztály. Kevesen születtek 1960 és 1965, valamint 1980 és 1985 között. Az utóbbi húsz év adatait nézve az 1970 és 1975 között született korosztály viszonylag népesebb, ezek a mai 20–25 évesek, akik a jövődéli Torockó arculatát határozzák meg. A 498 nagykorúnak több mint fele nyugdíjas (260 személy), ezek közül 1996-ban 23 volt a munkanélküli. A nagykorúak számából levonva a nyugdíjasokét, megkapjuk az aktív, munkaképes lakók számát. Ez 1996-ban 238 személy volt.

Hol és milyen munkát végzett 1876-ban, és mivel foglalkozik 1996-ban Torockó lakossága?

A hajdani torockói bányákban folyó munka körülményeiről Orbán Balázs tudósít. „E bányák, egy pár kivétellel, oly nyomorult szerkezetűek, oly kezdetlegesek, minőt másutt alig lehetne találni, s e mellett az azokba való behatolás olyan veszélyes, hogy aki valamelyiknek megjárására elszánta magát,

midőn fenekére ért, bizonyonnyal jótékonysági fogadalmat tesz azon esetre, ha Isten szép egét meglátni megadatik neki.

A folyosók oly törpék, hogy legtöbb helyt legörnyedve, néhol hason csúszva lehet áthatolni. Egy kopott, recsegő deszkaszál szolgál járdául, melyről ha le talál lépni a vizsgáló, lábai térdig merülnek az alatta hömpölygő piszkos vízben, vagy ha egyensúlyt veszelve a bányafolyosó egyik vagy másik oldalára tántorodik, a bányafolyosó undok sarába merül. (...)

De már szerencsésen áthatoltál mind e veszélyeken, mind e rémes helyeken s ím, még borzasztóbb pontra értél, fenn szédítő magasságban tűzpontokat látsz emelkedni, baljóslatú tompa moraj közt megdöbbenő dörgésszerű hangokat hallasz. A lángok lidércként emelkednek, szállnak függélyesen egymás mellett kísértetve sötét árnyaktól, melyek az úrbe emelkednek és szállnak. Eleinte nem tudod e jelenetet magadnak megfejteni, elrémítő nyögéseket, gyászos hörgések szibáját hallod, s az elkárhozottak poklában hiszed magad, midőn végre, ahogy szemeid a sötétség homályos világtításához szoktak, felismered, hogy ott függélyesen falhoz támasztott létrák vannak, melyeknek nedvrohasztott fogain a szegény bányászok szállnak fel hátukon zsákokban cipelve a vas-

követ, melynek terhe alatt görnyednek, s mellükből száralmas hörgés és nyögésszerű nehéz lélegzés emelkedik...”

Sok volt a munkabaleset. Temetési bejegyzések szerint a „bánya rászakadt”, „a bánya ütötte” (Lázár Ferenc 1783), a „havasban szénhelyen hált meg” *in carbonario moritur* (Szilágyi Simon 1783).

Nem érdektelen a Toroczky család jobbágyainak kötelességeit is megismerni, úgy, ahogy azt Dr. Borbély István *A régi Torockó* című könyvében közli 1785-ben felvett hatósági jegyzőkönyvek alapján.

„Toroczky Péter jobbágyainak kötelességei:

Minden héten egyik-egyik 1–1 napot szolgál, amellet külön-külön fizetünk bérespénzt 2–2 német forintokat. Adunk 2–2 véka zabot, külön-külön minden esztendőben.

Toroczky Józsefné asszony jobbágyainak kötelességei:

Minden héten szolgálunk egy-egy napot, bérespénzt fizetünk 2–2 német forintokat esztendőként és 2–2 véka zabot is adunk külön-külön minden esztendőben.

Fonunk 3 motollányi kendert is minden esztendőben.

Erre a részre is ezelőtt egy néhány esztendővel fizetett egy-egy személy 15 forint taxapénzt.

Mikor pedig a rabottat megtesszük földesurainknak, mindenik részről még csak kenyeret sem adnak.

Ezen mostani taxáltatásunkat csak mintegy 36 esztendőktől fogva kezdetek szokásba venni földesuraink. Azelőtt csak kézi munkákkal tettük szolgálatunkat.”

A régmúlt Torockó mindennapjaihoz sajnos hozzátartoztak még a járványok, nép- és gyermekbetegségek, amelyek visszatérő rendszerességgel tizedelték a lakosságot. Egy 1833-ból való felmérésben arra a következtetésre jutottak, hogy „Torockón más helységek felett a férfiaknak felette való idő előtti elhalások”. Az aggasztó férfihalandóság fő okát „részt szerént a gyermekeknek idejek felett vasmunkára való szoríttatásuk rész szerént ifjan való megházasodások” okozza. A baj orvoslására helyi döntéssel megtiltották a 12 év alatti gyermekmunka alkalmazását, és a 20 éven aluli legények megházasodását.

1757 szeptembere és 1758 szeptembere között szörnyű „dögös betegség” pusztít, 119 életet követel, az akkori összlakosság

majdnem 10%-át. 1770-ben három hónap alatt szeptembertől novemberig 31 személy halt meg. Az 1816. évi pestisjárvány idején 85 halálesetet jegyeztek fel. Az 1830–31-es kolerajárványban pedig 73-an hunytak el.

A halál leggyakoribb okai közt a járványokon kívül a tüdőbetegségek szerepeltek: szárazbetegség, tüdővész, aszkór, mellvíz. Gyerekeknel a torokgyulladás, a „roncsoló toroklob” és a himlő. 1853-ban a járvány idején 17 kisgyerek halt meg ebben a betegségben.

Vagy a kellő szaktudás, vagy a tőke hiányában a 19. század végén a torockói bányászat nem volt képes technikailag megújulni. Az előbb vázolt körülmények között a technikai civilizáció rohamos fejlődése mellett lehetetlen volt kellő haszon mellett fenntartani a bányászatot, ezért a bányák sorra bezártak.

A század elejére a bányászat megszűnésével Torockó lakóinak nagy része alkalmi munkás lett nagyobb horderejű dél-erdélyi és havasalföldi építkezéseknél, főleg vasút- és útépitésnél. A Petrozsény, Vajdahunyad és Havasalföld felé tartó migráció a II. világháború után is megmaradt. A lakók más része Torda és Kolozsvár felé orientálódott, főleg 1950 után, amikor Torda rajonközpont lett, és ipara fejlődésnek indult.

A torockóiak mindig lenézték bizonyos mértékig a földművesiséget. Szükséges rossznak tekintették, terményeivel legfeljebb a család szükségleteit elégítették ki. A mezőgazdaság iránti érdeklődés Torockón a kollektivizálással méginkább csökkent, a kollektív gazdaság főleg melléküzemágával tudott életképes maradni.

1991-ben a kollektív gazdaság megszűnésével az egyéni kezdeményezések, vállalkozások Torockón is megjelentek.

A földet mindenki egyénileg műveli, de a volt kollektív gazdaság melléküzemágainak működtetésére (egy fafeldolgozó, egy koporsókészítő és egy mezőgazdasági gépeket üzemeltető egység) megmaradt a 30 személyt magába foglaló szövetkezeti forma. A szövetkezet traktorán és két teherautóján kívül 1996-ban Torockón még 5 magángazdának volt traktora, ehhez adódik az egyház tulajdonában lévő géppark, amely egy traktorból és néhány más mezőgazdasági gépből áll.

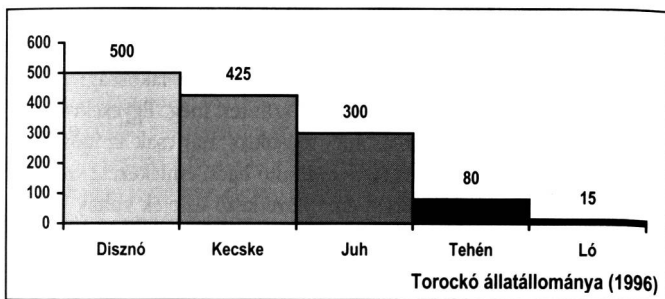
Torockó lakói közül 43 személynek van személygépkocsija, hozzávetőlegesen számítva minden 18-ik lakos autótulajdonos. Ez a szám megfelel az országos átlagnak.

A községnek 400 hektár szántóterülete van, ezen leginkább szalmásgabonát, kukoricát, krumplit, az ipari növények közül pedig mákot termesztenek.

A mák termesztését az 1950-es években Csucsi Róbert torockószentgyörgyi illetőségű gazdálkodó honosította meg a torockói völgyben. Termesztése ma is jelentős anyagi haszonnal jár.

Az állattenyésztés jövedelemforrás és földmegmunkálás szempontjából is rendkívül jelentős ága Torockó mezőgazdaságának, annál is inkább, hogy 1996-tól Torockószentgyörgyön tejfeldolgozó kisüzem létesült, ahová Torockóról is visznek tejet. A torockói gazdaságokban 1996-ban 425 kecskét, 300 juhot, 80 tehenet, 15 lovat és 500 disznót jegyeztek.

A kecskék viszonylag nagy számát egyrészt a legelő minőségével, másrészt azzal magyarázhatjuk, hogy a Ceaușescu-korszakban a kecske után nem volt hivatalos tejbeszolgáltatás, így a család tejellátásának biztosítására a tartása kifizetődőbb volt, mint a szarvasmarháé.

Az 1989-es változások után a torockóiak visszakapták a földjüket, de megújuló életformájukra nem annyira a gazdálkodás, mint a kisipar, a szolgáltatás, kereskedelem és vendéglátás lesz jellemző. A község férfi lakosságának egy része továbbra is megmarad az útépítő szakmában, és ingázik a környező nagyobb városokba, oda, ahol éppen munkaalkalom van.

1996-ban Torockón 8 magánvállalkozót jegyeznek, akik mal-

mot és asztalos, autójavító és népművészeti tárgyakat előállító műhelyt működtetnek, összesen kb. 45 alkalmazottal.

Két turisztikai jellegű létesítménye is van a falunak, a Tobiás Ház – a Brassais Véndiák Alapítvány ifjúsági szabadidőközpontja –, és a Torockó Vendégház. Ez utóbbi tulajdonosa magyarországi vállalkozó. A két létesítmény 8–10 helyi lakosnak ad munkát, és kb. 45, illetőleg 40 személyt tud elszállásolni. A faluban többen is foglalkoznak vendégfogadással, de ez egyelőre csak alkalmoszerű, a faluturizmus megszervezése még várat magára.

Annak a tudata, hogy Torockó bányaváros volt, és polgárai többé-kevésbé szabad emberek, nem jobbágyok voltak, ma is él a torockóiakban. 1986-ban Sz. Annuska 78 éves torockói szállásadómnak említettem, hogy másnap Torockószentgyörgyre akarok ellátogatni. Szinte megsértve szegzi nekem a kérdést: „Mit keres a tanár néni ott, azok csak jobbágyok!”

Érdemes felfigyelni, hogy az 1989-es változások után a hajdani jobbágyfalu Torockószentgyörgy lakói, akik mindig inkább mezőgazdasággal foglalkoztak, a belterjes mezőgazdaságban látják jövőjüket. 10 család foglalkozik főlías tulipán, jácint, szegfű és kardvirág termesztésével. A szalmásgabona, kukorica, krumpli mellett jelentős itt a zöldség- és máktermesztés.

Milyen volt a század elején Torockó üzlethálózata, hogy volt ellátva az akkor 1300-nál nagyobb létszámú lakosság? A régi üzletek az 1949-es államosítással szűntek meg. Egyesekről még árulkodik a lehúzott rolós ajtó, másokról már csak az idősebbek tudnak. Simándi Dénes 68 éves tanító bácsi emlékezete szerint a II. világháború előtti években a következő üzletek voltak Torockón: hét kocsmá működött a 127, 29, 135, 193, 206, 178, 286-os számok alatt. A 135, 278, 286-os házászámoknál az italmérés mellett kuglipályát is tartottak fenn. A kuglizás a régi torockóiak kedvelt szórakozása volt. A Művelődési Ház hátsó udvarán maradt csak meg egy, a hatvanas években épült kuglipálya. Ez is már vagy 15 éve elhagyatott épület, nem használják. A 29-es házászámnál az italmérés mellett vegyesboltot is működtettek. Legjelentősebb vegyesboltja Torockónak a 14. szám alatt volt a Szentgyörgy utcában, a Demény-féle üzlet. Vegyesbolt volt a 288-as szám alatt is.

Torockó lakóinak hússzükségletét 4 mészárszék látta el. Hú-

tőládák és jégsekreény nem lévén, a hétfégi bőségesebb ebédhez friss húst kellett venni. Mészárszékek működtek a 31, 182, a 276 és 284-es házsámok alatt. Különösen kedvelt volt a 284-es szám alatti Útő-féle üzlet és a 276-os szám alatti Koronki mészárszék, ez utóbbi rendelésre húskészítményeket is szállított.

Torockó üzlethálózatából végérvényesen eltűnt a 134-es szám alatti kis üzlethelységben működő sóörlö. Régen ugyanis sötöm-böket vettek és helyben őrölték, mert így egyszerűbb volt a só szállítása.

Páll István (1896–1968) kovácmester halálával bezárt a 144-es szám alatti kovácműhely is. Szépen kidolgozott makkmintás kilincse, díszes vastámlás ajtaja, ablakai tanúskodnak arról, hogy a műhely valamikor virágzó vállalkozás volt.

Az államosítás után Torockó egyetlen vegyesboltja a mai Tanácsházában kapott helyet, majd a hetvenes években épült tömbház földszintjén nyitott Torockó viszonyaihoz képest túlméretezett helységben egy italmérő *Bufet* és egy vegyesbolt, a *Supermagazin*. Ugyanebben az épületben, egy kisebb helységben volt a cukrászda is. Ez az „üzlethálózat” a 89-es változások után megszűnik, és ismét megjelennek a kis magánkereskedések, italmérések, kocsmák. 1996-ban Torockón 3 vegyes üzlet, 3 kocsmá, 1 használatruha-üzlet, egy ajándéktárgyakat árusító üzlet és egy, csak hétféteken működő mészárszék van. 1940 óta nincs cipésze Torockónak, és 1945 után megszűnik a Szentgyörgy utcában működő borbélyüzlet is. Ezek a szolgáltatások mind a mai napig hiányoznak a faluból.

Egy falusi közösség életében fontos esemény a vásár. Torockó polgárai már a 16. században biztosítani akarták a maguk részére a hetivásár tartásának jogát, annak összes bevételével. A század elején két országos nagyvásárt tartottak Torockón, egyet tavasszal és egyet őszszel. A tavaszi vásár a fagyoszentekre a marhacsor-

A torockói vásár I. (P.L.)

A torockói vásár II. (P.L.)

da kihajtása idejére május 13–14-re esett, az őszi vásárt pedig a Szent Mihály-napi csordabehajtást követő héten, október 7–8-án tartották. A vásár régen kétnapos esemény volt. Az első napon tartották a falu északi határában levő baromvásártéren a baromvásárt, a második napon Torockón a kirakovásárt. A sátrakat a vajor közelében húzták fel. Itt árulták a topánfalvi mócok az épületfát és a csebreket, a tordaszentlászlóiak pedig fából készült eszközöket: favillákat, kapanyeleteket, kaszanyeleteket kínáltak. Fazekas árut a járaiak, várfalviak és a tordai fazekasok hozták a piacra. Condraposztót az aklosiak (Ocoliş), vásznat a peterdiek, kerti veteményt, uborkát, hagymát, káposztát az aranyosmentiek árultak. Az árusok és a vevők is fogyaszthattak az ún. kofapecsnyéből (bő zsírban sült disznóhús), és mézes pogácsát vehettek vásárfiába a gyerekeknek. Mindkettőt a tordai árusok forgalmazták. Ezért a sült húst még tordai pecsenyének is mondták, a süteményt tordai pogácsának. A torockóiak nem árultak, csak vásároltak. A helybeli iparosok a vásár alkalmával rendeléseket vettek fel.

Újabbán nem két, hanem négy alkalommal tartanak vásárt Torockón. Május 13-án és október 7-én kívül vásár van február 22-én és augusztus 28-án is. Manapság mind a négy alkalommal tartott vásár csak egynapos, és a baromvásártéren zajlik. A hatvanas évekig szombatoként volt hetivásár is Torockón. Ezt min-

dig a falu közepén tartották. Újabbán a hetivásár szokása nem állt vissza.

Az év legjelentősebb ünnepei Torockón is a karácsony, a húsvét és a pünkösd. Ezekhez adódik még az őszi hálaadás napja, ami unitárius szokás szerint egyházi ünnep.

A *karácsony* megünneplése december 24-én este istentisztelettel kezdődik, ennek keretén belül a falu gyermekei ajándékcsomagot kapnak. Unitárius szokás szerint istentiszteletet az ünnep első-, másod- és harmadnapján is tartanak. 24-én este „kántálni” szoktak a gyermekek.

A *húsvéti* ünnepek a nagypénteki istentisztelettel kezdődnek, templomozás az ünnep első-, másod- és harmadnapján is van. Az ünnep másodnapján itt is szokás a locsolkodás.

A *konfirmálás* istentiszteletét általában – de nem minden esetben – július első vasárnapján tartják. Ez az egész falu számára ünnep, ugyanis a konfirmandus gyerekek rokonai is hivatalosak az istentiszteletre. A templomozás után a konfirmandus házánál ünnepi ebéd van, amire újabbán a rokonság is hivatalos. A turista számára szép látvány a népviseletbe öltözött fiatalok csoportja, ahogy a paplaktól a pap vezetésével a templomba vonulnak. A faluban kevés a gyerek, ezért sajnós, nincs minden évben konfirmáló ünnepség. Mivel a konfirmálás az egyetlen alkalom, amikor a faluban élő népviseletet lehet látni, az alábbiakban részletesen bemutatjuk a leánykák és a fiúk öltözetét.

Templomba vonuló fiatalok konfirmáláskor (W.E.)

Konfirmálás (F.Gy.)

A népviselet ruhadarabjai korhoz és alkalomhoz kötöttek itt is. A lányok konfirmálásra fehér rakott szoknyát, „fersinget” viselnek. Hogy a szoknya szépen álljon, alsószoknyát vesznek alája, a soványabb leánykák kettőt is. A szoknyára zöld alapú, „földű” piros rózsás selyem kötényt kötnek.

A blúz anyaga, amit erre az alkalomra felvesznek, szintén fehér gyolcs. Piros hímzés díszítése csak a nyakpántnak és a mandzsettának van.

A blúzra piros zsinórral díszített, zöld posztóból vagy selyemből szabott, finom báránybőrrel bélelt mejrevaló kerül.

Fejüket zöld és piros virágos, fehér alapú selyemkendővel kötik be. Az istentisztelet után fényképezésre ezt a kendőt virágos mintájú, sötét alapúval (olajos kendővel) cserélik fel, hogy a fényképen az arc jobban kihangsúlyozódjék.

Lábukon piros bőrből készült hagyományos torockói csizmát hordanak.

Szokás még gyöngyöt tenni a nyakba. Ez lehet fekete gránátfűzér vagy fehér habgyöngy. Konfirmálás után alkalmanként, ha a lány viseletbe öltözik, kék hímes fehér gyolcsinget vesz, és a fejére fehér alapú kék mintás delin kendőt köt.

18 éves kora után, ha vőlegénye van, felteheti a pártát, és ezt eljegyzéstől esküvőig hordhatja. Máskülönből pártát csak 20 éves kortól viselhetik 1–2 évig. Ha ezalatt az idő alatt nem sikerült a férjhezmenés, a lány pártában maradt. Pártát napjainkban

csak a múzeumban vagy a magángyűjteményekben láthatunk.

Konfirmálásra a fiúk kétszer ványolt¹ (tömött szövésű) fehér posztóharisnyát húznak. A harisnyadrág szabásvonalait piros és zöld posztószegő díszíti.

Az ingük fehér gyolcs, bő ujjú, galléros. Az ujjat a váll vonalánál tücsipke fogja a mellrészhez.

A fiúk dísze a piros selyemből készült, színes hímzésű, csokorra kötött nyakkendő.

Az ingre fekete szövetből készült, sima lájbit vesznek. A fejükön fehér báránybórsapkát hordanak, elől piros muskátlicsokkal.

Lábbelijük fekete bőrcsizma. A mostani csizmák már nem ívelt szárú, bojtos magyar csizmák, hanem egyszerű, egyenes szabásúak.

Konfirmálás után a viseletbe öltöző fiatalember csak a fekete szövet lájbit cseréli fel, annak báránybórból készült piros vagy kék hímzésű, rókaprémmel díszített változatával.

A torockói ünnepnapok elengedhetetlen tartozéka a somodi. Ezt a kalácsfélét az 1870-es évekből még Orbán Balázs is külön megemlíti, mint „fűszerekben dús strúdlfélét”, amely igen jó „borkorcsolya”.

Hogy a torockói kirándulás emléket kézzelfogható bizonyítékokkal idézhesse városi otthonában egy ügyes háziasszony, megadom a somodi kalács receptjét. Ha nem is fog első alkalommal úgy sikerülni, mint a torockóiaknak, fahéjas illatával, az égett cukortól csillogó kerek formájával mindenütt megteremti az ünnep sajátos torockói hangulatát. Hozzávalók: 1¼ kg liszt, 1 l tej, 2 egész tojás, élesztő, só, ¼ kg cukor, 2 kanál őrölt fahéj, ¼ kg vaj vagy margarin.

A tejben feloldott élesztővel, liszttel, tojásokkal keményebb kőttes tésztát kavarnak. Cukrot nem tesznek a tésztába, de ne feledjük megsózni! Miután megkelt, vékonyra nyújtjuk, majd húzzuk a tésztát a réteshez hasonlóan, ezért nagyon fontos a somodi sikeréhez a liszt minősége. A téglalap alakú tésztaalapot olvasztott vajjal locsoljuk és fahajas cukorral hintjük jó bőven,

1. ványolás: kézi szövésű gyapjúszövet tömítését célzó művelet. Az anyagot ványolóba teszik (ez falécekből összeállított, kerékhez hasonlatos szerkezet), amit a rázúduló víz forgat a benne levő anyaggal együtt. A művelet 8–10 órát vesz igénybe, ami után a szőtestet kiterítik és megszárazítják.

majd hajtogatjuk oly módon, hogy minél többször locsolhassuk és cukrozhassuk a tésztaalap felületét. Utoljára beigéihez hasonlóan felrulnizzuk és csiga formában kerek edénybe tesszük, tojás-sárgával kenjük és kisütjük. Torockón járai cseresepesek által külön e célra készített agyagedényekben, kemencében sütik a somodit. Városi körülmények között kerek tortaforma vagy egy vastagabb falú lábos, konyhakályha vagy gáztűzhely sütője is megteszi a szolgálatot.

A fentebb említett egyházi ünnepeken kívül a torockóiak nem bővelkednek jeles napokban, és nincsenek ezekkel kapcsolatos népszokásaik sem. A farsangtemetés az az egyetlen szokás, amit a régmúlt időktől sikerült megőrizniük.

A farsangot húshagyó kedd utáni első vasárnapon „temetik”. Hogy miként zajlik le egy ilyen ünnepség, azt Kún Kriza Ilona 1996-ban megjelent tanulmányából tudhatjuk meg.

Farsangtemetésen csak legények vehetnek részt. Ez a szokás valójában lakodalmas menethez hasonlít. A menet élén és végén fehér lobogós gatyába öltözött, piros mellényes, ostoros betyárok haladnak. A menetet muzsikusok vezetik, újabban népdalokat és népies műdalokat játszanak. Őket a pap meg a kántor követi. A papnak öltözött legény sötét öltönyben van, fejére fekete kalapot tesz, vállaira pedig palástot utánzó ágytakaró is kerül. Kezében imakönyvet tart. Mellette halad a menetben a kántor is, aki szín-

Farsangi menet, 1979 (P.F.)

tén fekete öltönyben van, s hosszú sötét kabátban. Fejére szintén fekete kalapot tesz, és sötét szemüveget visel. Kezében egy énekeskönyvet hordoz. Utánuk halad két legény. Egyik vőlegénynek öltözik, a másik pedig menyasszonynak. Öltözetük valójában az egykor használt torockói ünnepi viseletből áll. Őket követi a sorban az úrfi és a kisasszony. Mindkettő a század eleji városi viseletet próbálja utánozni. Az úrfi sötét pantallót és frakkot visel, fehér ingnek nyakára csokornyakkendőt kötnek, fejére pedig cilindert helyeznek. A kisasszony leggyakrabban valamilyen világos színű, földig érő selyemruhát visel, vállaira selymes vagy horgolt kendőt tertiének. Fejét fátyolos kalap borítja. Az úrfi meg a kisasszony után három pár torockói ünnepi viseletbe öltözött fiatal halad. A menetben vitézkötéses mellényben és csáköval vonuló magyar huszárok is részt vesznek. A csoport után régebben kisgyermekek egy kisszekéren húzták farsangi Döme koporsóját. Újabban a szerkeret egy számár vontatja, de azt is kisgyermekek irányítják. A koporsó után két vénleánynak öltözött legény halad. Viseletük a torockói lányok hétköznapi ruhadarabjaiból áll. Álhajat kenderből készítenek, fejükre pedig fejkendőt kötnek. Kezüikkel kötél segítségével egy kisebb fatuskót húznak, s haladás közben éktelenül siratják farsangi Dömét. A menet körül még számtalan maszkos alakoskodó halad. Köztük találkozhatunk az ördöggel, halállal, doktorral, gólyával, kéregető szenesemberrel, zsidóval, cigányokkal, kitömöttel, bohócokkal. Az ördögöket alakítók legtöbbször fekete ruhában vannak, farkuk és szarvuk van, hosszú vörös nyelvük lóg, a kezükben villát tartanak. A halál szintén sötét ruhában szaladgál, kezében pedig kaszát hordoz. Mindkét alakoskodó igyekszik bekormozni a báméskodókat. Doktorok csak régebben szerepeltek a maszkosok között. Rendszerint fehér köpenyt viseltek, nyakukban hallgatót hordottak, kezükbe pedig fecskendőt utánzó hurkatöltővel gyógyították a megvizsgált és megtapogatott menyecskék fájós porcikáit. A gólya alakoskodó odament a lányokhoz és megcsipkedte őket, s megígérte nekik, hogy babát hoz a következő tizenkét hónapban. A szenesember rongyos ruhába öltözött kéregető koldust alakított. A zsidót alakító legény rendszerint pantallót viselt, hosszú kabátot, kezében sétapálcát tartott. Fejére elnyűtt kalapot helyeztek, kenderből pedig bajuszt és szakállat készítettek. A cigányok szintén viseltes ruhákban szalad-

Farsangi menyasszony és vőlegény (P.F.)

gáltak. Karjukon vitték az elmaradhatatlan szatyrokat és kosarakat, melyekbe összegyűjtögették a kapott ételmelet. A menet körül kitömött alakoskodók is haladtak. Régebben ellopták a lányok szalagjait, kikapták a zsebkendőt, s csak fizetség ellenében adták vissza. A

farsangi menet rendszerint a falu végétől indul, s zeneszó mellett bejárják rendre a falu utcáit. A felvonulás idején nagyon sok ember tódul ki az utcára. A maszkosok igyekeznek provokálni őket, a vénleányok pedig hangosan sópánkodnak egy-egy ügyesebb fiatalembernek, hogy miért nem veszi őket feleségül. Közben hangosan zokognak, és törölgetik az orrukat meg szemüket. A betyárok időközönként pattogatják ostoraikat. Pár teresebb helyen meg-megállnak, s ott meghívják a nézőket farsangi temetésre.

Miután bejárták a helység utcáit, visszatérnek a falu központjába. Ott megkerülik a templomteret, majd odavonulnak a vajornak nevezett csorgóhoz. Körbeállják a cementvályút, s a pap meg a kántor feláll egy cementpadkára. A maszkosok csoportját körülveszik a báméskodó falusiak. Tőlük távolabb az egész teret a betyárok zárják körül, akik ostoraikkal pattogatni kezdenek, hogy kezdődhet a temetés.

A parodisztikus szertartás kezdetén az álpap felolvassa a prédikációt. Régebben fejből mondta rímes, tréfás szövegét, újabban a papot alakító legény már csak felolvassa a búcsúztatót. A kántor közben meg-megismétel egy-egy szókapcsolatot, esetleg felelget tréfásan a pap kérdéseire, vagy megismétli az állalkész utolsó mondatát. Közben a maszkosok hangosan siratják az eltávozott Dömét.

A szöveget évente megújítják, s benne a szokás lényegét verselik meg. Felsorolják az elmúlt évben történt falubeli furcsaságokat, azokat kigúnyolják. A szöveg harmadik egységében a farsangi Dömétől történő búcsúzkodás hangzik el. Példaként az 1990-ben elhangzott szöveget közöljük:

Farsangi Döme koporsója, 1979 (P.F.)

Eltelt újra egy év, s a hagyomány szerint
utolsó útjára kísérjük Dömét, a szegínyt.
Ő volt a vidámság s a megtestesült jószág,
de azért nem kerülte el ő sem a sorsát.
A vidám farsangnak az ideje letelt,
Ráhúztuk Dömére a halotti lepelt.
És elindult újra a farsangi menet,
melynek útja a vajorhoz vezet.
Itt nyugszik halottunk, a jó farsangi Döme,
aki minden jó földi javat a hasába töme.
Nem volt semmi baja, nem volt veseköve,
megütve ez évnek az első mennyköve.
Tegnap reggel igen sokat lakmározott,
s ezzel önmagának, jaj, de sok bajt hozott.
Mert nem fogadta meg azt a jó tanácsot,
hogy vigyázz, Döme, mert a jóból is megárt a sok.
Mehalt farsangi Döme, gondolom, mi lelte,
nagy mulatság közben távozott el a lelke.
Amíg élt, jólétben vidáman mulatott,
nem is ravataloztuk fel, csak egy napot.
Nem teketóriáztunk, koporsót faragtunk,
nem sírtunk, jajgattunk, nem is óbégattunk.
Elhoztuk sírjaihoz ezen a szekéren,
itt nyugszik elöttünk most ezen a téren.
Tegnap este evett még finom vacsorát,
nem is gondolta, hogy ma üljük a torát.

(A kántor itt közbeéneкли)

És bánatunkban még ma este
megisszuk a borát.

A farsangtemetés Torockón is szokás,
ezt nekünk örökbe ükapáink hagyták.
Ezért ezt a szokást tovább is kell vinnünk,
ha mi kiöregszünk, folytatja gyermekünk.
Jövönk titkaiba bele nem szólhatunk,
nem tudhatjuk mi sem, van még hátra napunk?
Akik még megérik, meglátják e téren,
hozzák Dömét halottas szekéren.

Most, midőn megnyugszik farsangi páránk
arra kérünk szépen, figyeljete most ránk.
Ez a tetem, mit Dömének nevezünk,
megérdemli, hogy lerójuk utolsó kegyeletünk.
Kik őt elkísérték utolsó útjára,
mind felíratnak papnak lajstromába.

Ha ezekkel a közönséget nem untatom,
akkor, díszes népség, halld, mert bemutatom.
A betyárok elől s hátul teremtik a rendet,
ostorcsattogásuk veri fel a csendet.

Csapjátok, betyárok, az ostort keményen,
úgy, ahogy őseink is csapkodtak régen.
Hadd hallják még ma is hetedhét határban,
Székelykő alatti bányavárosokban
farsangtemetés van, s nem is kicsi dolog
hisz az egész falu körülöttünk forog.

A sort mi vezetjük kántor komámmal,
ki a csattogástól biz már nagyothall.

Igaz kolléga?

(A kántor éneкли: Ki a csattogástól...)

Utánunk jönnek a torockói párok,
bizony régen varrták nekik a ruhájok.
A hetyke vőlegény díszes bokrétával,
karján menyasszonya aranyos pártával,
karcsú lábán piros, rakott csizmácskával.
A menyecskék is mind szépen felöltöztek,
telt keblökre szép posztó mejrevalót vettek.

Cifra keszkenőjük hátra vagyon kötve,
 a kék muszuly elé cifra kötényt téve.
 Kényesen tipeg a finnyás kisasszonyunk,
 úrfi komámmal is rokonságban vagyunk.
 Ők ketten úgy élnek, mint hal a vízben,
 s így sétálnak mindig főtől talpig díszen.
 a magyar pár is csak mindig cifralkodna,
 mintha Torockón csak tánc és muri volna.
 két huszár legényünk vitéz természetével
 most is menyecskéket keres a szemével.
 S gurul szegény Döme a kicsi szekéren,
 hogy a farsang napján legyen mit nézzetek.
 Maradt a tavalyról vénlányunk is kettő,
 nincs is kilátásban nekik a mennyegző.
 A hajuk ritkul már, tartásuk sem kecses,
 ejnye, válogatni azért nem érdemes.
 Egy kicsikét sánta, s hiányzik öt foga,
 faráról meg csúszik le a szép rokolya.
 A másik meg púpos, a lába is görbe,
 szegény fejét vinnéd inkább a gödörbe.

(Erre a vénlányokat alakítók éktelenül sírni kezdenek).

Sírhattok, vénlányok, könnybe lábadt szemmel,
 hátha akad nektek is egy legény,
 az sem baj, ha egy kicsit bugyuta szegény.
 Mert még a cigányok is mind megelőztek,
 és ahányan voltak, sorban férjhez mentek.
 Gyermeket is szültek egy egész csapattal,
 itt is van a Mária, kölykökkel vagy hattal.
 Csapjátok betyárok az ostort keményen,
 úgy látom néhányan unják, amit mondok,
 s homlokát borítják egyéb ügyek, gondok.
 Piszkálja az orrát úgy tetszik szövegem,
 fene a sok betűt, mindjárt befejezem.
 A fekete ördög bizony munkálkodik,
 leányok orcája rögtön pirosodik,
 mert a ronda mindent be kent festékekkel,
 ne haragudjatok, lányok, tűrjétek el.
 Ez már így szokás sok esztendő óta,

hogy a lányok arcát befesti pirosra.
Csak a lelketeket ne adjátok neki,
mert azt azon nyomban feketére festi.
Van kutyapecérünk, van zsidó és cigány,
tetves, bolhás banda, s részeg is valahány.
Így teljes a menet, van itt mindenkinek helye,
s itt van mindenkinek kedvese meg neje.
Van itt még valahol egy pár, elég délceg,
messziről látszik, hogy mindkettő részeg.
Szegény asszonykának lóg a harisnyája,
férjre kissé megdőlt, s félre áll a szája.
Farsang Döme útja itten ér ma véget,
ez a csürhe banda számára kéreget.
Tojást, kolbászt, hurkát adjatok s szalonnát,
kinek egyebe nincs, adjon egy főtt hagymát.
Meg kell vendégelni a szegény muzsikust,
hozzatok neki is egy jó nagy darab húst.
Ennyi volna akkor a mi szép menetünk,
most elmondom néhány szóban falusi életünk.
Meggzólunk mindenkit, aki megérdemli,
s ha akar, próbáljon másképp viselkedni.

A pap jelére a betyárok ostoraikkal egyszerre pattogatni kezdenek, mire az ördögök farsangi Döme koporsóját bedobják a csorgó alatti vályúba és bottal szétverik.

Miután a koporsót széttörik, s annak darabjai leúsznak a csorgó vízén, újra megszólal a pap:

Meghívok mindenkit a Döme torára,
és az azutáni szép farsangi bálra.
Gyertek szeretettel, ti sok drága hívem,
s ezzel befejezem a beszédem. Amen.

A koporsó szétverése után a maszkosok csoportja bemegy a fogadóba, ahol a menet közben összegyűjtött tojásból a kocsmárosnéval rántottát süttetnek. (...)

Az összegyűjtött pénzből italt vásároltak (...) A felvonulásban részt vevő legények este nyolc óráig isznak, vigadnak. Utána elmennek a lányok után, s elkérettetik őket az utolsó farsangi bálba. Hajdanán a torockói farsangi bál is húshagyó kedden volt, de az utóbbi évtizedekben közvetlenül a felvonulás után rendezik meg.

A farsangtemetésen kívül még élő népszokás Torockón a májusfaállítás, május elsejének előestéjén. Lányos házak kapuját díszítik ki a fiúk zöld ággal. Ha a fiú megharagudott a lányra, zöld ág helyett zsuppot vagy szűrös kökénykórót tesz a kapura. Szokás volt még éjjeli zenét adni a lányoknak. Ma már ez nagyon ritka.

A bányászat megszűntével eltűnt a torockóiak életéből a féltél ünnepe. Ezt február 24-én tartották a bányászok, ez volt a vaskenyér (nyersvas) elosztásának megünneplése. Ezen a napon szokás volt estére bőséges vacsorát készíteni, sülttel és tésztákkal. Szokás volt még rézmoszarakkal zajt kelteni. Este bált is rendeztek. A féltél ünneplésének elmaradását újabban pótolják a torockóiak az Anna-bállal, az őszi hálaadás napján megrendezett bállal és a szilveszteri közös vigassággal.

A televízió megjelenésével a szórakozási szokások is megváltoztak. A hetvenes évek végén megszűnt a mozi, 1997-ben kb. 100 körül mozgott a kábeltévé-előfizetők száma, és 12 háznak volt parabolaantennája.

Hétvégeken a fiatalság számára diszkót rendeznek a Művelődési Házban. A fiatalokból szerveződött műkedvelő színjátszó-csoport, ha ritkán is, de szokott előadást rendezni.

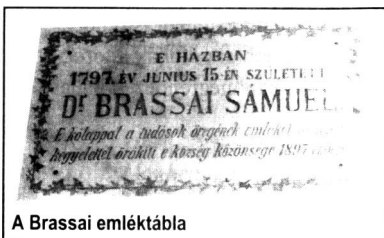
Falusi közösségben ünnepnek számít az esküvő. Erre mostanában szokás szinte az egész falu fiatalságát meghívni, a lányos háznál egy héttel azelőtt már sütnék-főznek. Régebben vasárnap délelőtt esküdtek a templomban, manapság az esküvőket szombaton tartják, a rítusa ugyanaz, mint 50 évvel ezelőtt. A vőlegény a násznéppel együtt elmegy a lányos házhoz, ahol a vőlegény násznagya kikéri a lányt, a lány elbúcsúzik családjától, és elmennek a templomba. A háztól a templomig a lányt és a fiút násznagyok kísérik, a templomból már együtt jönnek ki. Ma a násznép a templomból a Művelődési Házba megy. Sokan vannak, és a fiús házban nem férnének el. A menü is gazdagabb, de elmaradhatatlan a somodi és a pálinka, valamint a vékonylaskás húsleves. Sajnos, ma már se a násznép, se a menyasszony nem öltözik viseletbe, ami még 50 évvel ezelőtt szokás volt, de a lakodalom így is érdekes látvány egy arra járó turistának.

Akiknek a nevével Torockón találkozunk

Brassai Sámuel (1797–1897)

A Torockószentgyörgyre látogató turista figyelmét föltétlenül magára vonja az unitárius parókia épülete, homlokzatán emléktáblával és egy Brassai Sámuelt ábrázoló domborművel.

Az emléktáblát Brassai halála után egy hónappal állították Torockószentgyörgy lakói a következő felirattal: „E házban 1797.

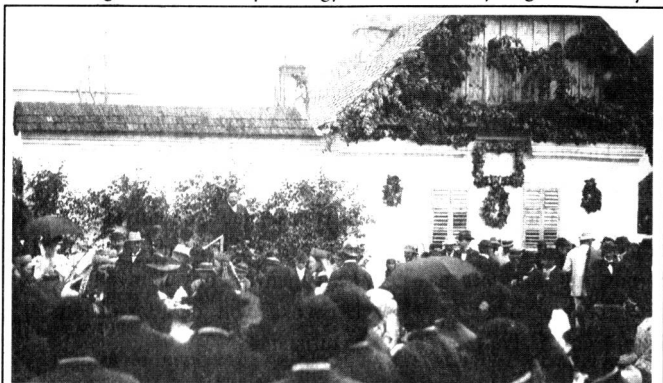
A Brassai emléktábla

június 15-én született Dr. Brassai Sámuel. E kőlappal a tudósok öregének emlékét nemzeti kegyelettel örökíti e község közössége.”

A Brassai Sámuelt ábrázoló dombormű Gergely István szobrászművész alkotása, és Brassai születésnapjának kétszázadik évfordulóján, 1997.

május 25-én került a ház falára. A domborművet a kolozsvári Brassai Sámuel Líceum tanárai és diákjai állították. Erdélyben Brassai Sámuel emlékét elsősorban a róla elnevezett iskola tanárai és diákjai ápolják.

Az államosítás következtében 1948-ban megszűnt az Unitárius Kollégium intézménye. Hogy az unitárius jellegét valamilyen

A Brassai emléktábla avatása a torockószentgyörgyi szülőházban
A fotó Rudnyánszki Béla tulajdona

Brassais diákok a szülőháznál

formában megtartsa, Mikó Imre író, politikus javaslatára az iskola felveszi a Brassai nevet. A hetvenes évektől Szöllösi Ferenc akkori igazgató kezdeményezésére az iskolában Brassai-kultusz honosodott meg. Ennek szép példája a Brassai-hét és a szülőház korszorúzása Torockószentgyörgyön.

Brassai olyan jeles személyisége volt az erdélyi kultúrtörténetnek, hogy ünneplése teljes mértékben indokolt. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a 19. században nem volt olyan jelentős kulturális intézménye Kolozsvárnak, amelyiknek Brassai ne lett volna alapító tagja vagy igazgatója. Tevékenységében az a csodálatos, hogy különös érzéssel látta meg, mit kell tenni az adott helyzetben a közművelődés haladása érdekében. Ha úgy hozta a szükség, tankönyvet írt, újságot szerkesztett, egyesületeket alakított, botanizált vagy kamarazenélt.

1837-től az Unitárius Kollégium tanára, majd 1841-től igazgatója. Az ő igazgatása alatt a latin helyett a magyar lesz a tanítási nyelv a Kollégiumban. Mint középiskolai tanár megdöbbenve tapasztalja, hogy az ifjúság számára nincsenek tankönyvek, a tanítók részére pedig hiányzik a módszertani utasítás. Megindítja a *Kék könyvtár* sorozatot, ezeket a tankönyveket Erdély-szerte a középiskolákban 60 évig használják. Ír tankönyvet a rajztanításról (*Rajzminták*), a matematika tárgyköréből (*Kisdedek számvetése*, *Számító Szókratész*, *Algebrai gyakorlókönyv*, *Algebrai gyakorlatok*, *Egyenletek*, *Bankismeret*) nyelvoktatási kézikönyveket (*Német és Francia nyelvkönyv*, *Latin nyelvtan*. *Flméleti és*

gyakorlati német nyelvtan) és tankönyvét a földrajz tárgyköréből (*Földirat*). 1865-ben akadémiai értekezést tart a *Módszerről*, ezzel megveti a magyar didaktika alapjait. Gyakorló tanítóknak *Vezérkönyvet* ír. Alapelve keveset, jól és lassan.

Nagy tudását nemcsak az ifjúság körében terjeszti, hanem minden erdélyi magyar családnak juttatni akar belőle. 1834-től írja és szerkeszti a *Vasárnapi Újságot*, az első magyar nyelvű erdélyi néplapot.

A kolozsvári Kasino¹ alapító tagja. A szabadságharc előtti időkben és az ötvenes években a Kasino volt az a hely, ahol jeles személyiségek találkozhattak. 1887-ben megalakítja a Kolozsvári Zenetársaságot (fiatal éveiben zongoratanításból él), és az Erdélyi Múzeum első őre (1860–1872 között). 1865-ben az Akadémia rendes tagja, 1884-ben, 84 éves korában még elvállalja az akkor indult Dávid Ferenc Egylet elnöki tisztségét, amit haláláig ő töltött be. Az egyesület ülésein 2 beszédet és 9 felolvasást tartott.

1872-ben Erdély legrangosabb újonnan alakult kulturális intézményébe, a Ferenc József Tudományegyetemre „bármely szakra” jelentkezett tanárként, az elemi mennyiségtan tanszékre kap professzori kinevezést. Ez volt életének egyik legnagyobb erkölcsi elismerése.

Brassait Erdély utolsó polihisztorának is nevezték, mert minden fent említett tevékenysége mellett jelentőset alkotott a nyelvészet és a botanika terén is. Hitét és életfilozófiáját így foglalta össze: *„Ragaszkodj ahhoz az igazsághoz, amely egyesít, és tartsd távol magadat attól a szórszálhasogató okoskodástól, amely eltávolít. Bízálj Isten szeretetében, és támaszkodj az ő egységére, melyet a világmindenségben oly tökéletesen valósít meg. Legyen hited a te meggyőződésed szerint, de szereteted öleljen magához mindenkit (...) azt ne bánd, hogy idegenkednek tőled vallásod miatt, csak arra vigyázz, hogy te ne adj okot ilyesmire cselekedetteddel. Kövesd Jézust és boldog leszel.”*

1897 június 24-én hunyt el Kolozsváron, a nagy tudóst a Házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra.

1. Kasino: a polgárság klubszerű találkozási helye

Kriza János (1811–1875)

A Felső Piacsor 286-os számú épülete, a Torockói Művelődési Ház 1996-ban Kelemen József akkori polgármester javaslatára Kriza János (1811–1875) nevét vette fel.

Milyen szálakkal kötődik Torockóhoz az unitárius püspök, költő és néprajzkutató Kriza János? A Krizák Mátyás Király korában Torockóra

hívott görög arany- és ércutatók leszármazottai. Családnevük a görög *chrysos* = *arany* szóból származtatható.

Kriza János édesapja, id. Kriza János elődeihez hasonlóan bányásznak készült, de egy baleset folytán egyik karja összeroncsolódott, így fizikai munkára alkalmatlanná vált. Érvényesülése érdekében a szellemi munkát kellett választania, és papnak megy. Mint a kolozsvári unitárius tanoda végzettje, 1809-ben Nagyajtára kerül lelkésznek. Kriza János I. és a székely származású Bencze Borbála házasságából születik 1811-ben Kriza János II., akit 9 éves korában (1820) a Kriza nagyszülőkhöz Torockóra küldenek tanulni, az akkor itt működő és nagyon jó hírben álló „particula” iskolába, Sebes Pál tanító keze alá. Ebben az időben Torockó virágzó bányaváros, iskolájával, ahol a kor szokásához híven a tanítás nyelve latin, híres tanítójának, Sebes Pálnak köszönhetően vonzásköre túlnőtt közvetlen környékén. Krizának tanulótársa Gheorghe Barițiu (1812–1893), a későbbi román író, politikus, akit szülei szintén ebbe az iskolába írtattak. Ebben az időben Torockón viszonylag sokan tudtak írni-olvasni, kb. a lakosság 70%-a. A nyomtatott és a kéziratos könyvek kézzel kézre járnak, gyakoriak a nyilvános felolvasások. Mindezek nagy háttérrel vannak az itt tanuló fiatalemberre.

A továbbiakban Kriza tanulmányait a Kolozsvári Unitárius Tanodában folytatja, pappá is itt szentelik. 1835–37 között Berlinben képezi magát, ahol alkalma volt megismerkedni a német Grimm testvérek, a híres meseírók tevékenységével. Németországban a népi kultúra feltárása ekkor már külön tudomány. Hazatérve Kolozsváron végez lelkészi szolgálatot, majd teológiai

A Torockói Művelődési Házban elhelyezett Kriza plakett

tanár. 1861-ben püspökké választják, ezt a tisztséget haláláig, 1875-ig töltötte be.

Kriza már kolozsvári diákoskodása idején kéziratos újságot szerkeszt, verseket és epigrammákat ír; a népköltészet iránti érdeklődését németországi tanulmányútjának köszönheti. Székely népköltési gyűjteményét, a *Vadrózsákat* 1863-ban sikerül csak kiadni. Ez a mű Kriza nevét halhatatlanná tette. Gyűjtése bekerült a szellemi köztudatba. Tankönyvek, mesekönyvek merítettek belőle, és terjesztik ezt az értékes szájhagyományt.

Püspöki minőségben, mint az erdélyi unitárius egyház feje sokat tett az unitarianizmus eszméinek újjáéledéséért. Ő indította el az azóta is legfontosabb unitárius folyóiratot, a *Keresztény Magvetőt*. Kriza püspöksége idején alakultak ki az erdélyi unitáriusok angol és amerikai kapcsolatai.

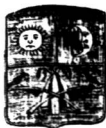
1872-ben egy lelkészavatón mondott áldása, tulajdonképpen életfelfogásának tömör összegzését adja: „*Támadjanak megszünés nélkül őszintén bátor bajnokai a felvilágosodás a szeretet és a szabadság szellemének.*”

Dr. Tobiás Károly (1920–1996)

A kilencvenes évektől a Torockóra látogató turista két új létesítmény esetében is találkozik a Tobiás névvel. A Brassais Véndiák Alapítvány házánál (Tobiás Ház) és a néptanács épületében helyet kapott Galériánál (Tobiás Éva Galéria).

Ki volt ez a támogató, aki anyagiakat áldoz Torockóra, és milyen érzelmi, családi szálak fűzik ehhez a vidékhez? A mecénás Dr. Tobiás Károly a kaliforniai Berkeley Egyetem fizika-kémia tanszékének volt tanszékvezető professzora. A Tobiások torockói származásúak. A családnév német eredetre vall. Már a 17. századbéli okiratokban is szerepel, melyek szerint a királyi szabadok közé tartozó Tobiások vasművességgel foglalkoztak.

A 19. század második felében, amikor a torockói vaskitermelés és vasművesség hanyatlani kezdett, sokan megélhetésük biztosítása érdekében elvándoroltak Torockóról. Ezek közé tartozott Tobiás Ferenc is, akit 1876-ban már Szegeden találunk, ahol vasművességgel foglalkozott. Ferenc fia, Tobiás Márton Szegeden születik, és apja foglalkozását viszi tovább, épületkovács műhelyt létesít. Tobiás Márton fia, id. Tobiás Károly (I.) már gépész- és elektromérnöki szakot végez a budapesti Műszaki Egyetemen.

Mi Torockó község polgármestere
és Tanácsa köszöntünk mindeneget
és kívánunk Istenről áldást!

Atyáink eleitől fogva gondoskodtak arról, hogy lelki gyarapodásunknak,
tudásunk és ízlésünk művelésének, anyanyelvünk megtartásának mindenütt
legyen saját otthona. Az áldozathozó ősök példáját követve a városunkból
származó és Kaliforniában lakó

Tobiás Károly

professzor úr

aki látván elhagyatottságunkat és szűkülő állapotunkat, hathatósan
támogatta az Ihusági Szabadidő Központ, a Tobiás Éva Galéria
és a Kriza János művelődési otthon létesítését.

Nagylelkűségét ünnepélyesen megköszönve, örök emlékezetül Öt községünk

díszpolgárává fogadjuk.

Minek bizonyosságul ezen levelünket aláírásunkkal megerősítve kibocsátjuk.

Kelt: Torockón, Krisztnus Úrunk születése után
az eszterláncszáki ünnepnapon és szent
keresztény haza ünnepnapján

*Kellemen Tobiás
Levente*

Tobiás Károly díszpolgári oklevele

Ifj. Tobiás Károly (II.), Torockó mecénása, 1920-ban született Szegeden. Édesanyja, Milkó Erzsébet szabadkai származású. Középiskoláit a Budapesti Eötvös reálban végzi. Remek hallása van, így a középiskolai tanulmányai mellett elvégzi a Konzervatórium hegedű szakát. Olyan tehetséges, hogy tanára, Ádám Jenő a zenei pályára tanácsolja. Nem lesz hivatásos muzsikusként, a Tobiások műszaki pályáját választja, de a zene művelése és szeretete egész életén át elkísérte. „A kamarazenélés tette lehetővé, hogy ne csak műszaki érdeklődésű emberekkel kerüljek kapcsolatba. Az életem sokkal szürkébb és egyhangúbb lett volna muzsika nélkül” – vallotta Tobiás professzor életírásában.

A budapesti Műszaki Egyetemen szerzett vegyész-mérnöki diplomát. A II. világháború kitörésekor már mérnökként dolgozik a budapesti Egyesült Izzó (Tungsram) gyárban. Nagy akarat-

erő, sok munka és állandó tanulás jellemezte. Erőfeszítései meghozták az anyagi, erkölcsi és a szakmai sikereket is. A doktorátusi kutatómunkát még Budapesten kezdi, majd 1947-ben ösztöndíjjal kerül Amerikába, a kaliforniai Berkeley egyetemre. 1960 nyarán már a legmagasabb tanári fokozatot, a *Full professorship*-et (nyilvános rendes tanár) mondhatja magáénak. 1971-ben éri a legnagyobb erkölcsi siker és szakmai elismerés: az Amerikai Elektrokémiai Társaság elnökéül választja, majd 1977-ben a Nemzetközi Elektrokémiai Társaság is.

Száznál több tudományos dolgozatot közölt, társszerzője az elektrokémiai szakirodalom több olyan jelentős könyvének, mint például *Principles of Electrochemical Processes* (1950), *Principles of Electrochemical Engineering* (1955), *Modern Chemical Technology* (1975).

Tobiás Károly nemcsak szakmai szempontból volt elismert személyiség. Választott hazájában, az Amerikai Egyesült Államokban nevének erkölcsi súlya is volt. Az érvényesülés érdekében – másokkal ellentétben – nem törekedett a beolvadásra, gyökereinek és nemzetiségének megtagadására. Amikor a körülmények úgy hozták, hogy honfitársain segíteni kellett, Tobiás Károly az elsők közt tette ezt. 1956-ban, a magyar forradalom leverése után megszervezte a Kaliforniába, Berkeleybe menekült magyar diákok továbbtanulását.

Arra a helyre, ahonnan a Tobiások származtak – Torockóra –, mint jeles külföldi vendég jut el 1977-ben, amikor egy nemzetközi tanácskozás alkalmával Romániában tartózkodott.

A Tobiás család négy generáción át megtartotta emlékezetében a torockói származást, s amikor lehetősége nyílt rá, Dr. Tobiás Károly bőkezűen fordult dédapja szülőföldje, Torockó felé.

1992-től anyagi és erkölcsi támogatásban részesített minden olyan kezdeményezést, ami Torockó megújulását célozta. A falunak nyújtott támogatás erkölcsi elismeréseként 1995 decemberében Torockó polgármesteri hivatala díszpolgári címet adományoz Tobiás professzornak. 1996-ban bekövetkezett halála megakadályozta abban, hogy az általa támogatott tevékenységek teljes kibontakozását megérje, de a megújulás kezdeti eredményeiről még tudomást szerezhetett.

Akik festették...

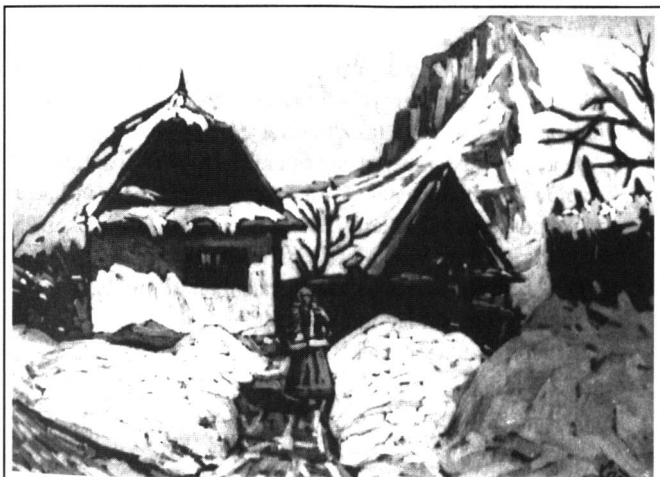
Torockó festői környezete, népi építésze és színes népviselete már a múlt században nemcsak a néprajz iránt érdeklődők figyelmét, hanem a képzőművészekét is felkeltette.

A táját, házait ábrázoló rajzok, metszetek először Orbán Balázs leírásának illusztrálására készültek, Morelli Gusztáv festőművész műhelyében.

A múlt században Torockó népművészetét Malonyay Dezső – munkatársaival – térképezte. Ezeknek a művészeknek az akvarelljei és rajzai díszítik Malonyay *A Magyar Nép Művészete* c. munkáját. Azután erdélyi kismesterek érkeztek sűrűbben ide, hogy a felfedezés élményével örökítsék meg Torockót, és vasműves illetve földművelő népét. Közöttük Vass Albert és Dóczyiné Berde Amál a leghűségesebbek.

Vass Albert (1896–1969)

Vass Albert az a festőművész, aki évtizedeken át járja Torockót, és kompozíciókban, tájképekben, akvarellekben örökíti meg a völgy hangulatos zugait és népviseletét. A művész Székelyföldön, Makkfalván született 1896-ban, de Nagyenyedre nősült,

Tél a Székelykő tövében (Vass Albert)

felesége Székely Piros, keramikus és tánctanárnő. A húszas évektől Vass Albert Nagyenyeden él és haláláig hű marad városához.

A húszas évek elején Nagyenyeden, Erdély nevezetes iskola-központjában kis művészcsoporthoz alakult ki. A kollégiumi étellel, annak kultúrkörével összefüggésben szervezték meg közös kiállításait. Vass Alberten kívül tagjai voltak a később Kolozsvárra költözött Dóczyiné Berde Amál, Göllner Elemér és a becei lelkész, Gruzda János. Törekvéseiket Áprily Lajos, a kollégium akkori tanára, és az irodalmi élet szervezésében jeleskedő Jancsó Elemér támogatta.

Vass Albert is látogatja a Nagybányai Festőiskolát, ahol Thorma János tanítványa lesz, akárcsak Dóczyiné Berde Amál. Szakmai tudását később budapesti és párizsi tanulmányutakon bővíti. Szenvedélyes szeretettel festi Enyedet a Székelykő lábánál meghúzódó Torockót és Torockószentgyörgyöt. Így hamarosan „Nagyenyed festője”-ként emlegetik. Olajfestmények és akvarellek sorozatát készíti, amelyeken a Torockószentgyörgyi Vár, a vízimalom vagy a torockói fehér házak sora jelenik meg. Figurális kompozícióiban az alakokat népviseletben ábrázolja. Ezek a képek napjainkban, amikor a népviseletet már nem hordják Torockón, páratlan értéket képviselnek.

Vass Albert képeivel számos kiállításon, tárlaton vett részt, de gyűjteményes kiállítása nem volt. Erre 1995-ben, negyedszázaddal halála után, a torockói Tobiás Éva Galéria megnyitására került sor. A kiállításra 31 olajfestményt és egy 11 akvarellből álló sorozatot sikerült összegyűjteni azoktól, akik az enyedi Kollégium tanári karához tartoztak annak idején.

Halálakor Vass Albertet kollégiumi tanártársa, barátja, Vita Zsigmond író búcsúztatta. A nekrológ szövegét a család bocsátotta rendelkezésünkre, és a Galéria *Füzeteiben* közölték 1995-ben. Ezt a szöveget Vass Albert *Éjjél lehetett* című versével egyetemben az olvasó szíves figyelmébe ajánljuk itt, mint bizonyítékát annak, hogy gazdag művészegénisége nemcsak a festészet terén tudott maradandót alkotni.

Éjfél lehetett...

Éjfél lehetett
S valahol messze
A halál mehetett,
Mert a kuvik szólt.
A fehér hold
S a sok csillag
Az égen,
Sápadtan követte
Léptem.
S míg vittem két beesett vállam,
Az éjszaka lassan folyt utánam.
Mélyen aludtak a házak,
Csend volt
És a holt ablakok
– Mint úton a vakok –
Sorfalat álltak.
Szemükben néha csillant,
Piszkosan, ahogy illant,
A márciusi hó.
A szél előttem mászkált
Félszegen
Meggihent, majd újra szállt
S én néztem
Miként tipeg,
Mint első induláskor
A gyermek,
Fogódzva ablakokban,
Kéményben, vén kapukban!
Csöpögött az eresz
S vele ezernyi nesz
Kerülgetett.
Kopogó léptem,
Amerre tértem,
Fáradtan mérte
A köveket.
Sírt a csatorna

S tócsákba folyva
A meggyúlt víz
Mint ezüst, ragyogott
Csillagra, holdra.
Kutyák lapultak,
Réseken bújtak
S amint vinnyogva,
Egymást szagolva
Vicsorogtak
És lihegtek a fogódzó szél után
Nem sejtette semmi
Az ég alatt,
Hogy az éjszaka
Március haladt
Végig a házakon
S nyomán a borús,
Fekete fákon
Az élet pattant
Millió ágon.

Művész és író volt...

Névnapokon, családi ünnepeken olykor kedves, friss és lendületes versekkel lepett meg. Nem voltak ezek szokványos köszöntő versek, jól esett természetes, meleg hangjuk, de azután megfeledeztünk róluk.

Vass Albert művész volt, a Maros menti táj, a napfényben csillogó őszi színek a csendesen csobogó víz a végtelenbe táguló alkonyi órák szerelmese. Tudtuk, hogy művész, és azt vártuk tőle, hogy Torockó népi életének gazdag színeit s az enyedi táj őszi ragyogását vigye be otthonainkba. És Vass Albert valóban fáradhatatlanul festett egy olyan korszakban is, amikor mindenki előre kiszabott feladatot kellett megoldjon. Ő akkor is megmaradt a maga útján.

Az 1940-es években a dél-erdélyi irodalmi és sajtóélet is számított az ő munkájára. Cikkeket írt és könyvet illusztrált, ha erre szükség volt. 1943-ban Enyeden megjelent Dél-erdélyi Magyar Írók Antológiájában Veress Pali című elbeszélésével szerepel. 1944-ben megnyeri az Arany János Társaság versenypályázatát „Éjjél lehetett” című versével. Ebben a vonagló háborús esztendőben, amikor

a gyűlölködés és a gyanakvás leste mindenütt áldozatait Enyeden, egy költői lelkű művész él, aki megsejtette a kicsirázó új életet. A vers gyorsan tűnő, változó képei festőre vallanak, olyan költőre, aki a háború utolsó évében a forrongások, elnémulások és elnémitások idején az életet merte hirdetni. Hangja alig jutott el azokhoz az olvasókhöz, akik akkoriban éppen erre vártak. És azután a kibontakozó irodalmi élet nem csábította a maga új problémakörével. A természet és Enyed ősi falait festette megnyugvást keresve egy nyugtalan korszakban, és most már nem ír, nem fest többé. A művész pályája véget ért, de a művész mellett szóljon ez a pár sor most mégis az íróról aki az élet hitét hirdette a pusztítás legsötétebb éveiben.

Dóczyné Berde Amál (1886–1976)

1886-ban született Kackón (Kolozs megye) református papi családból. A Berde családban a művészetnek és a műveltségnek is volt hagyománya. A két Berde lány – Mária, az író és Amália, a festőművész – ezeknek voltak méltó folytatói.

Rajzkészsége korán megmutatkozik. Kisiskolás korában már meséskönyveket illusztrált. Tanulmányait Kolozsváron folytatja, tanítóképzőt végez, közben Benkő Ilona műtermébe jár, majd Ács Ferenc festőművész növendéke lesz. Később rendszeres látogatója a Nagybányai Festőiskolának, ahol Thorma János korrigálja munkáit. Hogy nő létére a századfordulón merte a művészpályát választani, és a családalapítás mellett ki is tartott mellette, elsősorban szorgalmának, hivatástudatának és tehetségének köszönhető. De nem elhanyagolható az a családi háttér sem, ami biztosította számára azokat a feltételeket, amelyek mellett tehetsége kibontakozhatott. Munkás életének két segítőtársa volt: édesanyja, Berde Sándorné Veress Mari és férje, Dóczy Ferenc tanár, a Nagyenyedi Református Kollégium igazgató rektora.

Élete folyamán többszáz képet festett, és munkáival 53 kiállításon vett részt. 1925-ben rendezett kiállítását Makkai Sándor református püspök, író ezekkel a szavakkal nyitotta meg: *„Szép rendbe rakva, befejezve, mosolygó nyugalommal tekintenek reánk a falakról Dóczyné Berde Amál képei. Eljöttünk a készre, a művészet terített asztalához. Ő volt a művész, aki égő napban, poros utakon át sziklák közt, nem törődve semmi fáradtsággal megvívta*

külső és belső küzdelmeit, amelyeknek itt az aratása áll előttünk. Tekintsünk a ragyogó, nyugodt felszín alá, a színes vallomások lelkébe, hogy megértsük a művész elszánt akaratát és odaadó küzdelmét, amelyet a szépség diadaláért folytatott.

Dóczyiné Berde Amálnak a művészet nem szórakozása, hanem sorsa, öröklött végzete. Anyai dédnagyapjától elkezdve, aki az első kolozsvári szobrász volt családjában, újra s újra feltör a művész-lelek lángja szobrászok, festők, költők szívében. A látók nemzetségéhez tartozik, akiknek kénytelensége a dolgok lelkébe hatolni és a formák burkain felragyogtatni azt. És ehhez az örökséghez hozzájárul az, hogy mindenestől erdélyi lélekbe oltatott. Erdélyisége nem csak abban nyilvánul meg, hogy képeinek a Maros völgye, Enyed vidéke és az enyedi vár szolgáltatották legfőbb témáit, hanem, hogy színek és formák zengő beszédében ennek a nagyra törő kicsiny világnak lelke verdesi szárnyait. [...] A lényegre törő egyéniség sajátos látásán átszűrte és egyénített természet jelenik meg képein, melyek nem a dolgok leegyszerűsítői, hanem a jellemzőknek, a lényegesnek kidomborítása. [...] Nagy változatosság a témákban, egyszerűség a formákban, egységesség a színekben, a lényegre törő és lelket kifejező természetszemléletre törekvés a koncepciókban, íme legfőbb jellemvonásai művészetének, mely sok küzdelem, tanulás határszövedékén át végre is önmagát, saját lelkét akarja adni egész bátorságában, őszinteségében és melegségében”.

Amíg Enyeden él a család, Dóczyiné Berde Amál Torockóra járt ki festeni. Torockói tárgyú képeiből hatvan év elmúltával Torockón a Tobiás Éva Galériában megrendezett kiállításra csak 7 darabot tudtunk összegyűjteni nagyenyedi és kolozsvári tulajdonosoktól. Ezek közül különösen érdekes az a nagyméretű olajfestménye (112×87 cm), amely a torockószentgyörgyi templom bejáratát ábrázolja, előtte népviseletbe öltözött asszonyokkal. Dóczyiné nemcsak festette a népművészeti alkotásokat, hanem tanulmányozta is azokat. A népművészetről vallott nézeteit 1934-ben az *Erdélyi Lapokban* megjelent cikkében tette közzé: „Mert szent meggyőződésünk, hogy a szépre törekvés isteni adomány, erő, amelynek alkotásait a változó élethullámok néha elsöprik, de miként a többi nagy alkotó erő, tűz és víz is néha elszikkadnak, úgy ez az erő is eliszapolódik valahol, de amikor a változás hullámai elültek, az új életformák kialakultak, ez az erő ismét megmoz-

dul, hogy valahol, nem is sejtett úton és általunk soha nem is képzelt formában fellobbanjon, minket csodába ejtsen és a szépért lelkesedni minket tovább ösztönözzön”.

Még öt évig él kolozsvári gyűjteményes kiállítása után – 1976-ban éri a halál. Földi maradványait a kolozsvári Házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Gaálné Dóczy Aglent szüleinél mesél: „*Torockón a Tobiás Éva Galériában édesanyám műveiből megrendezett kiállítás alkalmából vagyok itthon, és szívesen beszámolok arról, hogy családomat milyen kapcsolatok kötik Torockóhoz.*

Hosszú életet élt nagyanyám, Berde Sándorné Weress Mari mesélte, hogy egyik fiútestvére, Weress István Torockón volt patikárius. Művész édesanyámnak, aki Nagybányán Thorma János és Réti István hatása alatt kezdett foglalkozni népművészettel, természetesen, hogy Enyedről Torockó felé fordult figyelme, és gyakran meg is látogatta ezt a települést.

Enyedről Torockóra eljutni akkoriban nem volt könnyű kirándulás. Szerencsére az enyedi Kollégiumnak volt egy nagyon kedves főerdésze, annak egy egylovas bricskája, szívesen elvitte édesanyámat, de ez kötött dolog volt, és anyám nem szerette a kötöttségeket, ő amit elképzelt, azt véghez is vitte. Enyeden csütörtökön volt a hetivásár, és erre természetesen beáramlottak a környék lakói. A torockói szekereseknek, gondolom én, meghatározott állomáshelyük lehetett Enyeden. Édesanyám nem restellte őket felkeresni, megbeszélni velük, hogy ő szívesen kimenne hozzájuk, ha ők kivinnék. Hát ezek nem valami rugós, hintós megoldások voltak, hanem amivel a falusi ember bejött a vásárra, azzal ment haza is. Anyám erre is vállalkozott, felült az ún. bakszekérre, ahol a kocsisnak volt egy deszkája, a vendégnek egy hátsó deszkája, rajta egy pokróc. Anyám felrakta a festőszerszámokat, ő is felült, és elment Torockóra. Hát az akkori út... a mostani is hagy némi kívánnivalót, de az akkorit el lehet képzelni, milyen volt. A Kőköz szépsége sok vigaszt nyújtott ezen a rázós úton, aztán csak beérkeztek Torockóra is. Gondolom, neki ott barátai lehettek, volt hol megszálljon, lerakta csomagjait, aztán elkezdett dolgozni. A népviseletet nagyon szerette, ismerte, tanulmányozta.

Torockói ház (Dóczyné Berde Amál)

Amikor egy ilyen kirándulásról hazajött egy kicsit porosan, egy kicsit fáradtan, törődötten, akkor meg mi csodáltk, milyen jó, hogy megjött, kérdezősködtünk, hogy volt, mint volt? Akkor azt mondta: »Tudjátok, fiaim, azért jó az ilyen utazás, mert kipróbálja az ember belső szerveinek a helyzetét – jól vannak-e függesztve? Mert ha nem, annak következménye lenne, ugye?« Hál' Istennek nem lett, mert 90 éves koráig tartott a »felfüggesztés«, és szinte az utolsó évekig tudott dolgozni. A torockói népviseletet én is ismertem, mert a Kollégium múzeumában megvoltak az egyes ruhadarabok. Édesanyám gyakran a kompozícióit, amit nem tudott kint befejezni, mert hosszabb időt vett igénybe, a figurális részét szívesen dolgozta ki otthon, beöltöztetve modelleket azokba a ruhadarabokba, amiket a Kollégiumtól kölcsönzött. Többek között rólam is készült egy portré »Kinga« címen, torockói pártával vagyok, és azzal a sötétkék mentével fehér szegéllyel...»

Kolozsvár, 1996. VII. 7.

Akik írtak róla...

Szép fekvése mellett érdekes népviselete, lakóinak küzdelmes történelmi múltja írók, költők, történészek, néprajzkutatók figyelmét vonta magára.

A vidék leírását első ízben Orbán Balázs (1830–1890) adja a *Székelyföld leírása* című munkájában. Mindenre kiterjedő részletességgel ismerteti Torockó népének életét, természeti viszonyait, gazdasági helyzetét.

Részletes ismertetőt ad Jankó János (1868–1902) *Torda, Aranyosszék és Torockó magyar (székely) népe* című írásában (Magyar Földrajzi Társaság Kiadó, Budapest, 1893). Jankó már fényképeket is készített, ezek értéke ma felbecsülhetetlen.

A század elején Malonyai Dezső (1866–1916) és munkatársai járnak Torockón a népművészet feltérképezése érdekében. Eredményeiket *A magyar nép művészete* (Franklin Társulat, Budapest, 1909) című, monográfia jellegű munkájukban közlik.

Történelméről összefoglaló munka 1927-ben jelenik meg Dr. Borbély István (1886–1923) tollából: *A régi Torockó*. Különösen érdekes az a fejezet, amely a jobbágyélettel foglalkozik. Korabeli dokumentumok alapján a jobbágyok és zsellérek kötelezettségeit közli (Minerva Kiadó, Kolozsvár, 1927).

A húszas években Kelemen Lajos (1877–1963) is jár Torockón és Torockószentgyörgyön, írását a *Pásztortűz*ben közölte (Torockószentgyörgy és emlékei, *Pásztortűz*, 1927, 31 szám). Újabbán ez az írás a Kriterion Kiadó gondozásában a *Művészettörténeti tanulmányok* című kötetben jelent meg (1982).

1954-ben Györbíró Pál által (1913–1987) létrehozott Torockói Néprajzi Múzeum a néprajzosok és történészek figyelmét ismét Torockóra irányította. Györbíró Pál munkájába elsősorban ifj. Kós Károly (1919–1995) kapcsolódik be. Kós Torockó vasművészetének emlékeit kutatja. *A vas ízei* című munkája, Szabó Tamás fényképeivel, 1988-ban jelent meg. Torockói tárgyú írások is olvashatók a *Népélet és néphagyomány* című kötetében.

A népviseletről Nagy Jenő ír (1916–1996) összefoglaló munkát *A torockói magyar népi öltözet* címen.

Az ötvenes évek végén íródott, de csak 1997-ben került az ol-

vasó elé F. Halay Hajnal és Szentimrei Judit munkája: *Torockói varottasok*. A kiadvány külön érdeme, hogy mellékletében 73 leszámolható eredeti torockói minta rajzát adja.

Jakó Zsigmond történeti kutatásai Torockó népének eredetét, és az évszázadok során oly sokat emlegetett kiváltságlevél minblétét tárgyalja új szemszögből.

Torockó romantika nélkül a címe annak a riportnak, amit Beke György közölt *Nyomjelző rokonság* című könyvében. Az írás az 1970-es években született. „... *Torokcón egyféle helyi szertartás a látogatók ámulata... Első élményem, mint mindenkié Torockón: a romantikus vízió, a képzelet uralma a látásomon, hallásomon, gondolkodásomon...*”

Beke György írásában a képzeleten túli életet ábrázolja, ami húsz év távlatából is meggondolkoztató.

Torockó történelmi eseményei három regénynek is tárgyát képezik. 1848 történéseit Jókai Mór dolgozta fel az *Egy az Isten* című regényében. Torockó népének unitárius voltára a könyv címe utal. Az 1700-as évek elején a torockóiak a jobbágyságtól való szabadulás reményében Rákóczit támogatták, és ellenséges viszonyban álltak a Toroczkayakkal. Ezt az időszakot tükrözi Gyallai Domokos (1880–1970) *Vaskenyéren* című regénye. Torockó történetének erről a szakaszáról szól Ignác Rózsa (1909–1979) regénye is, a *Torockói gyász*. A rényben szereplő főhősök Torockó egykori polgárai voltak (Ekárt András, Szabó Gergely), a cselekmény is megtörtént eseményt dolgoz fel (megtorlasként őket akasztják fel Rabutin osztrák generális emberei 1704-ben Torockó Piacterén).

A legismertebb torockói tárgyú költeményt (*Az óriásleányka*) Gyulai Pál (1826–1909) írta. Mesealakok, óriások idézésével érzékelteti a torockószentgyörgyi vár nagyságát, megközelíthetlenségét. A nagyenyedi és a torockói kisiskolások vizsgafeladata volt a vers elszavalása a század elején.

Az óriásleányka

I.

*Szép Torda vármegyében, Szentgyörgy határinál
Óriáslak hajdanában: Torockó vára áll.
E fényes, büszke várnak most csak romját leled
Lakói merre vannak? hiába kérdezed.*

II.

*Egyszer a sziklavárból. miként tavasz-korány,
Örömrajongva jött ki egy óriásleány.
Jött és leszállt a völgybe, szökellve, játszín,
Megtudni a kíváncsi, alant vajon mi van?*

III.

*Ott a kertek és falucskák s mezők vetései
Egész új világgént tetszenek föl neki.
Mindezt megcsodálva nézi és nézi örömet
És meglát bámulva közben egy szántó földmívest.*

VI.

*A mozgó emberecske oly meglepő vala,
De még inkább ekéje megcsillanó vasa.
„Oh, jó mi szép, mi kedves, játéknak elviszem”
Kialt és leteríté kötényét a füven.*

V.

*S beleseperve gyorsan földmívest és ekét,
Tapsol, nevet s lehetetlen leírni örömét.
Majd csintalan szökellve, miként gyermek szokott,
Szaladt és felkereste apját, legott.*

VI.

*Vén atya már asztalánál ül s iddogál vala,
S így szól a kis leányhoz és oly nyájas szava.
„Mit hozsz a kis kötényében, szép fürge gyermekem?
Oly vidám vagy s mosolygó, lássam, mutasd nekem!”*

VII.

*A leányka kis kötényét vígan teszi szét
S kirakja még vígabban a földművest s ekét.
S midőn minden kirakva amúgy rendjén van,
Tapsolva és nevetve szökell a csintalan.*

VIII.

*De apja ráncba szedvén fehéř szemöldökét,
Komoly lett s bosszankodva csóválta meg fejét:
„Ugyan mit cselekedtél, ugyan hol jár az eszed?
A földműves, leánykám, játékszer nem lehet!*

IX.

*Vidd vissza még e percben s tudd meg minden felett,
Ha földműves nem volna, nem ennénk kenyeret.
Kicsiny s ily földműves volt őszünk is egyidőn,
Minket is óriásokká éppen a munka tőn.
A földműves, leánykám, nem játékszer nekünk,
És hogy azzá lehessen ne adja istenünk!”*

X.

*Szép Torda vármegyében, Szentgyörgy határinál
Óriáslak hajdanában: Torockó vára áll.
E fényes büszke várnak most csak romját leled
Lakói merre vannak? – hiába kérdezed.*

Ferenczyné László Marcella (1903–1940) gyermekek számára verses formában ír a torockószentgyörgyi várról. Verse, *A Torockayak vára*, az *Új Cimborában* jelent meg. Ezt a gyermeklapot a *Cimbora* utódaként Benedek Elek halála után ő indította újra és szerkesztette.

Toroczkayak vára

*Valahol egy hegy tetején omladozó falak állnak,
Régi vár az és felette bús fekete varjak szállnak.*

*Egy-egy tudós öreg varjú okulárét tesz szemére
S mélázva néz a vár alatt az erdős völgyes szép vidékre.*

*S az ifjaknak el-elmondja, itten rég más idők jártak,
Toroczkay uraméknál a vendégre mindig vártak.*

*Vagy, ha ellen tört reájuk, török, tatár meg a német,
Azoktól sem ijedtek meg, várat, hazát egyként védtek.*

*Hej, pedig a tatár dúlás ontá magyar könnyét, vérét
S kurucz-labancz időben is sok hagyá itt fényes vértjét.*

*És, ha néha volt is vígság, a daliák táncot roptak,
Puskák, kardok használatlan, soh' se koptak.*

*– Úgy biz úgy! – az öreg varjú mondja – más volt régen minden...
Toroczkay vára állott – hej! nem adtak semmit ingyen.*

*Mert, ha jött is az ellenség és a várat tőlük kérte,
– Hogyha neked vár kell – mondják – jöjj fel ide, s harcolj érte.*

*Rég volt... rég... A vár gazdáit, alusznak mind a kripta mélyén,
Öröm-bánat-harc mit éltek, elcsitul a halál éjén.*

*Toroczkay lovagvára már csak rom a napsugárba,
S aki ide szíved hozod, múltat temetsz könnyes árba...*

Napjaink költőit is megihleti a táj szépsége és történelmének romantikája. Egyed Emese és László Noémi verseiből is válogatunk.

Szerződés előtt

*Kik vagytok, miért jöttetek?
A szőkekő, agyagpala
elfogyott; lajtorjánk fokain
rozsdásodnak a csillagok.*

*Kőfarka utca? Merre visz?
A Pattantyús-, a Poharas-,
a Séra-, Vajda-, Tekerő-
bányában a vaskő ere
nem lüktet többé: halljátok a csöndet.*

*A bányatű fokán a láng
száraz csalán nevét kiáltja.
Szenet éget a zord idő.
Vasfűrész-arcú a világ,
tűzhorog békó! Békítő
szerepet szabtak ki reánk.*

*A kőkert holdudvara kék
árnyékból nyár-, bükk-, mogyoró-
hasábokat rajzol a tűzbe:
ez itt a Ráczok-vereje,
ez a Bányászok erdeje,*

ez itt Torockó. Várjuk egymást.

Egyed Emese

Vár a magasban

*Ahol a kő követ felejt
s a szikla ormán felleg ül,
A csont a földből felkerül,
a holdsugár árnyékot ejt.*

*Hiányos árnyék: csendje nagy,
falak meregnek messze benne,
leroskadt, súlytalan falak,
melyeknek mintha mégis lenne*

*kevéske súlyuk: annyi épp,
amennyi illatos füvek
meghajlításához elég...*

*Tűnő falak: lég-testűek,
horják az árnyék hűvösét,
s a táj szívét, mely megremeget.*

László Noémi

Kövek

„Ezek a szürke, hallgatóg kőszálak
Papok, de nem prédikálnak
Proféták, de senkit nem feddnek
Se vétkes királyt, se vak népeket
Csak állnak s várnak
Mindenkit, akit fáradt,
Mindenkit, aki megterhelhetett
.....
Nem avatkoznak a mi életünkbe,
De ha hozzájuk megyünk, fölemelnek.”

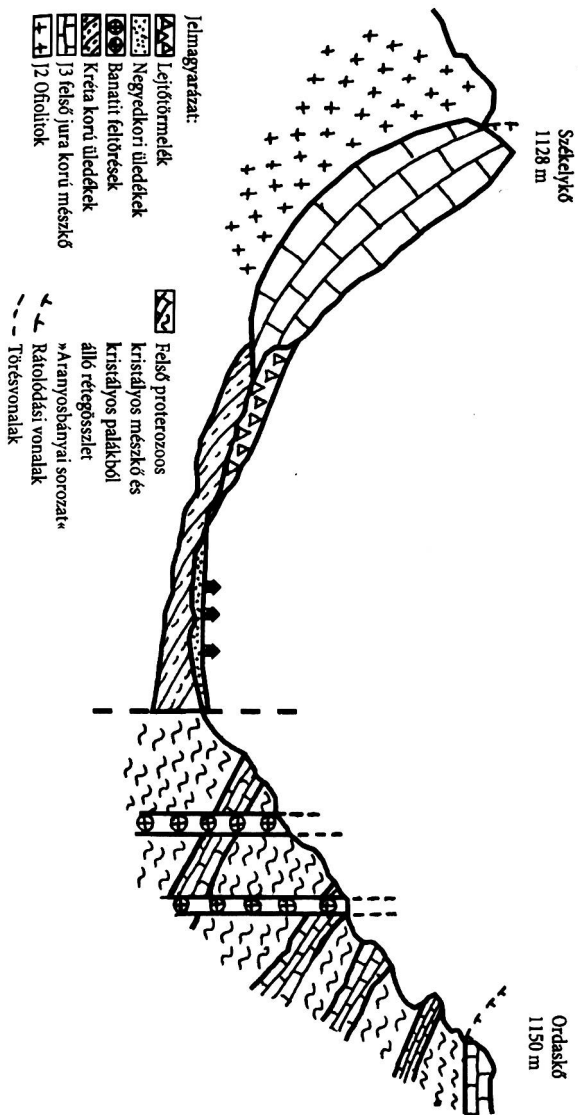
Reményik Sándor: *Jó, komoly barátok*

Akár Enyed, akár az Aranyos völgyén keresztül Torda felől közelítjük meg Torockót, sziklaszorosokon, kőkapukon kell áthaladnunk. A szikláknak mind keménysége, mind színe, formája a kialakulásuk körülményeiről árulkodik.

A táj jellegét négy kőzetfélése határozza meg: a különböző korú és keménységű mészkő, ofiolitoknak nevezett vulkanikus kőzetösszet, a kristályos palák, és az összecementezett vagy törmelék formájában jelen levő üledékes kőzet.

Székelykő (W.E.)

Szelvény a Székelykő és az Ordaskő között
Mészáros Miklós nyomán

A Torockóra érkező turistát elsősorban a Székelykő látványa ragadja meg. Meredek sziklafalaival 600 m-el emelkedik a Torockói Medence szintje fölé. Az 1128 m magas Székelykő mészkőtömbje a geológiai középkor (mezozoikum) jura időszakának végén jött létre (J₃), kb. 150 millió évvel ezelőtt, főleg hajdani korallok vázából.

A Székelykő meredek sziklafalain a gerincre felkapaszkodó turistát csalódás éri, mert a kilátás csak nyugat felé, a Torockói Medence irányába vadregényes, háttal állva a medencének lankás, gyeptakaróval borított táj tárul a szeme elé, ahol sokszor a szomszéd Csegez marhái legelnek. A Székelykő hátoldalát, „viszszáját” ugyanis már nem a meredek falakra tagozódó, veszélyes törmelékűpokat létrehozó mészkőtömb alkotja, hanem a viszonylag puhább, vulkanikus kőzetösszetételű, az ofiolitok.

Ez a kőzet is a geológiai középkorban jött létre, tengeralatti lavaömlés eredményeképpen. Korát tekintve a mészkőnél idősebb képződmény (J₂). Az ofiolitokat a mészkővel ellentétben talaj és gyeptakaró borítja, sziklafalak formájában ez a sötét színű kőzet csak az Aranyos völgyében látható Várfalva és Borrév közötti szakaszon. Az ofiolitok vízátnemeresztő kőzetek, így a vízáteresztő mészkővel való találkozásuk határvonalán 950 m magasságban a Székelykőn forrás képződött. Ennek vizét itták már 800 évvel ezelőtt a Székelykőn épített hajdani vár lakói is. Napjainkban a hegymászásban kifáradt turisták ennek a forrásnak vizével oltják szomjukat, és ez a forrás biztosítja az itt legeltetőknél az állattartáshoz szükséges vízmennyiséget is.

Torockószentgyörgynél a Székelykő mészkővonulata megszűnik, de folytatódnak az ofiolitok. Mivel ezek könnyebben mállnak a mészkőnél, a medence kissé kiszélesedik, a meredek sziklafalak helyét lankásabb lejtők veszik át. A Kőkőznél ismét a felső Jura mészkőve jelenik meg, itt az Enyed patak völgye szorossá szűkül. A látvány félelmetes, nem hiába ihlette Gy. Szabó Béla neves grafikusművészt a Dante-ciklus megalkotásakor.

A Székelykővel szembeni oldal (a Tílmas és az Ordaskő) geológiai felépítése változatosabb. Nagy különbség van a két hegységet alkotó kőzetek korának tekintetében is. Míg a Székelykő mészkőve és vulkanikus kőzetei a geológiai középkorban (mezozoikumban) jöttek létre, addig az Ordaskő kőzetei, a kristályos

A Tilalmas és az Ordaskő (B.J.)

palák az ún. Aranyosbányai sorozat, és a közékük ékelődött kristályos mészkövek sokkal idősebbek, a geológiai őskor (proterozoikum) termékei, 2,5 milliárd évvel ezelőtt képződtek. Mivel a kristályos palák a külső erővel szemben kevésbé ellenállóak, mint a közékük ékelődött átkristályosodott kemény mészkő, ez utóbbiak valósággal kipreparálódtak a kristályos palák tömegéből, különálló sziklagerinceket, magaslatokat alkotva. Ilyen magaslat Torockó határában például a Hosszúkő, Torockószentgyörgynél a Várszika és a Vidajkő. Az Ordaskő gerincét is helyenként kristályos mészkő alkotja (1249 m). A Székelykőnél 100 m-nél nagyobb magasságával, erdőbe rejtett torony- és falszerű sziklaformációjával titokzatos várkastélyhoz hasonlatos. Gerincéről a kilátás talán szebb, mint a Székelykőről, mert az egész Aranyos mentét is beláthatjuk.

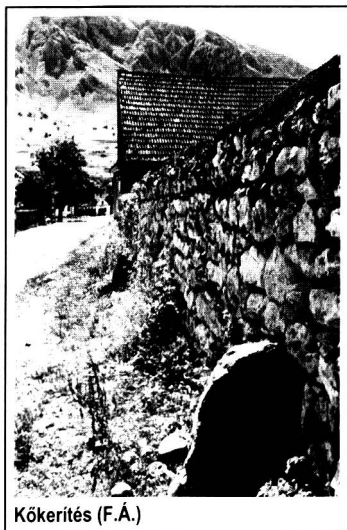
Az a vasérc, amelyik évszázadokig Torockó fő gazdagságát jelentette, az ordaskői oldal közeteiben keletkezett a geológiai középkor és újkor határán (Felső kréta). A kristályos pala és a kristályos mészkő rétegei közé vulkáni anyag (banatit) hatolt. A kölcsönhatás eredményeképpen sziderit (vas karbonát) és limonit (vasoxid) jött létre. Ezt az ércet bányászták a torockóiak, főleg a Bagoly (Bufnița) – 1028 m – nevű hegy oldalából, amely az Ordaskő és Ciblok folytatásaként a medencét északról zárja le.

Janicsek Jenő nyelvész Torockó helyneveivel a volt bányák ne-

veit is begyűjtötte. Átolvasva megállapíthatjuk, hogy legtöbbje az őket birtokló család nevét vette fel. Volt Ekárt bánya és Felső Tobiás bánya. Neveztek el bányát a hegy neve után is. Volt Bagoly bánya és Nagybagoly bánya. Ismeretesek olyan érdekes nevű bányák is, mint az Álomlátó bánya, Gyilkos bánya, Tekerődő bánya, vagy a Jefferson és Washington bányák. 1910-ben még egy 1200 m hosszú bányát ír le a geológiai szakirodalom. A hatvanas években a vidék újból geológiai vizsgálatok tárgya. Az új eredmények nem is erősítik meg, de egyértelműen el sem vetik a bányászat esetleges újraindításának lehetőségét. Talán valamikor még sor kerülhet erre is.

A Torockói Medence a geológiai újkorban (miocén) képződött. Ekkor ugyanis az Erdélyi Medence besüllyedésével aktivizálódtak az Erdélyi Szigethegység peremén levő törésvonalak, vetődéseknek és beszakadásoknak adva helyet. A 11 km hosszú, 2–4 km széles Torockói Medence is egy ilyen észak-dél irányban húzódó törésvonal menti beszakadás eredménye. A történelmi idők során négy település létesült benne: Torockó, Torockószentgyörgy, Bedellő és Gyertyános.

A Székelykő és az Ordaskő szikláik nem csak Torockó keretét adják, hanem köveiből épültek fel a település házai is. A kövek

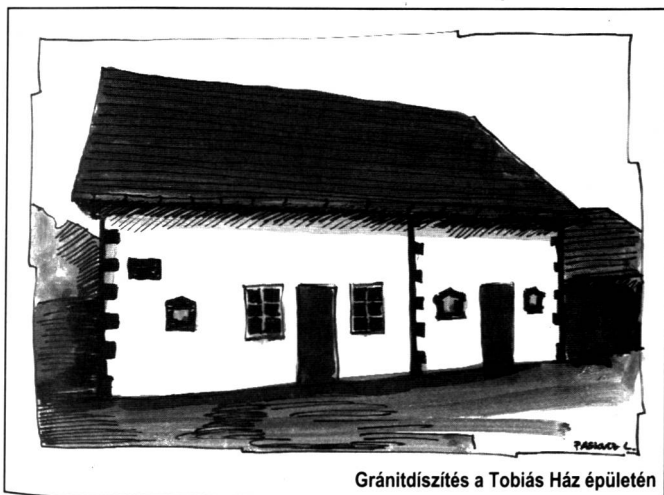
hozzátartoznak Torockó lakóinak mindennapjaihoz. A Tilalmas vagy a Székelykő oldalában a vékony talajréteget megmunkáló ekevas mindegyre köveket vet fel, így a teraszosan kiképzett termőföld-csíkokat körkások veszik körül. A Székelykő fehéres-szürkés kövéből főleg a Kővár utcaiak építkeztek. Akinek telke a Tilalmas oldalához esett közelebb, háza építéséhez onnan hozott köveket, a fehér vagy rózsaszínes-pirosas színű, nagyon kemény kristályos mészkövet. Ebből a kőből rakták a templom körüli védő-

falat, melyet csak a 19. századi javítások alkalmából vakoltak le. Kőből épültek a torockói fehér házak, a kamrák, a gabonások és sok kerítést is kőből raktak.

Kőkerítések és tűzfalak közt húzódik Torockó egyik legérdekesebb utcája, az 1 méter széles Sikátor. Az Új utcából rövidíti meg az utat a Piactér felé. Torockón nincsen sár. Az utcákat még régen kővel rakták ki vagy szórták be. Újabban az utcák karbantartására a baromvásártér mellől hozott salakanyagot is felhasználják.

A házak faragott kő díszítőelemeit már nem tudták a kemény mészkőből elkészíteni, erre a célra Hidasról hozattak puha, megmunkálható homokkövet. A homokkő a geológiai újkor (középi miocén) képződménye. A templomkertben homokkőből készült a ravatalozó. Erre faragtak ki Máté evangéliuma igéjéből a „Jöjjetek hozzám, kik megfáradtatok, én megnyugotlak” szöveget. Sírkövet is faragtak ebből a kőből.

A Gyalui havasok gránitját is megtaláljuk Torockón. Ezt a kőzetet az Aranyos mentén fekvő Lunka nevű községből termelik ki. A szürke színű, szemcsés szerkezetű, kemény kőzetből kapuoszlopokat és sírköveket állítottak a torockóiak. Lunkai gránitból készült a templomkertben található emlékoszlop is, amelyre Torockó világháborús hősi halottainak neveit faragták. Lunkai

Gránitdíszítés a Tobiás Ház épületén

gránittal díszítették a Tobiás Ház csúrból átalakított épületét, mivel éppen ennek a háznak kapuoszlopai is ebből a kőből készültek. Gránit az alapanyaga a Tobiás Házon található emléktáblának is, amelyre Dr. Tobiás Károly, az adományozó szavait vésték.

Torockó új épületeinél (az utóbbi 30–40 évben emelt házak) már téglát használnak, esetleg az alap készül mészkőből, de ezeket a köveket már a Kőkőznél levő mészkőbányából hozzadják.

A medence legrégebbi épülete a torockószentgyörgyi Vár, helyi kőanyagból épült. A vár alapját a kristályos palákból kiemelkedő kemény mészkőszirt képezi. A Torockyak ezt a kőzetet használták fel várépítésre is.

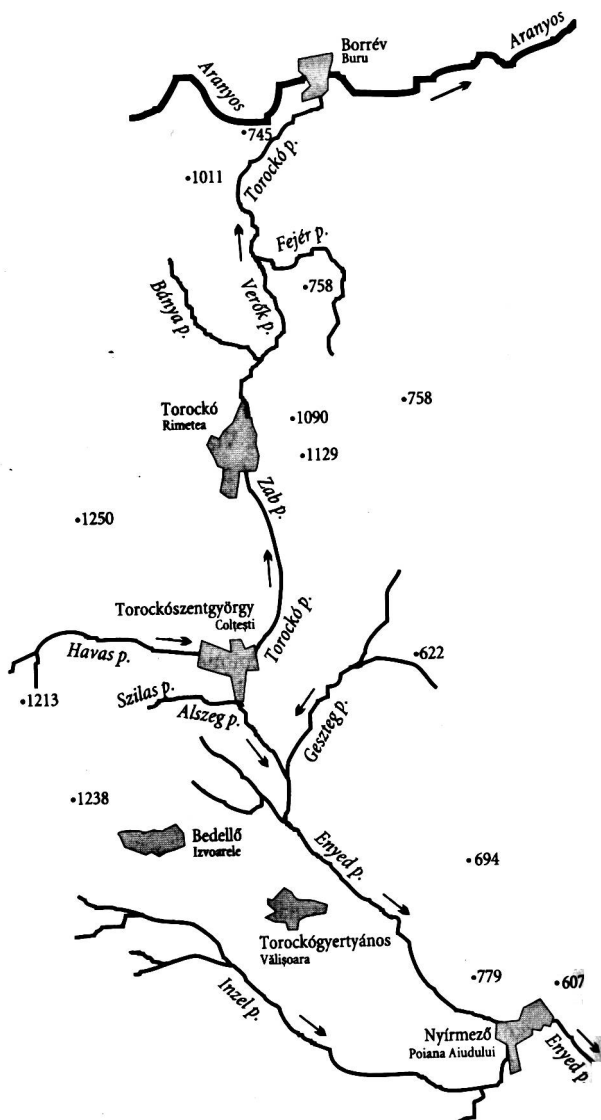
Vizek

Torockó hírt, hajdani gazdagságát nem csak hegyeiben rejlő vasércének, hanem forrásvizeinek is köszönhette. Míg a Székelykő mészkő-tömege elnyeli a vizet, az Ordaskő és a Tilalmas oldala változatosabb kőzettani felépítése miatt meggyűjti azt. Torockó minden forrásának és patakának vize erről az oldalról fakad. A falu belterületén 1996-ban hat befogott forrás ismeretes.

A leglátványosabb és a legismertebb a vajor – a Piac téren található forrás. Négy itatóvályút és két mosásra használható medencét építettek hozzá. Nevét a német *der Weiher* = tavacska szóból származtatják. Vize vezetéken a Tilalmas oldalában levő Fehér Kút elnevezésű helyről jön. Nevét azért kapta, mert tavasszal fehér itt a hely a sok hóvirágtól. Vízhozama a legnagyobb a források közül. Egy 10 literes edény 4 másodperc alatt telik meg. A paplak előtt elhaladva a Felső utcán a 208-as házzal szemben ismét egy hosszú itatóvályút látunk, itt nem alakítottak ki vajort. Ez a forrás is nagyon bővízű, egy 10 literes edény itt 5 másodperc alatt telik meg.

A Felső Szurdik utcájába befordulva az út mellett jobbra egy pincejárathoz hasonlatos furcsa építmény látható. Ez is egy forrás, csak ennek vízhozama sokkal kevesebb, itt 3 percbe telik egy 10 literes edény megtöltése. A víz innen egy vajorba, egy 4×4 m-es kis betonmedencébe folyik. Mivel vize nem cserélődik elég gyorsan a kis vízhozam miatt, sokszor fedi békányál a víztükröt. Mosásra nem igen használják, nyáron gyerekek szoktak benne lubickolni. A Kis Vajor terére nyílik a 197-es számú ház kapuja, ennek pincéjében található egy század elejétől befogott bővízű forrás. Vízét csak a háziak használják, amely egy keskeny árokban a kerteken keresztül a Puskás utcai vajorba folyik. A Felső Szurdiknak is van egy itatóvályúja. Az ezt tápláló csorgó nem olyan bővízű. Vízhozama csak 10 l/perc.

Torockó Borrév felőli bejáratánál, a Puskás utca és az országút találkozásánál az út kissé kiszélesedik, ezzel egy hosszú itatóvályúnak és a beleömlő bővízű forrásnak ad helyet. Ezt nevezték Páll István csurgójának. Vízhozama 10 l/9 mp. Felfelé tartva a Puskás utcán egy kis vajort láthatunk. Ennek vizét csak állat-

Torockó és környékének vízhálózata

itatásra vagy mosásra használják, mert nem közvetlenül a forrásból táplálkozik, hanem a Felső Szurdikban levő források vizét gyűjtik össze. Azok ugyanis a kerteken keresztül kis vízerek formájában a Puskás utca felé folynak le.

A Torockói Medence patakjai sajnos nem olyan bővizűek, mint forrásai. A medence egyetlen jelentősebb vízfolyása az Ordaskő mögül, a Vereskő aljából eredő Havas pataka. 15 km-es útja során egyszer változtatja irányát és négyszer a nevét. Hívják Havas, Torockó, Zab és Verők patakának is. A Havas pataka a forrástól a medence bejáratáig észak-nyugat-dél-kelet irányban folyik a Várszikla és az Ordaskő közötti völgyben. Torockószentgyörgy határát elérve a Várhoz vezető utca északi oldalán találjuk részint mesterségesen kialakított medrében. Nem fut ki Torockószentgyörgy főterére, ahogy az természetesnek tűnne, hanem az utca utolsó házánál, mintegy rövidítésként a református templom háta mögé kerülve ér ki az országútra. Alatta egy csővezetéken átfolyva a medence lapályán hirtelen irányt változtat, és északra veszi útját. Itt medrének szélessége 1–1,5 m között változik, esése csekély, lapos, sok helyen mocsaras szakaszok kísérik. Neve is megváltozik. A medencében Torockói pataknak nevezik. Torockó határában a Tílalmas oldalából eredő Remete pataknak a vízzel gazdagodik. Majd a Kővár utca mentén közvetlenül a Székelykő alatt folyik tovább. Itt már Zab pataknak hívják, és esését a Tarackos néhány méteres dombja alatt malomkerék meghajtására használják. A falu északi határában híd alatt szeli át az országutat. Baloldaltól a Bánya patak vizével gazdagodva nevet változtat. Új szakaszán Verők patakának hívják, ugyanis hajdanában itt helyezkedtek el a vasolvasztó kohók, és itt voltak a vízi erővel működő ércszűzők. Torockó pataka Borrévnél ömlik az Aranyosba. Mivel a vasérc zúzása kizárólag vízi erővel történt, a patak vízhozama nagy mértékben befolyásolta Torockó nyersvastermelését. Bővíz idején 12 tonnát is termelhettek (1847), míg aszályos évben ennek csak a felét.

Manapság a „nagyvíz” csak kárt és bosszúságot okoz, főleg Torockószentgyörgyön. Minden évben megtörténik, hogy a megbőszült Havas pataka előnti az utcát, az országutat, vize sokszor a házak pincéjébe is befolyik. A falu feletti völgyrész szabályozásával lehetne elejét venni ezeknek az árvizeknek.

A Torockói Medence déli részének vizét a Szilas pataka vezeti le. Az 1238 m-es Kornu tető alól nyugat-kelet irányban folyik, majd Torockószentgyörgy déli végét érintve ér ki a lapályra, ahol, akárcsak a Havas pataka, hirtelen megváltoztatja irányát, és dél felé tart. Mielőtt a Kőközbe érne, jobbról a Bedellő, balról a Geszteg patakának vizével gazdagodik. A Kőköz után két jelentősebb patakkaal bővül (Inzel és Muzsinai patak), átfolyik Enyeden, és a város határában ömlik a Marosba. A Szilas patak útja 10 km-rel hosszabb a Torockó patakánál (25 km). Nevét ez is változtatja. Forrásvidékétől csak Torockószentgyörgyig hívják Szilasnak, a falunál Alszezi patak lesz a neve, mivel az Alszezen folyik át, a Kőköznél már Enyed patakának nevezik.

A Torockói Medencében egy ritkán előforduló felszínformát figyelhetünk meg, a völgyi vízvásztót. Ez a forma a Székelykő déli végződésénél kialakult törmelékkúp és a vele szemben levő Havas patak hordalékkúpjából alakult ki. A két akkumulációs felszínforma a medence közép vonalánál mintegy egymásra tevődött. Az így létrejött 1–2 m-es kiemelkedés, amit szabad szemmel alig lehet észrevenni, ilyen kis vízhozamú patakok esetében, mint a Havas, de főleg a Szilas, már elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a vízvásztó szerepét betöltse.

Fák, virágok...

*„Szeretnék úgy hozzádsimulni,
Természet – mint a vén moha
A fák északos oldalán,
S nem lenni hozzád hűtlen soha.”*

Reményik Sándor: Vágy

A növénytakaró az éghajlati és talajviszonyok legszemléletesebb megjelenítője, ezek változásának érzékeny jelzőrendszere. A Székelykő és az Ordaskő nehezen megközelíthető sziklavidéke növényritkaságoknak nyújtott menedéket. Így Torockó környékének flórája a botanizáló turista számára is sok meglepetést tartogat.

Erdők

A vidék erdőségei az Erdélyi Szigethegység tölgyes, tölgyes-gyertyános és bükkös, illetőleg bükkös-gyertyános övezeteihez tartoznak. Az erdők bükkös, bükkös-gyertyános változata inkább a keleti, észak-keleti kitettségű lejtőkön láthatók, a Ciblok és a Bagoly nevű magaslatok vidékét borítják. Az erdőségek tölgyes, tölgyes-gyertyános változata Kőköz irányában a nyugati, dél-nyugati kitettségű hegyhátak növénytakaróját alkotják. Sajnos, azok a „rengeteg erdők” amelyek Jókai idejében az Ordaskövet borították, napjainkban már csak kis foltok formájában léteznek.

Helynevek és növénytakaró

Az évszázadokkal ezelőtti növénytakaróról a vidék helynevei tudósítanak. Torockószentgyörgy határában több olyan helynevet ismerünk, amelyek lomberdőre utalnak: Tölgyes tető, Cserfa alja, de van Szálas, Széperdő és Bükk megnevezésű határrész is: Torockószentgyörgytől délre egy egész község, Gyertyános nyerte a nevét egy fafajtaról.

Torockó határrészében is gyakori a tölgyes megnevezés (Tölgyes széle, Tölgyes nyak), de van Nyiras és Füzes is.

A fenyvesek eltűntek a torockói tájképből. Csak az Ordaskő

gerincén fedezhet fel jellegzetes fenyőfakontúrt a szemlélő, de ezek egyedi példányok, nem egy összefüggő fenyőerdő tartozékai. Az a tény, hogy a gerincen borókafenyő-bokrok is társulnak a fenyveshez, azt bizonyítja, hogy ezek a példányok egy valamikori fenyves maradványai, amit kiirtottak. Ezt a feltevést számos erre a hegyoldalra vonatkozó helységnév is igazolni látszik. Ismeretek a Fenyves oldal, Fenyves erdő, Fenyőgödör, Fenyvesdomb nevű határrészek, ahol napjainkban még hírmondónak sem maradt egy szál fenyő sem.

Védett erdő

Larix decidua

Az Ordaskő mögé a Vöröskőre – vagy ahogy még nevezik, a Vidajkőre (*Piatra Urdaşului*) – kiránduló turista az Erdélyi Szigethegység viszonylatában is érdekes kb. 70 ha. területen elterjedt vörösfenyő (*Larix decidua* var. *polonica*) erdőben gyönyörködhet. Ez a fenyőféle hullatja tűit, télen barna foltként jelenik meg a tájban. Aljnövényzetét is figyelembe véve a szakemberek jégkori maradványnak tekintik. Napjainkban védett erdőnek nyilvánították. A helybeliek *zeada*-nak vagy *brad roşu*-nak (vörös fenyőnek) nevezik. A Vidajkő az Aranyos völgyéből is megközelíthető. Vidaj (*Vidolm*) helység az Aranyos jobb partján fekszik, itt kell betérni a vidaji völgybe. Az erdő a völgyfőnél, a Vidajkő aljában található.

Tiszafa

A fenyőfélékhez tartozó védett növény a tiszafa (*Taxus baccata*). Egyedi példányai a Székelykő hozzáférhetetlen sziklazugai-ban láthatók, mint sötét foltok, különösen a Nagyároktól északra eső részben.

Telepítések

A II. világháború utáni években lucfenyőt (*Picea abies*) telepítettek a Tilalmasra, a Fehér Kút feletti részre és a Bagoly hegy oldalára. Ezek az erdők különösen ősszel teszik még változatosabbá a vidék színskáláját.

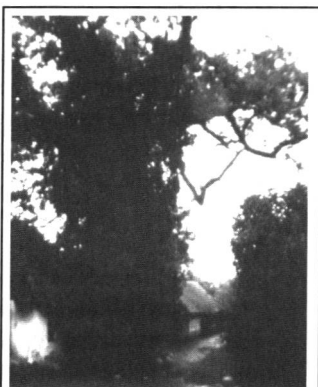
Nagy sötétzöld foltokként jelennek meg a tájban a XIX. sz. végén telepített erdeifenyő-ültetvények (*Pinetum silvestri-nigrae*). A

Székelykő, Ordaskő és a Kőköz törmelékkúpjait kötik meg. Hasznos lenne ezeket az ültetvényeket nagyobb területre kiterjeszteni.

Természeti emlék

A Kis vajor terére néz a 197-es számú ház. Ennek udvarán található Torockó legöregebb fája, a kb. 200 éves kőrisfa.

A fa félig kiszáradt, de örökzöld futónövény futotta be, ezért ez nem tűnik fel. Érdekes formájával sok fotósnak kelti fel a figyelmét.

Kőrisfa a 197. sz. ház udvarán

Növények és falukép

Torockó utcái nem bővelkednek zöldben. A házak sajátos építkezési módja miatt nincsenek kialakítva a falusi házakra oly jellemző kis virágos előkertek. A zárt formájú kerítés és kapuk miatt se az udvarra, se a tornácokra nincs belátás. Az udvarok vagy kővezettek, vagy gypesek, díszük leggyakrabban a cserepekbe vagy falusi szokás szerint régi, kilyukadt lábosokba ültetett muskátli.

A múlt század végén valószínűleg az egész Piacteret körbeültethették hársfákkal, manapság ezeket csak a Piac tér déli felén láthatjuk. Az iskolaudvart száz évnél idősebb vadgesztenyefa árnyékolja. A Piac tér déli részén, a tömbház mellett korláttal körbevett „park” a 70-es évek rossz emléké falurendezési munkáinak az eredménye. A betelepített fák megnöttek, a parkot a helybeliek nem gondozzák.

Temetőkert

A temetőkertben gyümölcsfák és díszbokrok, főleg orgonák árnyékolják be a hantokat. A temetőkert felső vége szinte észrevétlenül egy elhagyott gyümölcsösbe megy át.

Telepített gyümölcsösök

Torockón a temető folytatásában teraszolták a lejtőt, és a 70-es évek végén gyümölcsöst telepítettek. A fák elvadultak, mivel már évek óta senki sem gondozza őket. Torockószentgyörgyön a bárói

kúria mellé telepítettek almást, ezt a kollektív gazdaság megszűnte után egy magángazda vette meg.

Hajdani park

Hajdani park sétányainak, díszbokrainak nyomait lehet felfedezni Torockószentgyörgyön a katolikus kápolna közelében. Itt állt valamikor a Torockay család grófi ágának udvarháza. A ház 1848-ban leégett, majd tönkrement, később a hozzátartozó parkot is felparcellázták.

Bokrok

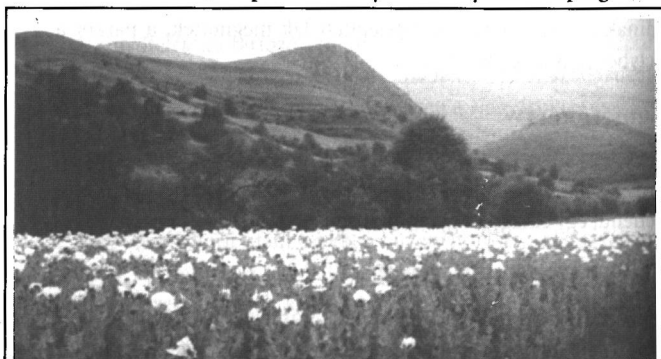
A teraszolt földek szélén időszakos vízmosások árkaiban vagy patak mentén bokrosok fejlődtek ki. Ezeket vadrózsa (*Rosa canina*), galagonya (*Crataegus monogyna*), néhol som (*Cornus sanguinea*), bodza (*Sambucus nigra*), ritkábban kökény (*Prunus pinosa*) alkotják. Jelentős a talajvédő szerepük.

Megművelt terület

A Torockói medence lapálya – a „zöld rétek abrosza”, ahogy azt Jókai látta – megművelt terület. Torockószentgyörgy határában szép látványt nyújtanak a virágzó mákföldek, *Papaver somniferum*.

Vadvirágok hónapról hónapra

A jelen kiadványban nem lehet célunk Torockó flórájának részletes leírása, csupán a növények látványának szépségére és

Virágzó mákföld Torockószentgyörgy határában (P.L.)

védelmük fontosságára szeretnénk felhívni a figyelmet.

Márciusban az Ordaskő lábánál az erdő szélén hóvirágot, (*Galanthus nivalis*) szedhetünk.

A sziklafalak közti gyepsávok áprilisban sárgállnak a kankalintól (*Primula officinalis*), vagy ahogy a helybeliek nevezik, a szentgyörgyvirágtól.

Május a fürtös köröntő (*Saxifraga rocheliana*) virágzásának ideje. Ilyenkor halványsárga és fehér virágos gyepárnák borítják a sziklákat.

Június elején nyílik a növényritkaságnak számító kockás lilom (*Lillium meleagris*).

Júniusban és júliusban a mezei virágok minden elképzelhető fajtáját megtalálhatjuk az Ordaskő oldalában húzódó teraszolt felszíneken és a lankás hegyoldalakon. Júniusban helyenként rózsaszín a hely a nyíló vadcsombortól vagy kakukkfűtől (*Thymus serpyllus*), ahogy még nevezik, és sötétkék a zsályától (*Salvia officinalis*). Júliusban a torockói medence alacsony, nedvesebb részei fehérленek a gyapjúsástól (*Eriophorum angustifolium*), melyet a helybeliek nagyon találóan selyembojtnak neveznek.

A bükkös-gyertyános erdők tisztásain tömegesen nő a pünkösdi rózsza vagy zergeboglár (*Trollius europaeus*). Kaszálás után a tájkép változik, aszályos években augusztus végén, szeptember elején a legsivárabb a látvány, amikor valósággal „kiégnek” a mezők. Az őszi esőktől újból kizöldült réteket az őszi kikerics, (*Colchicum autumnale*) lila színű virága tarkítja, különösen sok van belőlük Torockó bejáratánál, a baromvásártérrel szembeni tisztásokon, és a Torockószentgyörgyi vár alatti réteken. Az erdők október közepén a-legszínompásabbak.

Egy kirándulást sokak számára gyógynövénygyűjtés, gyümölcszedés vagy gombászás tesz még emlékezetesebbé.

Gyógynövény

Torockó környékén a magas havasi gyógynövényeken kívül szinte minden ismertebb fajt begyűjthetünk. Mivel csak az országúton közlekedő autó a szennyező tényező, a begyűjtött növények a lehető legjobb minőségűek.

Szedhetünk: csalánt (*Urtica dioica*), cickafarkkórót (*Achilles millefolium*), kakukkfűvet (*Tymus serpyllum*), fehér árvacsalánt

(*Lamium album*), zsályát (*Salvia officinalis*), borsmentát (*Mentha piperata*), gyűszűvirágot (*Digitalis lanata*).

Erdei gyümölcs

Az erdei gyümölcsök közül nagyobb mennyiségben csipkebogyót (*Rosa canina*) gyűjthetünk.

Ha nem is nagy mennyiségben, de szedhető a szamóca (*Fragaria vesca*) a Vár körüli dombon, és a málna (*Rubus idaeus*) a Vidajkő körüli irtásban.

Gombák

Mezei és erdei gombát egyaránt találunk. A legelőkön vagy a szántóföldeket elválasztó sáncokban tavasszal és nyáron gyűjthetünk *pöfeteget*, *szegfűgombát*, *csiperkét*, *összel őzslábgombát*. A környező erdőkben a *galambgombákon* kívül *vařgányát*, *keserűgombát*, *sárga róka*gombát és *tuskógombát* szedhetünk.

A torockói asszonyok ízletes gombás ételeket tudnak főzni, ezeket a régi torockói konyha is ismerte.

Vadállatok

Vadállatok támadásától Torockó környékén nincs miért félni. A tölgyesekben, bükkösökben sok a vaddisznó, ezek ősszel megdézsmálják a kukoricásokat is. Sétáinkon rókával és nyúlal is találkozhatunk. Az Ordaskő hajdani erdőrengetegében valószínűleg sok farkas húzódkhatott meg, hogy az egész hegyoldalt róluk nevezték el. Manapság kemény telek idején lehúzódnak a falu irányába, de arról nincs tudomásunk, hogy különösebb kárt okoztak volna. Medvétől ezen a vidéken nem kell tartani. A Székelykő és az Ordaskő szikláin ragadozó madarak fészkelnek.

Halászat

A halásznak a Marosig kell mennie, hogy szenvedélyének hódolhasson. Az Aranyos felső szakasza a kifejlett bányáipar miatt szennyezett, és nem sok sikert ígér a horgászónak, a Torockói Medence patakai pedig nem elég bővizűek halfauna kialakulásához.

Turistautakon

A szolcsvai bűvópatak (autós-gyalogos túra)

Autóval

Torockó–Borrév, majd az Aranyos mentén felfele Alsó-Szolcsva keskenyvágányú vonatállomásig 30 km, autóbusszal is járható aszfaltúton.

Gyalog

I. szakasz: Alsó-Szolcsva, Malom patak, barlangkijárat szekérúton 6 km, 140 m-es szintkülönbség.

II. szakasz: a Barlangkijáratról (566 m) keskeny gyalogösvényen emelkedő a „La Cruce” 780 m-es nyeregig, a távolság 2 km, a szintkülönbség 214 m, majd ereszkedő a 652 m tengerszint feletti magasságban elhelyezkedő víznyelőig, „La Vânătare”. A távolság 2 km, a szintkülönbség 120 m.

III. szakasz: A víznyelőtől emelkedő a nyeregig, ereszkedő a kifolyásig, és további ereszkedő az alsó-szolcsvai keskenyvágányú vonatállomásig összesen 10 km.

Geológiai viszonyok

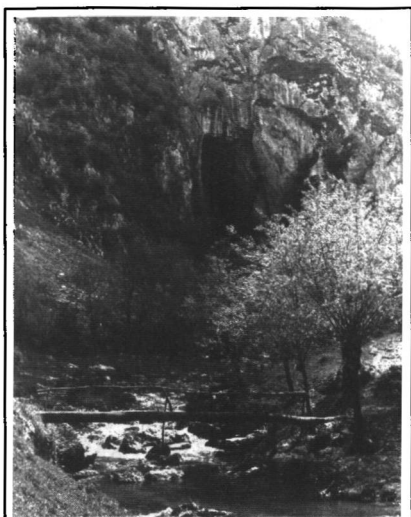
A bűvópatak a Bedellői havasoknak Nyugat fele történt áttolása alkalmával a fő tömeg peremi részéről leszakadt, hosszú, de csak kb. 0,5 km széles mészkőrögében fut végig. A portlandi jura korú mészkő a fiatalabb kréta korú üledékeken foglal helyet, érdekes inverziót alkotva.

A mészkőrögben az elszakadás alkalmával törésvonalak keletkeztek, amelyek barlangképződésre teremtettek kedvező feltételeket.

A legfontosabb ezek közül az a nagyjából észak-dél irányú törésvonal, melynek mentén a barlang fő folyosója alakult ki. Ez a vonal jól látszik a barlang alsó bejárata fölötti sziklafalon.

Az útvonal leírása

Az alsó-szolcsvai állomásnál lengőhídon megyünk át az Aranyos jobb partjára. Utunkat *kék kereszt* jelzi. Az Aranyos árterén fekvő nyílt mezőn át keskeny gyalogösvény vezet a Malom patak

A szolcsvai bűvópatak a kifolyásnál (Sz.T.)

mentén húzódo úthoz, amely a bűvópatak szájadékához vezet. A Malom patak sebes folyású és bővizű, nevét onnan kapta, hogy völgyében még 30 évvel ezelőtt is vízmalmok sorakoztak. Sajnos a tulajdonosok ezeket napjainkra lebontották, még hírmondónak sem maradt belőlük egy sem.

A barlang szájadéka 4 m széles, 35 m magas, kissé elferdült hatalmas gótikus kapura emlékeztető nyílás, felette még

50–60 m magas sziklafal emelkedik. Félelmetes benyomást tesz a látogatóra. Már kb. 10 m-rel a bejárat előtt megcsap a kiáramló hideg levegő. A barlang szinte egész szélességét kitölti a sziklalomladékok közt zúgó patak. Mindezek mellett a komor hangulatot fokozza a sziklafalak sötét színe és az uralkodó félhomály. Felszerelés és szakképzett vezető nélkül a barlangba való behatolást nem tanácsoljuk. Cseppkőképződmények csupán a barlang *Csodatermét* díszítik. Ez a maga 60 m-es átmérőjével Románia legnagyobb barlangi ürege. A *Csodaterem* a bejáratától kb. 200 m-re van. A barlang fő járatának hossza 1214 m.

Nem sokkal barátságosabb a befolyás vidéke sem. A három patak vize a Szárazvölgy, a Poieni és a Ponor patakjáé egy 3 m széles szifonnyílásban tűnik el. A víznyelő fölé egy 60–70 m magas, ernyőszerűen előrehajló, szürkés-kék színű sziklafal emelkedik (innen a román elnevezés: *vânăt* = szürkés-kék). A víznyelő előtt álló turistának az az érzése, hogy a sziklafal bármelyik pillanatban rászakadhat.

A három patak közül a Poieni patak külön úton, a víznyelő medencéjét hátulról megkerülve 30 m-es vízeséssel zuhan a víznyelőbe. Vize tulajdonképpen csak a barlangüregben találkozik a

Szárazpatak és a Ponor patak vizével. A bűvópatak útját a sziklában a befolyástól nem messze egy szifon, az ún. végszifon nehezíti. Felhőszakadás esetén a besodort faágak a szifont eldugaszolhatják, így a víz a víznyelő előtti térségben meggyűlhet tavat alkotva, a víz magassága esetenként a 17–20 métert is elérheti. Ezek a „tavak” általában rövid életűek. A „dugó” a víz nyomásának nem tud sokáig ellenállni, és a víz károkat okozva, nagy erővel zúdul le a Malom patak völgyén. A Szolcsvai bűvópatakhoz egynaposra tervezzük a túrát, hogy minden szépséget kényelmesen megfigyelhessünk.

Túrák az Ordaskőre (1249 m)

Egy változatot kivéve, mely gyalogos-autóbuszos, az Ordaskövet gyalog közelíthetjük meg.

Első változat: Torockó–Ordaskő gerinc

- az út hossza 13 km
- szintkülönbség 700 m
- gyalogos túra.

I. szakasz: Torockó–Torockószentgyörgy országúton 6 km, szintkülönbség nélkül.

II. szakaszban a torockószentgyörgyi református templom elől indulva (550 m) 5 km utat teszünk meg. Az emelkedő 228 m, fokozatos. Hogy ne kelljen a hosszú, poros falusi utcán végigmenjünk, és hogy szebb rálátásunk legyen a várra, betérünk az első jobb oldali mellékutcába, és a házak felett húzódó dombháton megyünk előre a katolikus kápolna irányába, majd ezt jobbról megkerüljük, és gyalogösvényen, a gerinc mentén folytatjuk utunkat. A gerincre merőleges sziklát megkerülve átvágjuk a kaszálót, és visszaereszkedünk a Havas patak völgyében futó szekérútra. A völgy 5 km után az itatóknál amfiteátrumszerűen kiszélesedik, és a tágas, füves térséget fenyővel vegyes bükkössel borított hegyoldalak veszik körül. A látvány különösen tavasszal és ősszel megkapó. A II. szakasz útirányát *kék kereszt* jelzi.

III. szakasz: Itatók (778 m), Ordaskőgerinc. 2 km útszakasz, 471 méteres emelkedővel. Az Ordaskő dél-nyugati oldalának egy részén széles gyeses sáv húzódik, ezen lehet a legkönnyebben

feljutni a gerincre. A nagyon erős emelkedőt szerpentinezve gyakorlatlan turista is megteheti. Ha fizikailag megerőltető is ez az útszakasz, viszonylag veszélytelen, kőfolyások, sziklagörgeteg nem nehezítik a hegymászást.

A gerincről nyíló kilátás megéri a fáradozást, széles panoráma tárul elénk a Székelykövel és a Kőközzel. Tiszta időben Kolozsvár és Torda épületeit is kivehetjük. A gerincen nagyon óvatosan járunk, mert a gyepes szakaszokat 4–5 méteres szakadékok váltják fel, figyelmetlenség esetén súlyos balesetek is történhetnek. Fegyelmetezett természetjárónak ez a túra problémamentes, és a csúcshódításának örömét nyújtja. A Havas patak völgyébe ugyanazon az ösvényen ereszkedünk le, mint amelyiken a gerincre feljöttünk.

Második változat

Torockóról Torockószentgyörgyön át az Ordaskőt megkerülve Vidaj községig, az út hossza 20 km. 400 m emelkedő az út feléig, és ugyanennyi ereszkedő meglehetősen egyenletesen elosztva. Gyalogos túra, de Vidajtól Torockóig jó útviszonyok mellett járművel is lehet közlekedni, ez a távolság 16 km.

A torockószentgyörgyi református templomtól indulva szerkúton a Havas pataka völgyén haladunk felfele a 948 m-es nyeregig, amely a Havas pataknak és a Vidaj patakának vízválasztója. Innen a Vidaj pataka mentén északi irányba ereszkedünk az Aranyos völgyébe. Utunk a *kék kereszt* jelzésén halad végig, nyílt terepen.

Harmadik változat

Megmásszuk az Ordaskő párját, a Vereskőt (1285 m). Gyalogos túra, Torockószentgyörgytől a Vereskőig a távolság 10 km. 730 méteres szintkülönbséget kell megtenni. Nagyon erős a kapaszkodó az út utolsó 2 km-én.

A Vereskő kristályos mészkőszirt nevét a mészkő vasoxidos szennyeződése miatt vöröses színéért kapta. Az Ordaskőtől a Havas pataka választja el, és ennél 40 m-el magasabb. A 948 m-es nyeregből a *piros pont* jelzése vezet a csúcusra. A nyeregből rövid távon 330 m-es emelkedőt kell megtennie annak a turistának, aki a Vereskő teraszzerű kilátójáról akar gyönyörködni az Aranyos völgye és a Gyalui havasok panorámájában.

A visszaút a nyeregig azonos a felfele vivő úttal. A nyeregtől a Havas pataka mentén térünk vissza a faluba.

Negyedik változat

Körbejárjuk az Ordaskövet. Gyalogos túra. Útvonal: Torockó, Torockószentgyörgy, Havas patak völgye, 948 m-es vízvázalasztó, Ordaskő dél-nyugati oldala, Tilalmas erdeje, Torockó. Az útvonal hossza 16 km, a szintkülönbség 400 m fokozatos emelkedéssel és ereszkedéssel.

Az út leírása: Torockószentgyörgyről a *kék kereszt* jelzése mentén megyünk a Havas patak völgyében a 948 m-es nyeregig. Innen a *kék pont* jelzése mentén folytatjuk túránkat, egy darabig szekérúton, majd ösvényen, mely – tartva a magasságot – az Ordaskő oldalában lévő sűrű erdőben vezet. Jobbra az Ordaskő gerincére, balra a Vidaj völgyére lehet látni. Az ösvény kivezet egy 927 m-es nyeregbe, ahonnan észak-keleti irányt vesz, és csak a jobb oldalát kíséri erdő, az ún. Tilalmas erdeje. Előttünk a Ciblok 772 méteres gúla alakú erdővel borított magaslata jelzi az irányt. A Ciblok és a Tilalmas közti nyeregből 90 fokos fordulattal az ösvény dél-keleti irányt vesz, balról felbukkan a Székelykő. A szálfákkal ritkásan benőtt, teraszolt hegyoldalon leereszkedve hamarosan beérünk Torockóra. Az útnak erre a szakaszára tartalékoljunk néhány filmkockát, ugyanis a falut a Székelykövel, mint háttérrel csak erről az oldalról vehetjük fel.

A Remetei Sziklaszoros és a Remetei Ortodox Kolostor

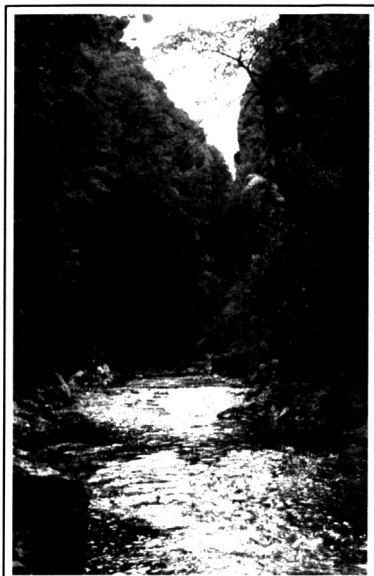
A Remetei Sziklaszoros a Bedellői havasok legfestőibb szurdokvölgye. A Torockón megszállt turistacsoport, hacsak nem fog ki különösen rossz időt, feltétlenül elrándul Remetéig. A sziklaszoros Torockóról két úton is megközelíthetjük, mindkét esetben autós-gyalogos túráról van szó.

Ha a csoport kicsit többet szeretne gyalogolni, az 1000 m magasán fekvő Remete községből ereszkedik le a völgybe (4 km), ha kevesebbet, akkor Tövis felől a szoros bejáratát gépkocsival is elérheti.

Első változat

I. szakasz: autóval Torockó–Felenyed–Szabaderdő–Remete község, 35 km.

II. szakasz: gyalogosan 4 km, ereszkedés szekérúton az 1000 m magasan fekvő Remete községből a Remete patak völgyébe (550 m). Az ereszkedő szekérút jól látható, közvetlenül a néptanács

A Remetei Sziklaszoros

épülete mögül indul. Turistajelzés nincs rajta.

III. szakasz: A Remetei Szoros szájánál levő menedékháztól a patak mentén szekérúton 3 km gyalogséta a szoros nehezebben járható szakaszáig, a Kapu előtti részig.

IV. szakasz: A Kapuig a patakban gázolva vagy a patak jobb partján kifeszített kábel mentén kapaszkodva (kb. 300 m).

V. szakasz: visszafele gyalogséta a Kolostor parkolójában hagyott autóbuszig (5 km).

A völgy páratlan szépségével a Szigethegység egyik

turisztikai célpontja. Mivel nem nyilvánították természetvédelmi területnek, az utóbbi tíz évben különböző nagyságú és stílusú hétvégi házak sora épült itt, melyek rontják a völgy panorámáját. Magasított zsúpfedeles, eredeti móc¹ házat csak kettőt-hármat láthatunk az út bal oldalán.

A Remete patak zúgó vize a pisztrángászok kedvenc horgászó helye. Enyedi tanársága idején Áprily Lajos is gyakran járt ide. Remetei ihletettséggű egyik legszebb verse, a *Pisztrángok kara*. A sziklaszorosot járva hadd idézzünk ebből:

1. Mócok = az Erdélyi Szigethegység magas, hegyi településein élő, rendkívül hagyományőrző, öntörvényű román népcsoport.

”...
Fehér melles vízirigó ül
habos kövön s fűrgén neszez
A martok tajtékos vizébe
finom fenyőtű permetez.

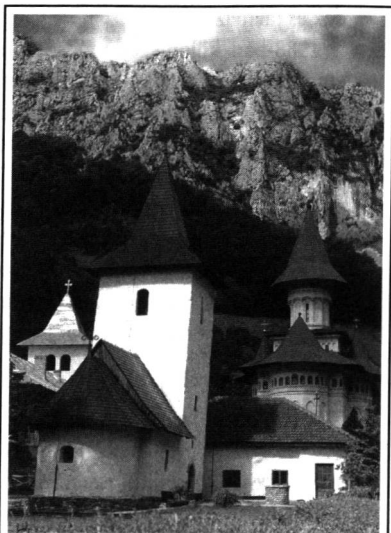
...
Futunk, futunk a látomással,
Súlyos habot hasít a szánk,
Riadozunk az óceántól,
az ér, az ér a mi hazánk.

...
S mire kipirkad fenn a hajnal
s vörös fény gyúl a fenyvesen,
az érhez zúgón, szirten által
megérkeziünk győzelmesen.”

A Remetei Ortodox Kolostor

A festői környezetbe helyezett Ortodox Kolostor a Szigethegy-ség egyik legismertebb egyházi létesítménye. A kolostor tulajdonát képező épületegyüttes (műemlék, templom, régi iskola, az apácák lakásául szolgáló épületek, gazdasági létesítmények, újabban épült templom) gondozott parkban foglal helyet. Az egész létesítményt fal veszi körül. A kolostor önfenntartó, lakói szőnyegszövésével és mezőgazdasági termeléssel foglalkoznak.

A műemléktemplom kőből épült, korára két feljegyzésből következtethetünk. Az egyik 1377-re, Nagy Lajos magyar király uralkodásának idejére utal. Ezt egy Mihul nevű festő jegyzi, akinek munkája a templom előcsarnoka és hajója közti árkádot díszíti.

A Remetei Ortodox Kolostor

A másik évszám a bejárat felett elhelyezett kőtáblán látható, és arról tudósít, hogy a templomot először Mátyás király uralkodása idején festették le (1458–1498).

A kolostort olyan román vajdák is támogatták, mint Radu Vodă Cel Mare Havasalföldről és Mihai Viteazu Erdélyből. Kétszer rongálta meg az osztrák hadsereg. 1762-ben Buccow generális ágyúí lövik, majd 1785 decemberében rombolják le, azzal vádolva a remetéket, hogy rokonszenveztek a Horea-féle parasztlázadással. 1955-től lett apácakolostor.

1962–1969 között a kommunista hatóságok a kolostort feloszlatták. Újbóli megnyitására 1972-ben került sor, még a kommunista éra alatt. A régi templom stílusa a vajdahunyadi román kenézségek által emelt templomokra emlékeztet. Jellegzetessége, hogy az oltár rész nem három, hanem két árkáddal van elválasztva a fő hajótól, és a torony közvetlenül a bejárat felett emelkedik. A templom összhatásban zömök benyomást keltő építmény. Hossza 12 m, szélessége 5,8 m, a torony magassága 18 m.

A templom alatt található a *Gyógyulás forrása* elnevezésű karsztvízforrás. A hiedelem szerint szentelt víz, több csodálatos gyógyulás okozója. A templom körüli területet az évszázadok során a patak alluviális üledéke feltöltötte, és az épületet a csapadék és talajvíz rongálta.

1988-ban különleges módszert alkalmazva 2 méterrel megemelték az egész templomot. A helyreállítási munkák során a falakon 9 rétegben tárták fel a freskókat, a 14. századtól a 19. századig. Dolgozott itt Mihul mester a Fehér-Körös vidékéről (1377), és Ranite mester Brassóból (1738).

A templom melletti kis épületben a hetvenes évektől kegytárgyakat és népművészeti tárgyakat kiállító múzeumot rendeztek be. A látogatók fogadása szívélyes, a vezetés a templomban is, a múzeumban is szakszerű. A kolostor fehér épületei közt a béke és a megnyugvás érzése tölti el az arra járókat.

Második változat

Útvonal autóval: Torockó–Nagyenyed 24 km, Nagyenyed–Tövis 12 km, Tövis–Diód–Felgyógy–Remetei kolostor–Remetei menedékház 20 km, összesen 56 km.

Az utolsó 2 km-es szakaszon a Kolostortól a menedékházig az

út elkeskenyedik és rossz minőségű. Tanácsosabb az autóbust a Kolostor parkolójában hagyni.

Útvonal gyalog: a továbbiakban az útvonal megfelel az első változat III., IV. és V. szakaszainak.

A Pilis tető 1250 m – Inzel völgye – Nyírmező (autós-gyalogos túra)

I. szakasz autóval: Torockótól a Remete községhez tartozó tétéronyig, 33 km.

II. szakasz: A Pilis tető megmászása, 2 km, 250 méteres szintkülönbség.

III. szakasz gyalog: Pilis tető – Valea Inzelului falun keresztül az Inzel pataka mentén Nyírmezőig, 15 km, szintkülönbség 600 m, enyhén ereszkedve, székérúton.

A Pilis 1250 méteres magasságával és jellegzetes gúla alakjával uralja a Bedellői Havasok panorámáját. A tető az enyedi évszázadok mutatója: ha a csúcson van, elromlik az idő. A Pilis az enyedi Betlehem Kollégium hajdani diákjainak kedvelt kiránduló helye volt. A fiatalok Enyedtől a tetőig gyalog tették meg az utat. Négyes sorokban, énekelve vonultak végig a városon, tanáraik kíséretével. Az erdélyi magyar irodalom egyik legszebb verse egy Pilis tetői kirándulás alkalmával született Áprily Lajos tollából, 1918 őszén:

Tetőn

Kós Károlynak

Ősz nem sodort még annyi árva lombot,
annyi riadt szót: „Minden összeomlott...”

Nappal kószáltam, éjjel nem pihentem,
vasárnap reggel a hegyekre mentem.

Ott lenn: sötét ködöt kavart a katlan.
Itt fenn: a vén hegy állott mozdulatlan.

Időkbe látó, meztelen tetőjén
tisztást vetett a bújdosó verőfény.

Ott lenn: zsbongott még a völgy a láztól.
Itt fenn: fehér sajttal kínált a pásztor.

És békeességes szót ejtett a szája,
és békeességgel várt az esztenája.

Távol, hol már a hó királya hódít,
az ég lengette örök lobogóit.

Tekintetem szárnyat repesve bontott,
átöleltem a hullám-horizontot.

S tetőit, többet száznál és ezernél –
s titokzatos szót mondtam akkor:
Erdély...

Az útvonal leírása

Az autót a Szabaderdő menedékházig aszfaltozott, ettől **fenn**ebb és a Bedellő karszt fennsíkján kövezett. Helyenként **elkes**kenyedő, de autóbusszal is jól járható.

A tévétoronytól nyílt terepen a telefonpóznák irányában a **Pilis** csúcsa minden nehézség nélkül megmászható. Visszafele **ugyan**ezen az úton jövünk le az autótútig, majd ezen továbbhaladva elérjük Remete község központját. Utunkat továbbra is az autótú mentén folytatjuk, gyönyörködve abban a kilátásban, ami innen a Remetei Sziklaszoros völgyére nyílik. Megcsodálhatjuk az erre a

Szalmatetős móc házak I. (Gy.E.)

vidékre jellemző csúcsos, szalmatetős móc házakat, és 2 km gyalogséta után elérjük az Inzel patakjának völgyfőjét. A betérőt kékre festett kőkereszt, útszéli kegyhely jelzi. Turistajelzést ezen az útszakaszon nem látni.

Az Inzel völgyén lefele haladva elszórtan telepí-

tett mocs házcsoportokat, és lent a völgyben egy múlt századi vízimalmot láthatunk, még működő állapotban.

Az enyedi autóbuszállomásról a Bedellői havasok szétszórt településeihez hétvégeken menetrend szerinti autóbuszjáratok indulnak. Alkalmadtán túránk megszervezésében ezt a lehetőséget is fel lehet használni.

A Székelykő (1128 m)

Útvonal: Torockó, Székelykő gerinc, Geszteg patak völgye, Torockószentgyörgy, Torockó. Gyalogos túra, az út hossza 15 km, szintkülönbség 600 m.

A legcsábítóbb csúcs Torockó határában. Megmászása igazi sikerélményt nyújt. A túránkat nyáron a Székelykőre kora reggelre tervezzük, amikor nyugati oldala, amelyiken utunk felvezet, még árnyékban van. Az emelkedő erős, tűző napon nagyon fárasztó. A jelzés, *kék kereszt*, Torockó főteréről, a Sarki Kocsma elől indul a Nagy Árok irányába. A székelykői túra fegyelmet kíván a résztvevőktől. A figyelmetlenségnek halálos kimenetelű baleset is lehet a vége.

A Nagy Árkon felérve a gerincre először az északi csúcsot szokás megmászni. Ennek közelében lehetett annak idején a római őrhely és a régi vár is. Ez annál valószínűbb, mivel itt forrás is van. Visszatérve a Nagy Árok fölé, majd érintve a Székelykő csúcsát utunkat a gerinc mentén déli irányba folytassuk, élvezve azt

a páratlanul szép kilátást, ami innen a völgyre nyílik. A Székelykő igazi szerelmesei azt ajánlják, hogy töltsünk egy éjszakát fenn a csúcson. Felejthetetlen látványt nyújt a falvak kivilágított sora és a napfelkelte.

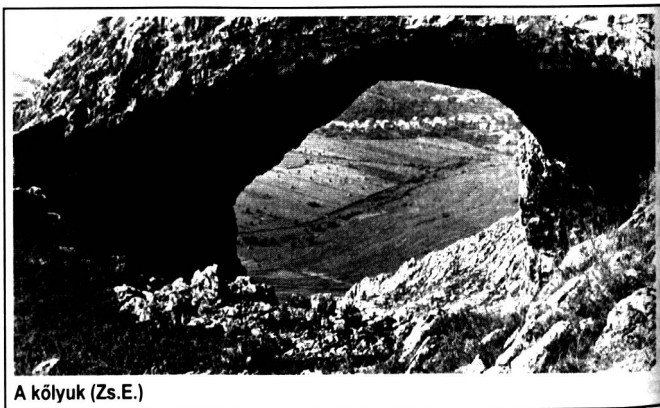
Az ereszkedő ösvény a csúcás közeléből indul, és a Kő keleti oldalán levő ritkás, fás-gyepes legelőt szeli át, majd dél-keleti irányba, a Geszteg patak völgyfője felé tart, hogy aztán a patak mentén leérjen a Székelykő lábánál elterülő lapályra.

A csúcsról észak felé is van levezető út. Ez nagyvonalakban az ofiolit-mészke közethatár mentén halad, a meredeken ereszkedő vízmosás völgyének jobb oldalán, majd áttér a bal oldalára, és a fenyőerdőt megkerülve éri el a falu északi határát.

A Székelykőről szekérút mentén is lehet ereszkedni Csegez-Várfalva felé. Ez az út először a gerinc mentén északra tart, és csupán miután eléri az erdőt, tér el észak-kelet fele, követve a legelő-erdő határt. Székelykő-Várfalva távolság ezen az úton 15 km.

A Kőlyuk (850 m)

A Székelykő oldalában 850 m magasságban elhelyezkedő üreg. Nyílását egy sziklaív választja ketté, ezért a völgyből úgy néz ki, mintha egy óriás koponya két szemürege lenne. Cseppkőformációk nincsenek benne. Egy nagy sziklaterem „basilika”, ahogy Orbán Balázs nevezi, ahonnan szép kilátás nyílik a völgyre. Jó fényképezőgéppel innen érdekes fényképeket készíthetünk a Torockói medencéről.

A kőlyuk (Zs.E.)

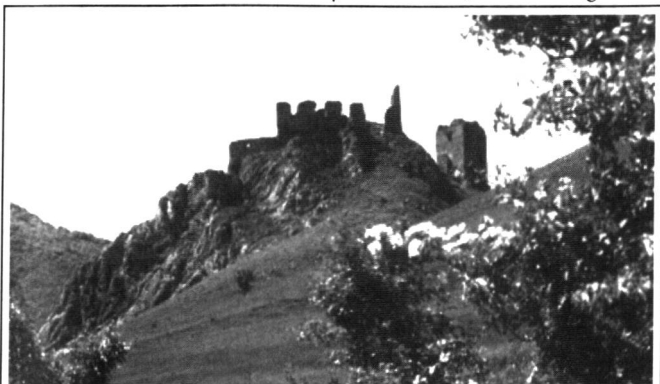
A Kőlyukhoz való kirándulást félnaposra tervezzük. Szentgyörgy északi határából, az országúttól induló ösvényt *piros háromszög* jelzi. Az út átszeli a szántóföldeket, majd emelkedni kezd a füves-kőfolyásos oldalban. A Székelykőnek ezt a déli végét Hidasi Gesztegnek nevezik a helybeliek. Torockószentgyörgy határától a Kőlyukig az út 3 km hosszú, az emelkedő 300 m-t teszi ki. A századok folyamán a Kőlyuk természetes menedékhelye volt az itt lakóknak. Mondják, hogy a sziklaterem 1704-ben és 1848-ban is védelmet nyújtott az ide menekülő enyedi diákoknak.

A Torockószentgyörgyi Vár (740 m)

*„E fényes, büszke, várnak most csak romját leled,
Lakói merre vannak, hiába kérdezed.”*

Gyulai Pál – *Az óriásleányka*

A múlt omladozó, de még mindig lenyűgöző látványa a Torockószentgyörgyi Vár. Az a 740 m-es, kristályos mészkőszirt, amelyre a várat építették, a falu nyugati határában emelkedik. A Vár a falutól mindössze 2 km-re van, de a Várhegy meredek, sziklás lejtői és a 200 m-es szintkülönbség miatt, ami a Havas patak lapálya és a szirt csúcsa között van, megközelíthetetlennek tűnik. A Várszikla megmászását a nyugati oldalról ajánljuk a várhoz vezető régi út mentén. A Havas patak utcáján a faluból kiérve 90 fokos eltéréssel déli irányba fordulunk, a kertek végé-

A Torockószentgyörgyi Vár (F.Á.)

ben futó út mentén figyelve a *kék háromszög* jelzést. A Várpataka és a Havas patak vízválasztóján áthaladva utunk nyílt terepen északra fordul, a vár irányába. Szerpentinezve különösebb nehézség nélkül a várfal alá juthatunk, ahonnan a kapunyíláson keresztül beléphetünk a romos vár belsejébe is. A várromok bejárása nagy óvatosságot igényel. Baleset elkerülése végett kis csoportokkal kell megszervezni.

A Vár leírása Orbán Balázs tollából ismeretes. Nagyon jelentős, hogy az 1868-as állapotról Orbán Balázs térképet is közöl. Így az 1996-ban végzett felmérést a kutatónak volt mivel összehasonlíthatni. Orbán Balázs a Vár építésében három korszakot különített el:

1. A Vár 14. századból származó legrégebbi része az északi bástya, a nyugati fal és a keleti négyszögletes bástya, amiből napjainkra csak egy kis szeglet maradt fenn. Ennek a résznek építtetője minden valószínűség szerint Toroczkay Ehellős volt.

2. A Vár déli része a 15. századból való, nagyobb helyiségekkel, lovagteremmel, erkéllyel, nagyobb ablakkal. A belső udvarokkal akkori viszonyokhoz képest szinte fényűző kényelmet biztosított lakóinak, akik Csupor Miklós, később Pongrácz János erdélyi vajdák voltak, mivel Mátyás király a Toroczkay családtól a várat elvétette.

3. Az 1514-es parasztfelkeléskor a vár ismét a Toroczkay család birtoka. A parasztlázadás alkalmával a várat feldúlják, ami után a tulajdonosok újabb védőfalakkal és három helyiséggel bővítik. 1704-ben Tige osztrák generális löveti a várat. A várnak ezt a pusztulását már nem állítják helyre, és a 18. század folyamán a Toroczkayak rendre leköltöznek a faluba.

Ha a mai romokat összehasonlítjuk a 125 évvel ezelőtt Orbán Balázs által feltérképezettekkel, láthatjuk, hogy érdekes módon a legrégebbi épületrészek maradtak meg viszonylag a legépebben, és pedig a déli várfal és az északi nagy négyszögletes bástya. A vár még így, romos állapotában is egyedi hangulatot áraszt omladozó bástyájáról a mélybe tekintő turistának, ahonnan Torockószentgyörgy házai játékszernek tűnnek. Ez a látvány ihlette Gyulai Pált is *Az óriásleányka* című költeményének megírására. A romok közt járva elgondolkozhatunk azon is, hogy milyen lehetett itt élni annak idején az örökös fenyegetettségben. A vár látogatása

egy fél napot vesz igénybe csak, a másik fél napra enyedi vagy gyulafehérvári városnézést tervezhetünk.

A Bagoly hegy oldalában levő régi bányák – Mészárszék tető (930 m)

A Bányász utca mentén hagyjuk el a falut északi irányba. *Sár-ga háromszög* jelzi utunkat. A jelzés tulajdonképpen a régi bányáktól lejtő hajdani széles szekérutat követi, mely ma helyenként nagyon jó állapotban van, máshol vízmosságok tették nehezebben járhatóvá.

Ez az út megkerüli a Ciblok helyenként tisztásokkal megszakított, sűrű erdővel borított oldalát, és a Bánya patak völgyébe ereszkedik. Átmenve Bánya patakán egy nagy kaszálót kerülünk meg jobbról, majd az út kis emelkedő után itatóvályúhoz érkezik. Az itató felett nagyobb bányabejárat és egy kör alakú kikövezett térség található. Ez az a hely, ahol a bányászok pihentek és étkeztek annak idején.

Visszatérve a kaszálóhoz, ennek észak-nyugati oldalán futó ösvényen folytatjuk utunkat. Kis emelkedő után egy szélesebb úthoz érünk, amely a sűrű erdőbe vezet. Az úttól balra, valamivel az út felett, három bányabejáratot is láthatunk.

A jelzés mentén visszatérhetünk a faluba, de ha valaki az Aranyos völgye szép panorámájában akar gyönyörködni, ajánlom, hogy mászza meg a Mészárszék tetőt. Ez csak 250–300 m emelkedőt jelent.

A hegygerinc nevét onnan kapta, hogy annak idején élelmes torockói mészárosok helybeni vágással innen látták el friss hússal a közelben dolgozó bányászokat. Valószínű, hogy az erdei mészárszék az adóbehajtók figyelmét is elkerülte.

Hasznos tudnivalók

Hogyan juthatunk Torockóra

Kolozsvár–Torda irányából

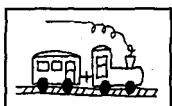

Gyalog

Várfalva, Csegez, Fejér patak erdeje, Torockó útvonalon 20 km.

Várfalváról rossz minőségű autótút Csegezig, innen szekérút-gyalogút Torockóig. Csegeztől 200 m-es emelkedésre kell számítani a hegygerincig, ahonnan az út lejt Torockóig.

Várfalva Torda felől megközelíthető kisvonattal, autóbusszal és személyautóval jó minőségű autótúton, a távolság 17 km.

Kisvonattal

Az Aranyos völgyében a múlt század végén keskeny vágányú vasutat építettek, ez mindmáig közlekedik. Tordáról indul reggel 6.29 és 15.24 perckor, Borréven van 7.11 illetve 16.16 perckor. A visszajárat Borrévről 10.12 illetve 20.54 perckor indul Torda felé. A hivatalos vasúti menetrendben a kisvonat is szerepel.

A kisvonat – vagy, ahogy a helyiek nevezik: „mokanica” – (mocănița) állomásáig, ami a gyárnegyedben van az Olteni utcában, Torda főteréről városi autóbuszjárat visz. Borrévnél leszállunk, innen Torockó az országút mentén 7 km.

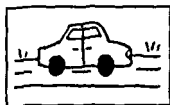
1997-ben a kisvonat járatát megszüntették.

Autóbusszal

A tordai városközi autóbuszállomásról (a piac mögött) Borrévig váltunk jegyet. A borrévi járaton kívül Borrévet érintik a to-

pánfalvi, abrudbányai járatok is, alkalomadtán ezekkel is utazhatunk. A Borrév–Torockó távolság országút mentén 7 km. Itt már csak alkalmi szállítóeszközökre számíthatunk.

Személygépkocsival

Kolozsvár–Torda–Torockó útvonalon 62 km aszfaltúton. Figyelni kell a todai főtér után az útelágazást, jobbra kell térni Topánfalva (Câmpeni) irányába, balra az út Marosvásárhely felé visz. Az Aranyos hídja után is elágazik az út, itt is jobbra tartunk, Topánfalva irányába.

Az Aranyos völgyében az út nagyon kanyargós, óvatosan kell hajtani. Borrév előtt a völgy kiszélesedik, egy nagy híd vezet át az Aranyoson, itt kell betérni Torockó felé.

Ha valaki Nagyvárad irányából jön, már Kolozsvár előtt Magyarlónánál (Luna de Sus) letérhet a Torockóra vezető útra Tordaszentlászló, Kisbánya, Jára, Borrév érintésével. Magyarlóna és Torockó között a távolság 45 km, de az út rosszabb minőségű, mint a Kolozsvár–Tordán átvezető.

Nagyenyed irányából

Kerékpárral

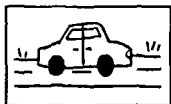
24 km aszfaltozott úton. Az út végig enyhén emelkedik. A Kőkőznél rövid szakaszon az emelkedés hangsúlyozott. A kőbánya közelében kb. 200 m-en az út nincs aszfaltozva.

Autóbuszsal

A városközi autóbuszállomás a vasútállomás közelében van. Torockóra hétköznapokon autóbusz indul reggel 7.45, délben 13.45 és 16.45-kor. A 13.45 órai járat csak iskolaidőben közlekedik. Enyed felé reggel 6-kor, délben 13 órakor és este 21 órakor indul autóbusz a torockói piactérről.

Szombaton és vasárnap a járatok időpontja változik. Szombaton Enyedről 7.45 és 19.30-kor, Torockóról visszafele 17 órakor és 20.30 perckor indul járat. Vasárnap Enyedről az este 19.30 perckor induló autóbusz, Torockóról csak hétfőn reggel 5.00 órakor tér vissza.

Személygépkocsival

A 24 km-es távolság közepes minőségű aszfaltúton minden nehézség nélkül megtehető. A kőbánya közelében 200–300 m távolságban az út nincs aszfaltozva.

Szálláslehetőség

1. Torockó Vendégház a Medence északi bejáratánál a falun kívül.

2. Tobiás Ház, a Brassais Véndiák Alapítvány Szabadidőközpontja a faluban.

Kapcsolatfelvétel szervezett csoportok számára

Szabó Zsolt

tel/fax: +40-(0)64-191267

email: muvelodes@mail.dntcj.ro

3. Vendégfogadással foglalkozó falusi portáknál.

Egészségügyi szolgálat

Községi orvosi rendelő a Piactér 189. szám alatti házban működik. Sürgősség esetén az enyedi kórház hívható a 058-861816 telefonon.

Kapcsolat a nagyvilággal

Hírközlés

Torockó még egyike azon kevés erdélyi falvaknak, ahol a falu lakóit érintő hirdetőanyagokat kidoboltatják. A dobos a Tanácsháza alkalmazottja.

Telefonszolgálat

A szolgálat hétfőtől péntekig 9–13 és 17–21 óra között működik.

A mobiltelefon 1998-ban csak a falu bizonyos pontján használható.

A postahivatal hétfőtől péntekig tart nyitva 9–13 és 17–21 óra között. Torockó postai irányítószáma 3338.

Hol és mit lehet vásárolni?

Torockó üzletei a Piac téren találhatóak. A templom szomszédságában van a falu legjobban ellátott élelmiszer- és vegyeskereskedése. Mellette egy ajándéktárgyakat és egy használt ruhákat árusító üzlet van. Élelmiszer- és vegyeskereskedések vannak még a 27. és a 134. szám alatt.

Italt, üdítőt és kávét lehet kapni a 132. szám alatt, a *Sarki Kocsmában* (130. szám), 20. szám alatt a *Quelle, Forrás, Izvor* nevű italozóban, és a falu elején, a borrévi bejáratnál levő italmérőben.

Látnivalók

A **Néprajzi Múzeumnak** különösen érdekes a népviselettel és a vasművességgel kapcsolatos gyűjteménye. Nyitva szerdától vasárnapig 9–16 óra között.

Ha az **Unitárius templomot** akarjuk meglátogatni, akkor a harangozónak kell szólni, a Felső Piacsor 293. számú házában lakik (1997-es adat).

A **Tobiás Éva Galéria** a Néprajzi Múzeum épületében mutat be időszakos kiállításokat.

Koronki Ida magángyűjteménye: Puskás utca 174. szám alatt.

Gelei Anna magángyűjteménye: Király Anna gondozásában, Puskás utca 180. szám alatt.

Vízimalom: 1723-ból való, Kispiactér, 48. szám alatt, Both Miklós és fia gondozásában.

Vásárok: február 22., május 13., augusztus 28., október 7.

Élő népszokás: farsangtemetés, általában – de nem mindig – húshagyókedd utáni első vasárnap.

Élő népviselet: július első vasárnapján, konfirmáláskor.

Sportolási lehetőség: sziklamászás, valamint a Székelykő Torockó felőli oldala siklóernyőzésre alkalmas.

A magyar földrajzi nevek román megfelelői

Abrudbánya	<i>Abrud</i>	Magyarlóna	<i>Luna de Sus</i>
Aklos	<i>Ocoliş</i>	Malompatak	<i>Valea Morii</i>
Aranyos	<i>Arieş</i>	Maros	<i>Mureş</i>
Aranyosbánya	<i>Baia de Arieş</i>	Marosvásárhely	<i>Târgu-Mureş</i>
Aranyosgyéres	<i>Câmpia Turzii</i>	Muzsinai patak	<i>Valea Măginei</i>
Bedellő	<i>Izvoarele</i>	Nagybánya	<i>Baia Mare</i>
Bedellői havasok	<i>Munţii Bedeleului</i>	Nagyenyed	<i>Aiud</i>
Borrév	<i>Buru</i>	Nyírmező	<i>Poiana Aiudului</i>
Csegez	<i>Pietroasa</i>	Ompoly	<i>Ampoi</i>
Ciblok	<i>Vârful Țibloc</i>	Ordaskő	<i>Ardoşcheia</i>
Diód	<i>Stremţ</i>	Öreghavas	<i>Muntele Mare</i>
Enyed pataka	<i>Pârâul Aiudului</i>	Petrozsény	<i>Petroşani</i>
Erdély	<i>Transilvania</i>	Pilis	<i>Pleaşa</i>
Erdélyi Sziget- hegység	<i>Munţii Apuseni</i>	Posága	<i>Poşaga</i>
Erdélyi Érchegység	<i>Munţii Auriferi</i>	Remete	<i>Râmeţ</i>
Fejérpatak	<i>Valea Albă</i>	Sepsiszentgyörgy	<i>Sfântu-Gheorghe</i>
Felenyed	<i>Aiudul de Sus</i>	Szabaderdő	<i>Sloboda</i>
Felgyógy	<i>Geoagiu de Sus</i>	Szárzavölgy	<i>Valea Seacă</i>
Geszteg pataka	<i>Pârâul</i>	Székelykocsárd	<i>Războieni</i>
	<i>Guşteagului</i>	Székelykő	<i>Piatra Secuilor</i>
Gyertyános	<i>Vălişoara</i>	Szilas pataka	<i>Silaş</i>
Gyulafehérvár	<i>Alba Iulia</i>	Szolcsva	<i>Selciua</i>
Havasalföld	<i>Muntenia</i>	Tilalmas	<i>Pădurea Oprită</i>
Havas pataka	<i>Pârâul Rimetea</i>	Torockó	<i>Rimetea</i>
Hesdát	<i>Hăşdate</i>	Torockói hegyek	<i>Munţii Trascău</i>
Hidas	<i>Podeni</i>	Torockószent- györgy	<i>Colţeşti</i>
Jára	<i>Iara</i>	Topánfalva	<i>Câmpeni</i>
Kisbánya	<i>Băişoara</i>	Tordaszentlászló	<i>Săvădisla</i>
Kolozsvár	<i>Cluj</i>	Tövis	<i>Teiuş</i>
Korny tető	<i>Vârful Cornu</i>	Nagyvárad	<i>Oradea</i>
Kőköz	<i>Cheile Vălişoarei</i>	Várfalva	<i>Moldoveneşti</i>
Kövend	<i>Plăieşti</i>	Vereskő	<i>Vârful Ugerlui</i>
Lunka	<i>Lunca</i>	Vidaj	<i>Vidolm</i>
Lupsa	<i>Lupşa</i>	Vajdahunyad	<i>Hunedoara</i>

A román földrajzi nevek magyar megfelelői

<i>Abrud</i>	Abrudbánya	<i>Oradea</i>	Nagyvárad
<i>Aiud</i>	Nagyenyed	<i>Ocoliș</i>	Aklos
<i>Aiudul de Sus</i>	Felenyed	<i>Pădurea Oprită</i>	Tilalmas
<i>Alba Iulia</i>	Gyulafehérvár	<i>Pârâul Aiudului</i>	Enyed pataka
<i>Ampoi</i>	Ompoly	<i>Pârâul Gușteagului</i>	Geszteg pataka
<i>Ardoșcheia</i>	Ordaskő	<i>Pârâul Rimetea</i>	Havas pataka
<i>Arieș</i>	Aranyos	<i>Petroșani</i>	Petrozsény
<i>Băișoara</i>	Kisbánya	<i>Piatra Secuilor</i>	Székelykő
<i>Baia Mare</i>	Nagybánya	<i>Pietroasa</i>	Csegez
<i>Baia de Arieș</i>	Aranyosbánya	<i>Plăiești</i>	Kövend
<i>Buru</i>	Borév	<i>Pleașa</i>	Pilis
<i>Câmpeni</i>	Topánfalva	<i>Ploșaga</i>	Posága
<i>Câmpia Turzii</i>	Aranyosgyéres	<i>Podeni</i>	Hidas
<i>Cheile Vălișoarei</i>	Kőköz	<i>Poiana Aiudului</i>	Nyírmező
<i>Cluj</i>	Kolozsvár	<i>Râmeț</i>	Remete
<i>Colțești</i>	Torockószent- györgy	<i>Războieni</i>	Székelykocsárd
<i>Geoagiu</i>	Felgyörgy	<i>Rimetea</i>	Torockó
<i>Hășdate</i>	Hesdát	<i>Săvădisla</i>	Tordaszentlászló
<i>Hunedoara</i>	Vajdahunyad	<i>Selciua</i>	Szolcsva
<i>Iara</i>	Jára	<i>Sfântu-Gheorghe</i>	Sepsiszentgyörgy
<i>Izvoarele</i>	Bedellő	<i>Silaș</i>	Szilas pataka
<i>Luna de Sus</i>	Magyarlóna	<i>Sloboda</i>	Szabaderdő
<i>Lunca</i>	Lunka	<i>Târgu-Mureș</i>	Marosvásárhely
<i>Lupșa</i>	Lupsa	<i>Teiuș</i>	Tövis
<i>Moldovenești</i>	Várfalva	<i>Transilvania</i>	Erdély
<i>Muntele Mare</i>	Öreghavas	<i>Valea Albă</i>	Fejérpatak
<i>Muntenia</i>	Havasalföld	<i>Valea Seacă</i>	Szárzavölgy
<i>Munții Apuseni</i>	Erdélyi Sziget- hegység	<i>Vălișoara</i>	Gyertyános
<i>Munții Auriferi</i>	Erdélyi Érchegy- ség	<i>Vârful Cornu</i>	Korny tető
<i>Munții Bedeleului</i>	Bedellői havasok	<i>Vârful Ugerlui</i>	Vereskő
<i>Munții Trascău</i>	Torockói hegyek	<i>Vârful Țibloc</i>	Ciblok
<i>Mureș</i>	Maros	<i>Vidolm</i>	Vidaj
		<i>Valea Morii</i>	Malom patak
		<i>Valea Măgiei</i>	Muzsnai patak

Irodalomjegyzék

- BALOGH ERNŐ: *Cseppkő világ*. Ifjúsági Könyvkiadó Bukarest. 1968.
- BEKE GYÖRGY: *Nyomjelző rokonság*. Kriterion. Bukarest, 1978.
- DR. BORBÉLY ISTVÁN: *A régi Torockó*, 1927. Kolozsvár.
- DR. BOROS GYÖRGY: *Dr. Brassai Sámuel élete*. 1927. Kolozsvár.
- CSÁKY IMRE: *A Magyar Királyság Vármegyéinek címerai a 18–19. században*. Corvina. Budapest, 1995.
- Egy 18. századi torockói napló. *Erdélyi Múzeum* 1944, 1–2 füzet.
Erdély rövid története. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FERENCZ JÓZSEF: *Unitárius Káté*, 1991. Kolozsvár.
- FILEP ANTAL: *Kriza János és az erdélyi unitáriusok. Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1982.
- FURU ÁRPÁD: *Torockó népi építészete*. *Erdélyi Műemlékek* 5, 1994.
- F. HALAY HAJNAL–SZENTIMREI JUDIT: *Torockói varrottasok*. Kriterion. Bukarest, 1997
- GERGELY JÁNOS: *Contribuții la studiul fitocenologic al pădurilor din partea nordică a Munților Trascăului. Contribuții Botanice*. 1962.
- GERGELY JÁNOS: *Flora și vegetația regiunii cuprinse între Mureș și Masivul Bedeleu*. București. 1962. Teza de disertație.
- GHIȘA E.: *Pădurea de larice de la Vidom*. Studia ser. II. fsc. 1957.
- GYALLAI DOMOKOS: *Vaskenyeren*. Kriterion. 1996.
- Harta Geologică a României*, scara 1:200.000. Foaia Turda.
- HORVÁTH ZOLTÁN: *Torockó környékének természeti szépségei*. Kézirat.
- IGNÁCZ RÓZSA: *Torockói gyász*.
- JAKÓ ZSIGMOND: *A torockói legenda születése*. *Korunk* 1974. 12.
- JANITSEK JENŐ: *Torockó és Torockószentgyörgy hely- és családnévei*. Bp. 1992.
- JÓKAI MÓR: *Egy az Isten*. Bukarest–Kolozsvár. 1997.
- KELEMEN LAJOS: *Torockó. Torockószentgyörgy vára és udvarháza. Művészettörténeti tanulmányok*. Kriterion. 1982.
- KÓS KÁROLY: *A vas ízei – Szabó Tamás fényképeivel*, 1988.

- KÓS KÁROLY: *Népélet és néphagyomány*. Kriterion. Bukarest, 1982.
- KRIZA ILDIKÓ: Kriza János és az erdélyi reformnemzedék képviselője. *Honismeret* 1991. 6.
- KUN KRIZA ILONA: Farsangtemetés Torockón, *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 4.
- LUPESCU, RADU: Istorical cetății de la Colțești, Jud. Alba. *Acta Museii Napocensis* 1996.
- Mănăstirea Rimet*. Ghid. 1998. Ediția Mănăstirii.
- MIKÓ IMRE: Egy Jókai regényhős. *Korunk*. 1975. 1–2.
- MÍRZA, ION: Observații Privind mineralizarea hidrotermal metasomatică de fier din Munții Trascăului. *Studia Universității Babeș-Bolyai*. Geologie–Geografie fasc. 2. 1962.
- MOLNÁR JENŐ: Területi-közigazgatási felosztás Erdélyben (1876–1968). *Korunk* 1992, 9.
- MURÁDIN JENŐ: A festői Torockó. *Tobiás Éva Galéria Füzetek. Művelődés* 1971. 6. Torockó szám.
- NAGY IVÁN: *Magyarország családai címerekkel*. Pest. 1865.
- NAGY JENŐ: *A torockói magyar népi öltözet*. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Bukarest, 1957.
- ORBÁN BALÁZS: *A Székelyföld leírása*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- POPESCU ARGEȘEL, ION: *Munții Trascăului, studiu geomorfologic*. Editura Academiei RSR. București, 1977.
- SEY GÁBOR: *Címerek*. Pécs. Pannónia könyvek. 1995.
- Torockó Néptanács Anyakönyve*
Torockó Unitárius Egyházközség Aranykönyve
- VINCZE ZOLTÁN: (Kolozsvár) *Régi torockói sírkövek*. Kézirat. 1996.
- VITA ZSIGMOND: *Jókai Erdélyben*. Kriterion. Bukarest. 1975.

Szóbeli információk:

- Szakács Anna, 78 éves, Torockó.
Útő Gyula, 76 éves, Torockó.
id. Kelemen József, 80 éves, Torockó.
Kerekes Csaba, 68 éves, Kolozsvár.

A színes Torockó

A torockószentgyörgyi unitárius templom tábláján lévő pecsét 1643-ból

Gróf Thorotzkai Miklós ősi címere

A felső piacsor házai (G.E.)

A vízimalom kereke (P.L.)

Torockói festett téka 1853-ból (P.L.)

A sikátor (G.E.)

A Kis Vajor tere (G.E.)

Alsó utca (M.Á.)

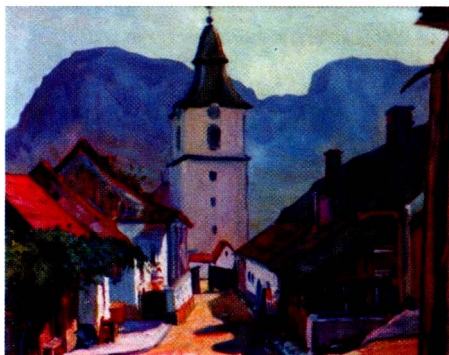
Konfirmálók (F.Gy.)

Konfirmálók a templomban (F.Gy.)

Dóczyné Berde Amál: A torockószentgyörgyi templom előtt
Olaj 87×112 cm. Kovács Ilma tulajdona, Nagyenyed

Vass Albert: A torockói kántor udvara
Olaj, 37×45 cm. Dajbukát Júlia tulajdona, Nagyenyed

Vass Albert: Márciusi verőfény
Olaj, 47×68 cm, Nemes Irén tulajdona, Nagyenyed

Kőből épült ház a sikátor felső bejáratánál

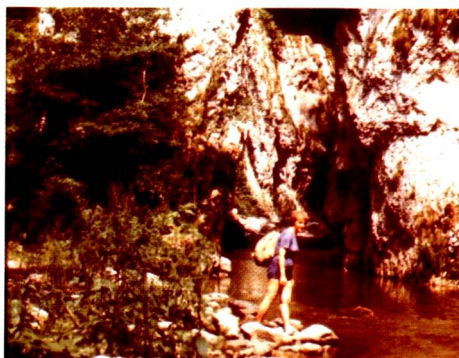
Balázs János: »Évgyűrűk«
Torockói kristályos mésző

Hidasi homokkőből készült sírkő a torockói temetőben

A Székelykő – Torockószentgyörgy felől (W.E.)

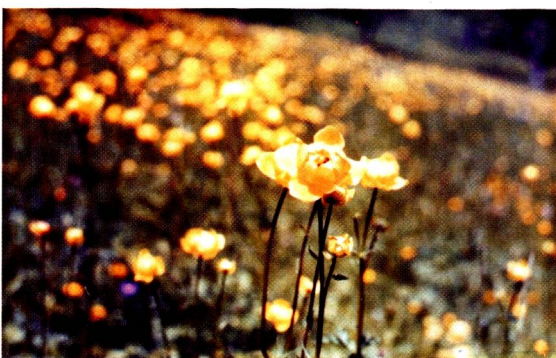
A remetei sziklaszoros kapujánál

A torockószentgyörgyi vár (F.Á.)

Udvarra néző pincejtó

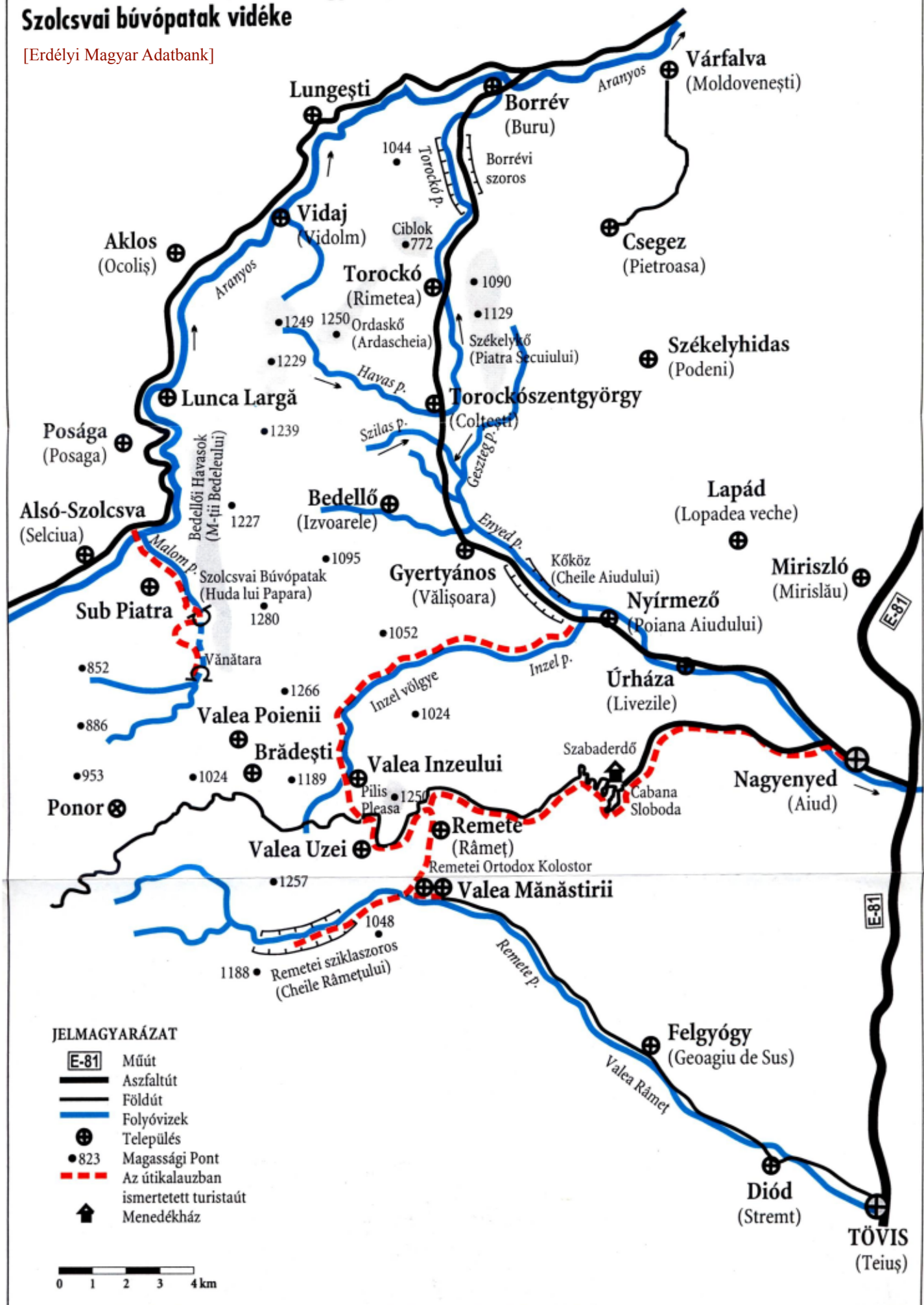
Nyló zergeboglár (*Trollius Europaeus*, K.F.)

Selyembojt mező a Székelykő alatt (*Eriophorum Angustifolium*, K.F.)

Remetei sziklaszoros, Inzel völgye, Szolcsvai bűvópatak vidéke

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Turistautak Torockó és Torockószentgyörgy környékén

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Vidaj
(Vidolm)

Mészárszék tető

1028

930

1011

900

Ciblok

772

Tilalmas

1041

927

1148

1222

1249

Vereskő
(Vf. Ugerului)

1225

1223

948

778

Torockó
(Rimetea)

661

Remete p.

935

848

705

575

(Coltești)

Torockószentgyörgy

731

630

Kornutető
(Vf. Cornului)

1238

Bedellő
(Izvoarele)

823

823

832

Gyertyános
(Vălișoara)

884

Torockó p.

Verők p.

Fejér p.

Bánya p.

Zab p.

734

895

758

Székelykő
(Piatra Seculor)

1113

1089

1128

1069

788

Kőlyuk

Havas p.

Szilás p.

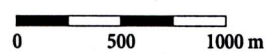
Ceszteg p.

Enyed p.

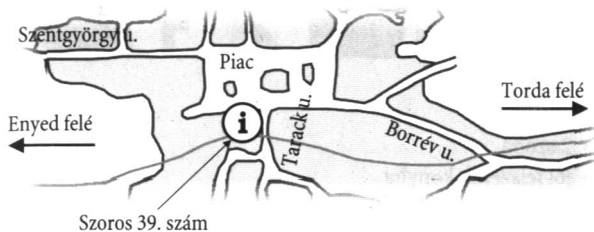
Bedellő p.

JELMAGYARÁZAT

- Aszfaltút
- Földút
- Turistajelzés
- Folyóvizek
- Erdőhatár
- Település
- Magassági Pont
- Várrom
- Bányabejárat
- Az útikalauzban ismertett turistaút

i INFORMATION
S.C. ALPIN TOUR S.R.L.
TURISZTIKAI IRODA – TOROCKÓ

SZOLGÁLTATÁSOK:

- falusi turizmus
- ismerkedés a faluval és gazdag múzeumával
- gyalogtúrák: Székelykő, Torockószentgyörgy (vár, Brassai Sámuel szülőháza); a néhány km-re levő Bedellői cseppkőbarlang
- autóstúrák: Nagyenyed, Gyulafehérvár, Tordai hasadék, Aranyos völgye

ELSZÁLLÁSOLÁS ÉS ÉTKEZÉS:

- biztosítva fürdőszobás vendégfogadó házaknál 50–60 személyre

HELYFOGLALÁS:

- Varga Gabriella, 3325 Aiud (Nagyenyed), jud. Alba, Str. Axente Sever, Bl. 25A, Ap. 10 tel. +40-(0)58-861902
- vagy: Rimetea (Torockó) 39. szám

A természetet kedvelő, a nyugodt pihenést szerető vendégeket várják a torockói házigazdák.

LEGYEN A VENDÉGÜNK – NYARALJON TÁJHÁZBAN

KULCSOSHÁZ:

- 2 szoba
- jól felszerelt konyha
- hideg-melegvizés zuhanyozó
- max. 6 személy

A TELJES KIKAPCSOLÓDÁST BIZTOSÍTTJA:

- a füves udvar
- a virágoskert
- a patakcsobogás
- kilátás a Székelykőre és az Ordaskőre

PARKOLÁSI LEHETŐSÉG:

- max. 2 autó számára az udvarban

ÉTKEZÉS:

- reggeli + estebéd (félpanzió),
kérésre biztosítjuk

A BÚBOSKEMENCE

- kenyér-, kalács-, kürtőskalács-,
flekken- és szalonnasütésre alkalmas

AZ ÁR:

- megegyezés szerint

TELEFON (Kolozsvár):

- +40 (0)64 175261

LEVÉLCÍM:

- Pethő Tünde, 3338 Rimetea (Torockó) nr. 195, jud. Alba
- 3400 Cluj-Napoca (Kolozsvár) str. Ion Meşter nr. 3/66 –
ROMÂNIA

A sziklák körül eleven világ; ne legyen csak a múlté.
Vonzza hát a kút, a kő, a rejtőzködő régi város
– farsangon – farsang temetésén túl is –
az otthonteremtő emberek sokaságát!
Ezt kívánom e könyv szerzőjével együtt.

Egyed Emese